

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KADIN EMEĞİNİN GÖRÜNMEZLİĞİ ÇERÇEVESİNDE
EV-EKSENLİ ÇALIŞAN KADIN EMEĞİ:
“İZMİR MUHİTTİN ERENER MAHALLESİ ÖRNEĞİ”**

ÖZLEM POLAT

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**AKADEMİK DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. FATMA ÖZLEM TEZCEK**

ORDU – 2015

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bu çalışma jürimiz tarafından 16/06/2015 tarihinde yapılan sınav ile İktisat Anabilim Dalı,
İktisat Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd.Doç.Dr. F.Özlem TEZCEK

Üye: Yrd.Doç.Dr. Aslı GÜLER

Üye: Yrd.Doç.Dr. İlknur MEŞE

ONAY : Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../2015

Prof.Dr. Güven MURAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

[POLAT, Özlem]. [*Kadın Emeğinin Görünmezliği Çerçevesinde Ev-Eksenli Çalışan Kadın Emeği: ‘İzmir Muhittin Erener Mahallesi Örneği’*], [Yüksek Lisans Tezi], Ordu, [2015].

1970’lerde kapitalist sistemin yaşadığı kriz ile üretim ve yeniden üretim süreçlerinde yeni yapısal gereksinimler ortaya çıkmıştır. Oluşan bu yeni koşullar küreselleşmenin de etkisi ile birçok sermayenin üretim şekillerini enformelleştirmiştir, özellikle sosyal ilişkilerinin tarihsel kültür dinamikleri ataerki yapıdan oluşan toplumlarda enformelleşen üretim süreçleri küreselleşmenin de etkisiyle, sermayeler arasındaki rekabet düzeyini hızla arttırmıştır.

Yaşanılan bu krizin ve sermaye birikiminin yeni gereksinimleri sonucunda, kapitalizm kadın ve erkek arasındaki geleneksel ataerki kültür ilişkilerine müdahale ederek üretim alanında birlikte hareket etmiş ve bu durumu yeni bir üretim ilişkisine dönüştürmüştür. Bu noktada geleneksel yapı bağlamında kadınlar tarafından erkeklere uygulanan geleneksel itaat ve bu bağlamda kadının ezilmişliği sermayedarlar/firmalar tarafından da sömürülmüştür. Üretimin küreselleşmesi bağlamında üretim süreçlerinin enformelleşmesi ile küresel ağlara sahip firmaların taşeron firmalar ile yaptığı sözleşmeler neticesinde kadınlar artık ev içinde de daha fazla ve acımasızca sömürülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, düşük gelirli aileler arasında kadınlar tarafından ev-eksenli üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi son derece yaygındır.

Bu çalışmada da, kapitalizm ve ataerkillik arasındaki ilişkinin değişen dinamikleri doğrultusunda ev-eksenli çalışan kadınların üretim ve yeniden üretim süreçlerinde gerçekleştirdikleri üretim faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kapitalizm, Enformel Ekonomi, Ataerkillik, Ev-Eksenli Çalışma, İzmir.

ABSTRACT

[POLAT, Özlem]. [Home-Based Working Women within the Framework of Women's Invisibility: "The Turkish Case"], [Master's Thesis], Ordu, [2015].

The crisis of the capitalist system during the 1970s has created new structural requirements for the maintenance of social production and reproduction processes in the very first place. These new structural requirements were concretized via further internationalization of various capitals which is also called globalization, Informalization of working processes, increasing level of competition among capitals which reflects to the further disintegration of production processes, intensification of unequal relationships between women and men in the production and reproduction processes via changing historical dynamics of patriarchal cultural/social relationships significantly.

As a result of this crisis and the new requirements of capital accumulation, capitalism has interfered into the traditional patriarchal cultural relationships between women and men and transformed this relationship into a kind of market-friendly structure. At this point, the traditional subordination and oppression of women by men inside the house has been manipulated by capitals /firms. Global networks of production, sub-contracting agreements among firms and Informalization of production processes has necessitate the exploitation and further oppression of women at home. Especially, in developing countries, among the low income families, home-based production activities have been undertaken by women commonly.

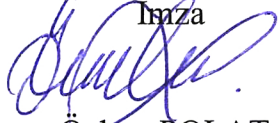
In this paper, the production and reproduction activities of home-based working women have been investigated profoundly with regard to the changing dynamics of the relationship between capitalism and patriarchy.

Keywords: Global Capitalism, Informal Sector, Patriarchy, Home-Based Work, Izmir.

BİLDİRİM

Hazırladığım yüksek lisans tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

16.06/2015

İmza

Özlem POLAT

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı :	Özlem POLAT
Doğum Yeri ve Tarihi :	İzmir-Konak, 24.12.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi :	İzmir Anadolu Lisesi
Yüksek Lisans Öğrenimi :	Ordu Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller :	Almanca, İngilizce
İletişim	
E-Posta Adresi :	Ozlemplt35@gmail.com
Telefon- Cep:	
Tarih ve İmza:	

TEŞEKKÜR

Tezimin her aşamasında beni cesaretlendiren, hoşgörü ve saygıyla endişelerimi paylaşan, ilgi ve desteğini esirgmeden yönlendiren, rehberliği ve desteğiyle hata payımı en aza indiren, yazdığım metinleri titizlikle düzelteren, daha iyi bir tez ortaya koyabilmek için benimle beraber çalışan ve manevi desteğiyle kendime olan inancımı pekiştiren, çok sevgili danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. Fatma Özlem Tezcek'e çok şey borçlu olduğumu ifade eder, en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunması için jüri teklifinde bulunduğumuz ve hiç düşünmeden teklifimizi kabul eden Giresun Üniversitesi Uygulamalı Sosyoloji Anabilim dalı başkanı ve aynı zamanda GÜKAM(Giresun Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi) Müdürü sayın Yrd. Doç. Dr. İlknur Meşe'ye sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca benden desteğini esirgemeyerek, jüri teklifimi kabul eden sayın Yrd. Doç. Dr. Aslı GÜLER'e ilgilerinden ötürü çok teşekkür ederim.

Alan çalışması sürecinde çalışmamın anket tasarımı ve analiz kısımlarında emeği geçen, bıkmadan, üşenmeden beni dinleyen ve yönlendirmelerde bulunan Muhittin Erener Mahallesi'ndeki tüm katılımcılara da teşekkürlerimi sunar ve Akademik yaşamımın ilk ürünü olan bu tez çalışmasında ayrıca bütün okul hayatım boyunca maddi ve manevi her türlü desteği benden esirgemeyen, bana gözleri kapalı inanıp verdikleri desteği büyük bir sevgiyle her daim hissettiren canım anneciğim Aysel Polat'a ve babacığım Erçin Polat'a ayrıca anket verileri girişi esnasında benimle sabahlayan biricik kardeşim Özge Polat'a bütün kalbimle sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Özlem POLAT

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa.</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
BİLDİRİM	iii
ÖZGEÇMİŞ	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1. EV-EKSENLİ ÇALIŞMANIN TEORİK ARKA PLANI.....	3
1.1. Küreselleşme Ekseninde Enformelleşmenin Ortaya Çıkışı.....	3
1.1.1. Enformel Ekonomi Analizi.....	6
1.1.2. Küreselleşen Enformel Kadın Emeği: Emeğin Feminizasyonu.....	8
1.1.3. Fordist ve Post-Fordist Üretim Tekniği Açısından Kadın Emeği.....	11
1.1.4. Üretimin Esnekleşmesi ve Esnekleşen Kadın Emeği.....	13
1.2. Evde Çalışma Kavramı.....	15
1.2.1. Evde Çalışma Türleri.....	16
1.2.1.1. Evden Çalışma.....	17
1.2.1.2. Ev-eksenli Çalışma.....	19
1.2.2. Kadınların Çalışma Alanı Olarak Ev-eksenli Çalışma.....	21
1.3. Ev-eksenli Çalışmanın Özellikleri.....	23
1.4. Kadın Emeği Bağlamında Feminist Yaklaşımların Ev-eksenli çalışmaya Bakış Açısı.....	24
1.4.1. Marksist Yaklaşım.....	26
1.4.2. Liberal Yaklaşım.....	29
1.4.3. Radikal Yaklaşım.....	32
1.4.4. Sosyalist Yaklaşım.....	33
1.5. Kadınlar Neden Ev-eksenli Çalışmayı Tercih Ederler?.....	37

2. PATRİYARKAL SİSTEMDE KARŞILIĞI OLMAYAN KADIN EMEĞİ.....	40
2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı	40
2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Üretim ve Yeniden Üretim Kavramları... 43	
2.1.1.1. Yeniden Üretim Sürecinde Kadının Görünmeyen Emeği.....	45
2.2. Ataerkilliğin (Patriyarkanın) Tanımı	48
2.2.1. Ataerkil (Patriyarkal) Yapı İçerisinde Ev-eksenli Kadın Emeği.....	50
3. İZMİR ALAN ÇALIŞMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR.....	55
3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi.....	55
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	58
3.3. Anketlerin Değerlendirilmesi.....	59
3.3.1. Anket Bulguları.....	62
3.3.1.1. Sosyo-Demografik Yapıya İlişkin Bulgular.....	64
3.3.1.2. Sosyo-Ekonomik Yapıya İlişkin Bulgular.....	70
3.3.1.3. Ev İçi Yeniden Üretime İlişkin Bulgular.....	83
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	92
ANKET SORULARI.....	99
KAYNAKÇA.....	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Enformel Sektörde Cinsiyete Göre Katmanlaşma.....	10
Şekil 1.2. Evde Çalışan Kadınların Eğitim Durumları.....	17
Şekil 1.3 Kadınların Evde Çalışma Nedenleri.....	38

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Ev-eksenli Çalışmaya Kadar Uzanan Esnekleşme Biçimi.....	14
Tablo 2. Evde Çalışanların Yıllara ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	41
Tablo 3. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Yaş Dağılımları.....	65
Tablo 4. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Medeni Durumu.....	66
Tablo 5. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çocuk Sahibi Olma Durumu.....	67
Tablo 6. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çocuk Sayısı.....	67
Tablo 7. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Eğitim Durumu.....	68
Tablo 8. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Asıl Mesleği.....	69
Tablo 9. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Aylık Gelir Durumu.....	71
Tablo 10. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evine Giren Aylık Gelir.....	72
Tablo 11. Dışarıda (eve yakın küçük atölye vb.) Çalışan Kadınların Günlük Çalışma Saatleri.....	73
Tablo 12. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çalışma Koşullarının Uygunluğu.....	75
Tablo 13. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çalışma Süreleri.....	76
Tablo 14. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Yaşadığı En Büyük Zorluk Durumu.....	77
Tablo 15. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Sosyal Güvence Durumları.....	79
Tablo 16. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Ekonomik Zorunlulukları Olmasa Dahi Çalışma Düşünceleri.....	80
Tablo 17. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Kendilerine Zaman Ayırabilme Durumu.....	81
Tablo 18. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evde Mutfak İşleri İle İlgilenme Durumu.....	83
Tablo 19. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evde Mutfak İşlerine Ayırdıkları Zaman.....	84
Tablo 20. Ev-eksenli Çalışanların Evde Temizlik İşleri İle İlgilenme Durumu.....	85
Tablo 21. Ev-eksenli Çalışanların Ev İşlerine Ayırdıkları Zaman.....	86
Tablo 22. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Alışverişi İle İlgilenme Durumu.....	87

Tablo 23. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Ev Alışverişine Ayırdıkları Zaman.....	88
Tablo 24. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Aile Bütçesi İdaresi.....	89
Tablo 25. Ev-eksenli Çalışan Kadınların Ev İşleri Yetişmediği Durumda Herhangi Bir Tepkiyle Karşılaşma Durumu.....	90

KISALTMALAR LİSTESİ

Disk: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

ILO: International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

İ.İ.B.F.: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

s.: Sayfa

SAV: Sosyal Araştırmalar Vakfı

SPSS: Statistical Package for Social Sciences

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

TİB: Tüm İktisatçılar Birliği

TİSK: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TL: Türk Lirası

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistikleri Kurumu

vb.: Ve Benzeri

WIEGO: Woman in Informal Employment Globalizing and Organizing (Enformel Çalışan Kadınlar Derneği)

GİRİŞ

Günümüzde üretim ve istihdam artan oranlarda enformel ekonomik faaliyetlere yönelmektedir. Zira 1970’li yıllardan itibaren kapitalist üretim sisteminin krize girmesi ve içinde bulunulan ekonomik bunalım beraberinde yeni bir yapılanma meydana getirmiştir. Hızla gelişen Fordist üretim teknikleri yerini Post-Fordist biçimlere bırakarak yeniden yapılanma süreci olan 1980’li yıllar ihracata dayalı sanayi politikalarının gündeme geldiği ve dünya pazarlarında yer almanın önem kazandığı küreselleşme dönemini ortaya çıkarmıştır.

Ekonomik bağlamda üretim süreçlerinin parçalanması, üretimin fabrikaların dışına çıkarılması, yeniden küçük atölyelere ve evlere taşınması, uluslararası boyutlarla sonuç bulan küreselleşme bağlamında işçinin bir talep unsurundan ziyade bir maliyet unsuru haline gelmesine sebep olmuştur. Ücretlerin düşürülmesi, sosyal güvencenin ve formel çalışma biçimlerinin yerine esnek, güvencesiz biçimdeki enformel çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması bugün de hızla devam etmektedir. Küreselleşmenin istihdam üzerindeki en önemli etkisi, “emek piyasalarında” enformelleşme eğilimidir. Bu eğilim, emek piyasalarının kapitalizm öncesi kuralsız yapısına benzeyen yeni bir işgücünü yaratmıştır. İşgücü içinde yaşanan bu vasıfsızlaşma durumu, vasıflı işgücü kadar ucuz ve esnek işgücüne olan talebi arttırarak, geçmiş yıllara oranla bugün daha fazla kadının kötü çalışma şartları içerisinde işgücü piyasalarına girişini kolaylaştırmıştır.

İşgücü piyasalarındaki küresel üretim için daha az maliyetli olan işgücü arayışı Global Dünya’nın etkisiyle emek talebinde, vasıfsız kadın emeğinin enformel kesimdeki istihdamını arttırmıştır. Ev-eksenli çalışma gibi atipik çalışma türlerini gündeme getirmiştir. Fakat günümüzde ev-eksenli çalışmanın en can alıcı noktası, toplumsal yaşamda kadınların yaşantıları üzerinde var olan eşitsizlikler sonucunda cinsiyetçi bakış açısı ile şekillenen üretim ilişkilerinin bir yansıma alanı olarak karşımıza çıkmasıdır. Nitekim kültürel ve geleneksel bağlamda kapitalist üretim ve yeniden-üretim ilişkileri tarihsel/toplumsal ve coğrafyaya özgü tüm “kültürel ikilikleri” harekete geçirmiştir.

Ataerkil kadınlık ve erkeklik rolleri de bu bağlamda ataerkillikle beslenen toplumsal cinsiyetçi ideoloji tarafından şekillendirilerek kadınlar üzerinden kurulan

tarihsel/toplumsal rolleri içeren kültürel/toplumsal ve özellikle ekonomik yapılara özgün biçimlerle eklenmiştir. Nitekim yoksullukla mücadele etmeye çalışan ev kadınları tarafından benimsenen, boş zaman değerlendirmesi gibi kabul gören ve toplumda görünmez olarak kabul edilen ev-eksenli çalışma biçimi de kadınların yaşam alanlarında karşılaştıkları ataerkil ilişkilerle üretim ilişkilerinin nasıl kesiştiğini açıkça ortaya koyan bir çalışma şeklidir. Oysa kadınların yaşamlarında mutlaka bir erkeğe bağımlı kalmak zorunda oluşları, eğitim almalarının engellenmesi ya da eğitimlerinin gereksiz görülerek ikinci plana atılması ve özellikle ev içinde harcanan emeğin değersiz görülmesi gibi durumlardan dolayı kadın emeği önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak günümüzde kadın emeği, tüm işgücü içinde sosyal güvencesiz, düşük ücretlere çalıştırılan, kolayca işten çıkarılabilen ve kötü şartlarda çalıştırılan üreticiler/işçiler kesimi haline gelmiştir. Ucuz iş-gücü konumunda görünen kadınlar, yoksulluğun da giderek artması ile formel sektörde iş bulamayarak daha zor koşullarda çalışmaya mecbur kalmış ve sonuç olarak ev-eksenli üretime geçmişlerdir.

Çalışmanın amacı da, ataerkillikle beslenen toplumsal cinsiyetçi ideoloji içindeki kadın emeğinin ne olduğunu, önemini, nasıl enformel sektörde en fazla 2 TL'ye çalışmak zorunda bırakıldığını anlatmak ve literatürdeki bazı çalışmalarını da tanıtmaktır. Ayrıca çalışmada önemsenen başka bir amaç, feminist literatüre katkıda bulunmak ve bu konularda çalışmada bulunmak isteyen bireylere temel bilgiler konusunda yardımcı olabilmektir.

Çalışmanın ilk bölümünde ev-eksenli çalışmanın teorik arka planı anlatılarak, ikinci bölümde ataerkil ideoloji bağlamında kapitalist üretim biçimleri içerisinde “görünmeyen kadın emeğinin” değersizleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise İzmir ilinin bir gecekondu mahallesi olan Muhittin Erener Mahallesi’nde uygulanan anket çalışması neticesinde ev-eksenli kadınların yaşam ve çalışma koşullarını ortaya koyan sonuçlar feminist araştırma yöntemleri ile ele alınmıştır. Alan çalışmasının temel amacını oluşturan kadınların feminist metafor çerçevesinde evde yaptıkları ücretli-ücretsiz ev içi işler için ne kadar zaman ayırdıkları anketlerden yola çıkılarak değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise anket çalışması ile yapılan araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, “teorik çerçeve”nin “pratik alan”daki örneklerle desteklenip desteklenmediği irdelenmiştir.

1.BÖLÜM

1. EV-EKSENLİ ÇALIŞMANIN TEORİK ARKA PLANI

1.1. Küreselleşme Ekseninde Enformelleşmenin Ortaya Çıkışı

Küreselleşme ile dünya büyük bir değişim sürecinden geçmektedir. Bu değişim tüm alanlarda olduğu gibi emek piyasalarında, emek süreçlerinde ve özellikle kadın emeğinin yeri konusunda ön plana çıkmaktadır. Üretim ve emek süreçlerinde 1970'lerden başlayarak günümüzde güçlü bir biçimde hissedilen ve enformelleşme olarak adlandırılan esnek çalışma biçimleri özellikle kadın işgücü üzerinde temel değişimlerde bulunmuştur.

İlk olarak 1972 yılında Gana'da kentsel işgücü üzerine yapılan bir araştırmada, kentlere göçmüş, vasıfsız ve düşük gelirli işlerde çalışanları tanımlamak amacıyla "enformel" terimi ekonomide kullanılmıştır (Güngör, 1993: 4). Enformel işgücü piyasası kavramı ise, göç alan kentlerde formel işgücü piyasasında sürekli bir iş bulamayıp gündelik veya geçici olarak ücretli statüde çalışan niteliksiz işgücünün ve hizmetler sektöründe çok küçük bir sermaye ile bağımsız çalışarak gelir sağlayanların oluşturduğu "gayri resmi" veya "marjinal sektör" olarak da anılan ikincil bir piyasayı betimlemektedir (Lordoğlu - Özkaplan, 2003: 81).

Enformelleşme istihdam bağlamında ister ücretli, ister bağımsız çalışma biçiminde olsun, yasalar veya diğer düzenlemelerle tanınmamış, düzenlenmemiş veya korunmayan tüm ücret karşılığı yapılan çalışmaları ve ücretsiz yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Bu nedenle, işgücü piyasasında enformelleşmenin en temel özellikleri; esneklik, heterojenlik, güvencesizlik, eşitsizlik ve kutuplaşmadır (Aydın, 2008: 7). Enformel ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkıp yaygınlaşmasında etkili olan tüm bu faktörlerden en önemlisi "azgelişmiş ülkelerin demografik ve sosyoekonomik özellikleri"dir. Bir diğer önemli faktör küreselleşmedir. Küreselleşme, kapitalizm ve

ihracata dayalı sanayileşme modeli bağlamında, uluslararası pazarlarda rekabeti arttırarak, emek gücü maliyetlerini düşürmekte ve taşeronlaşmayı büyük bir hızla yaygınlaştırmaktadır.

Özellikle 1970'ler sonrası, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu kriz sonucu ileri kapitalist ülkelerin yeni teknoloji ile birlikte ortaya çıkan üretim biçimlerinin yeniden yapılanması, gelişmekte olan ülkelerin de gelişmiş ülkelerin sanayileşme yolundan giderek sanayileşebileceği stratejisini geliştirmiştir. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkelerdeki küçük üretimin yoğunluğundan yola çıkarak, bu ülkelerin emek yoğun ve asıl olarak küçük üretime dayalı, esnek uzmanlaşma adı verilen üretim biçimlerinin uygulanması ile kalkınabileceği öngörülmüştür (Müftüoğlu - Güler, 2000: 62). 1970'lerin olumlu kalkınma politikalarından sonra yaşanan olumsuz sonuçlar neticesinde, 1980'lerde birçok firmanın maliyetleri düşürmek adına özellikle azgelişmiş ülkelere yönelerek, emeğin ucuza mal edilmesi çabası sonucu maliyetleri düşürmeyi hedeflemesini ve bu da enformel sektörün hızla rağbet görmesini sağlamıştır. Kadınlarda bu dönemde istihdamda artarak yerlerini almış, ancak bu yükselişle beraber ne sosyal haklarda ne de ücretlerde bir iyileşme yaşamışlardır. Şartlar her geçen gün ağırlaşarak sürmüş, ayrıca kadınlar yaptıkları "iş"lerin farkında olmayarak bu sistemin sürmesine de katkıda bulunmuşlardır (Selçuk, 2005: 13).

Ekonomik bağlamda kadınlar, tüm bu enformel faaliyetler içinde en zor şartlarda ve en düşük ücretlerle çalışmışlardır. Bu tarz enformel işlerde yarı zamanlı, mevsimsel ya da ev içerisinde çalışma şeklinde istihdam edilen kadınlar, düzenli işlerde çalışan kadınlara oranla daha az ücret elde etmişler ve çok daha uzun saatler çalışarak sosyal haklardan yararlanamamışlardır.

Özellikle evde çalışma şeklinde ortaya çıkan enformel faaliyetlerde kadınların istihdam edilmesi gittikçe yaygınlaşan bir durumdur. Kadınların hem ev kadınlığı rollerini, hem annelik rollerini aksatmaması hem de aile ekonomisine az da olsa katkı sağlaması şeklinde toplum tarafından içselleştirilen evde çalışma, kadınların emeğinin en değersiz halini aldığı çalışma şekillerinden biri olarak, enformel sektör de karşımıza çıkmaktadır (Koray, 1993: 15). Ayrıca Enformel kesimde başı çeken kayıt-dışı istihdamın yanında kadın emeğini gizleyen çalışma biçimlerinin de içinde bulunduğu birçok özellik mevcuttur.

1980'lerin sonlarından bu yana, dünya pazarları için yoğunlaşan rekabet içinde şirketler, maliyetlerini düşürmek ve karlarını en çok kılmak için çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar. Gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın hemen hemen tüm ülkelerde sermaye birikimi enformel ekonomiye bağlı hale gelmiştir. Bu nedenle enformel iş gücü piyasası hem mutlak, hem de göreceli olarak genişlemektedir (Erdut, 2005: 12).

Enformel kavramıyla günümüzde bu kadar çok karşılaşılıyor olmamız aslında hiç de tesadüf eseri değildir. Nitekim enformel kesime dair sıralanan tüm bu özellikler son yıllarda formel kesim içerisinde de yaşanmaktadır. Güvencesizlik, kötü çalışma koşulları ve esneklik; değişen emek piyasalarının temel özellikleri haline gelmiştir. Oysa enformel sektör yoğun emek gücünü kullanırken, formel sektör sermaye yoğun, ileri teknoloji ile çalışmakta olup daha çok nitelikli emek gücüne ihtiyaç duymaktadır.

Enformel istihdamda, geleneksel ücret kavramının içeriği değişmiş, asgari ücret, sosyal güvenlik ve toplu pazarlıkla sağlanan gelir güvencesi yerine, ücret esnekliği ve ücret farklılığı benimsenmiştir. Ücret anlayışında yaşanan değişimler, enformel istihdam biçimlerinde çalışanları yeterli düzeyde ve sürekli gelirden mahrum bırakmakta ve gelir güvencesizliğine neden olmaktadır. Enformel istihdamda, işçiler kısa aralıklarla iş değiştirmek ve çoğu zaman birbirinden bağımsız işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Erdut, 2003: 21).

Enformel ve formel sektörün farklılıklarına başka örnekler de verilecek olursa; formel sektörde çalışma süresi tam günken, enformel sektörde yarım gündür. Bununla birlikte formel sektörde ücretler yüksek ve sosyal haklar önemliyken, enformel sektörde aksi durum söz konusudur. Formel sektörde çalışanlar iş güvencesine ve iyi çalışma koşullarına sahipken, enformel sektörde işçiler güvenceden yoksun ve kötü şartlar altında çalışmaktadırlar. Formel sektörde çalışanlara örgütlenme hak olarak görülüp yaygınken, enformel sektörde çok nadir rastlanmaktadır. Aynı zamanda enformel sektörün diğer belirgin bir özelliği de çalışanları, yoksul zenciler, göçmenler, genç işçiler ve en çok da kadın işçiler oluşturmaktadır (Karadeniz, 2011: 106).

Enformel sektöre katılımı incelediğimizde kadınları erkeklerden ayıran yanı, kadınların bu sektörde ücretli çalışmasının hem ev dışında hem de ev içinde gerçekleşmesidir. Evde çalışanların %96 dolaylarını kadınlar oluşturmaktadır

(Karadeniz, 2011: 107). Bu nedenle ucuz ve esnek olarak değerlendirilen kadın emeği küreselleşme sürecinde palazlanan yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde de en çok sömürülen emek olmaktadır. Dolayısıyla enformel sektörün genişlemesi ile kadınların çalışma yaşamına katılımlarındaki artışın ardında cinsiyetçi bir ayrımın var olduğu ve kadın emeğinin daha da fazla sömürüldüğü görülmektedir (Öztimur, 2004: 60).

1.1.1. Enformel Ekonomi Analizi

Çalışmada genel olarak “kadının çalışma hayatına girişinde, geleneksel-kültürel önyargıların etkisi ve çalışma hayatının, kadının ev içindeki rol ve sorumluluklarında yarattığı dönüşüm” incelenmektedir. Dönüşüme sebebiyet veren en önemli etken esnek çalışma biçimleridir ve tüm esnek çalışma biçimlerini bütünüyle içeren ekonomi, enformel ekonomidir. 1970’lerden sonra ekonomide formel ve enformel olmak üzere birbirinden farklı özelliklere sahip olan iki farklı ekonomi gözlenmiştir. Bu farklılık istihdam edilmede de gözlenmiş ve formel ve enformel istihdam kavramı ortaya çıkmıştır (Aydın, 2008: 5).

Formel işgücü piyasası, kentsel alanda endüstri, ticaret ve hizmetler sektöründe sürekli veya geçici işlerde çalışanlar ile kamu kesiminde çalışanları kapsayacak biçimde tanımlanmaktadır (Lordoğlu - Özkaplan, 2003: 81). Formel İşgücü kavramının hemen hemen karşılığı olan enformel istihdamın bulunduğu sektörü ifade etmek için de örgütlenmemiş sektör ve yer altı ekonomisi, kayıtsız ekonomi, kurumsallaşmamış sektör gibi terimler kullanılmakla birlikte en yaygın olarak kullanılan enformel ekonomidir (Güngör, 1993: 4).

Kısacası enformel istihdam, işsizlik oranlarının yüksek olduğu (özellikle Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde) işletmelerin küçülmesi sonucu işçiye çalışma alanı, şekli ve hakları konusunda söz vermeyen ve çoğunlukla kayıt-dışı olarak gerçekleşen bir istihdam biçimidir. Örneğin; az gelişmiş ülkelerde enformel kesimin emeği değersiz görülürken özellikle de kadının emeği görünmeyen emektir.

Enformel istihdamın tanımı ekonomik birime ve istihdamın statüsüne göre şöyle detaylandırılabilir;

- Küçük ölçekli kayıtsız veya anonim şirket olamamış enformel işletmelerdeki enformel istihdam; enformel işletmelerin işverenlerini, işçileri, bağımsız çalışanları ve ücretsiz aile çalışanlarını kapsamaktadır.

- Formel işletmeler için, hane halkları için çalışan veya belirli bir işvereni olmayanların enformel işletmeler dışındaki enformel istihdamı; düzenli sözleşmesi olmaksızın evde çalışanları, belirli bir işvereni olmaksızın gündelikçi olarak rastlantısal çalışanları, özel istihdam bürosu aracılığıyla geçici çalışanları, belirli bir işveren için kısmi süreli çalışanları, formel veya enformel işletmeler için endüstride işletme dışında çalışanları(ve aracılarını) kayıtsız veya bildirilmemiş çalışanları kapsamaktadır (Beneria - Floro, 2003: 4).

Enformel ekonomideki çalışma biçimleri tipik olarak; kendi hesabına çalışma, ücretsiz aile işçiliği, çıraklık, ev eksenli çalışma gibi farklı istihdam biçimleri olarak belirtilmektedir (Aydın, 2008: 9). Enformel sektör düzensiz, geçici, ihtiyaç duyuldukça gündelik çalışan işçi, çalışma koşullarının kurallara ve yasalara bağlı olmadığı, işverenin keyfi uygulamalarına tabi kalan emek gücü kitlesini oluşturmaktadır. Sektöre hakim olan bu esnekleşme, sosyal güvenceden yoksun, çalışma koşullarının ağırlığı nedeniyle çalışanlarda psikolojik ve fiziksel hasarlar, çalışma gün ve saatlerinden, izin kullanabilme olanaklarına kadar bir kafes içinde tutulan çalışma koşulları yaratmaktadır (Açıkalin, 2007: 50-51). Özellikle fason üretim ile birçok küçük firma ana firmaya mal ve hizmet üretmektedir. İşte bu yolla bu tür firmaların yarattığı istihdam çoğunlukla kayıt dışı olmakta ve ihtiyaca göre işçi alınıp çıkartılmaktadır. Özellikle Fordist üretim yapılanmasının sağladığı sosyal güvencenin ve ücretlerin görece olarak yüksekliği kriz ile birlikte enformel istihdamın kolayca yaygınlaşmasını sağlamıştır (Toksöz ve Özşuca-Türcan, 2002: 29).

Nitekim 1970'li yılların sonlarında enformel sektördeki istihdam, formel sektördeki istihdam gibi desteklere sahip olmamasına ve engellerle karşılaşmasına rağmen artarak günümüze kadar süregelmiştir. Günümüzde de özel sektörde düşük sayıda iş yaratılması ve kamu sektörünün istihdam yaratmaması gibi önemli nedenler, özünde enformel sektörün oluşumuna yardımcı olmaktadır. Küreselleşen ekonomi sonucunda da hız kazanan enformel sektör, bugün Dünya'nın her yerinde yoğun olarak yaşanmaktadır.

1.1.2. Küreselleşen Enformel Kadın Emeği: Emeğin Feminizasyonu

Kadın emeğinin işgücü içerisinde yer alması, emek-yoğun sanayileşmeye uygun “ucuz emek” olma özelliği nedeniyle kadın emeğine olan talep gün geçtikçe artmaktadır. Kadın emeğine olan talebin yanı sıra kadının toplumsal işbölümü içindeki yeri, “kadın emeğinin görünmezliği” çerçevesinde düşünülmesi gerektiği için günümüzde özellikle de az gelişmiş ülkeler de tartışmaya açık duruma gelmiştir. Bu bağlamda kadın emeğinin bu özellikleri, aynı zamanda enformel kesimde kadın istihdamının temel belirleyici özellikleri arasında yer aldığından bu bölümde “enformel kadın emeği” incelenecektir. Ayrıca küreselleşme sürecinin kadın emeği üzerindeki etkileri “emeğin feminizasyonu” ekseninde ele alınacak, kadınların işgücüne katılım oranları ve istihdam koşulları değerlendirilecektir.

Ev eksenli kadın emeğinin kayıt dışı, güvencesiz işlerde yoğunlaşmasının önemli nedenlerinden biri küreselleşme olgusudur. Özellikle 1970 ve sonrası gelişen süreçte küreselleşmeye bağlı olarak işletmeler açısından uluslararası rekabetin önem kazanması ve hem ulusal hem de uluslararası piyasaların yeniden yapılandırılmasıyla birlikte işin ve iş ilişkilerinin niteliğinde de değişimler meydana gelmiştir (Urhan, 2009: 83). Küreselleşmenin sonucunda, işletmeler de hızla küreselleşen dünyaya ayak uydurabilmek ve rekabet güçlerini koruyabilmek için çok uluslu yapılara dönüşmeye başlamış ve üretimi küçük birimlere ayırarak daha fazla ülkede üretimde bulunma yoluna gitmişlerdir. Küreselleşme ile birlikte işletmelerin hızla kabuk değiştirmesi çalışma hayatını da önemli ölçüde etkilemiştir (Gerşil, 2004: 147). Küreselleşmenin beraberinde getirmiş olduğu esnek çalışma şekilleri ile işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve işgücü piyasalarının kuralsızlaştırılması da dönemin önemli özelliklerindedir.

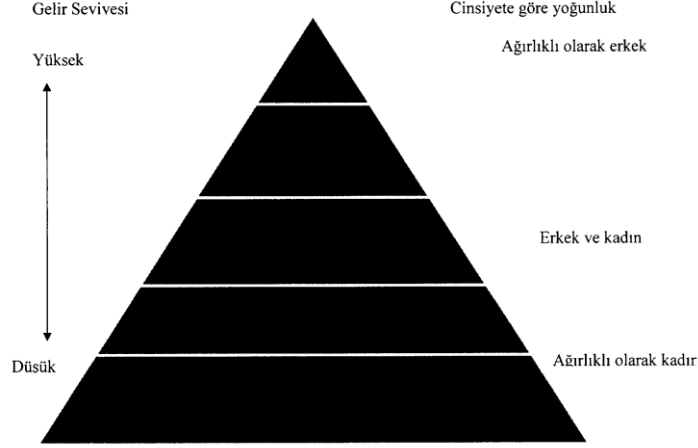
Pahalı hale gelen geleneksel erkek işgücünün değişime direnmesi, sermayenin giderek ucuz, vasıfsız ve kolay değiştirilebilir olarak görülen kadın işgücüne yönelmesine yol açmıştır (Ulutaş, 2009: 30). Bu süreçte deneyim, kalifiye emek gücü, bilgi, eğitim, uzmanlık gerektiren ve özel olarak da hareket gerektiren işler erkeklere, yalın emek gerektiren, durağan daha çok masa başı veya emek yoğun işler kadınlara ayrılarak işgücü piyasası cinsiyetçi bir yapıya bürünmüştür (Aseme, 2011: 43). Bu bağlamda cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği, temelinde diğer eşitsizlik biçimleri gibi

kapitalist düzen tarafından bir sömürü ve baskı aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Neticede kadınların çalışabileceği alanlar sadece enformel sektör ile sınırlandırılmıştır.

Kadınlar iş piyasasında toplumsal cinsiyet rollerine uygun güler yüz, el becerisi, cinsel cazibe gerektiren işlerde veya kadınların ev sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım, temizlik işlerinde çalıştırılmaktadır (Ulutaş, 2009: 27). Özellikle 1980 sonrası süreçte ortaya çıkan kısmi süreli çalışma, evde çalışma, tele çalışma gibi yeni çalışma biçimleri kadınlar için uygun bulunan, kadınların yoğun olarak istihdam edildikleri çalışma biçimleri olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır (Ulutaş, 2009: 27–28).

Bir yandan kadının güler yüzülüğünün ve el becerisinin önemini farkedip değerlendirmeye çalışan diğer yandan da kadının emeğini her alanda değersizleştiren işgücü piyasalarında, kadınların ücretli ve ev içi ücretsiz emeğinin görünmez kalma aşamasında kapitalist üretim ilişkilerinin etkisi kadar ataerkil ideolojinin de payı büyüktür. Kadın emeği, işverenler için ucuz işgücü olmanın yanı sıra erkek emeğinin yeniden üretilmesini sağlayarak kapitalist sistemin devamına da önemli katkıda bulunmaktadır. Nitekim sermayenin kendini yeniden üretmesinin koşulu, emek gücünün günlük olarak hazırlanmasında somutlanmaktadır. Kadın, işgücünü pazarda satarak dolaysız üretim sürecinde yer alırken aynı zamanda yeniden üretimi bütün boyutlarıyla üzerine alarak emeğin üretilmesine dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Kapitalist sermaye de böylelikle kadının ücretli emeğini doğrudan, ev içindeki emeğini dolaylı olarak sömürerek sistemin devamını sağlamaktadır (Rober, 2011: 21–24).

Şekil 1.1. Enformel Sektörde Cinsiyete Göre Katmanlaşma

Kaynak: Martha Alter Chen, “Rethinking The Informal Economy: Linkages with The Formal Economy and The Formal Regulatory Environment”, 2009: 3.

Ataerkilliğin ve kapitalizmin kadın emeği üzerinden eklememesi kadınlar adına ekonomik bağlamda önemli etkiler yaratmaktadır. Nitekim bu eklememesi biçimi ile hem ataerki ideoloji hem de kapitalist ideoloji, emeği saklayabilme yeteneklerini karşılıklı olarak sağlar ve nitekim kadın emeğinin sömürsünü arttırarak sürdürür.

Ataerkilliği ve kapitalizmi bir arada değerlendirecek olursak, kadının kapitalizm sürecinde toplumsal üretime dahil olmasının emek gücü üzerindeki denetimin “koca” ve “kapitalist” arasında paylaşılması demek olduğunu açıkça söyleyebiliriz. Bu paylaşım sonucunda kadın, erkekle zaten var olan eşitsizliğini bir de toplumsal alan ve kurumlarda yaşamak zorunda kalmıştır. Kadını evde ikincil konuma iten erkek egemen sistem, toplumsal üretimde cinsel ayrımcılık biçiminde ortaya çıkarak kadını bu alanda da ikincil hale getirmektedir.

Sonuç olarak kapitalizm ve ataerkilliğin var olan bu iç içeliği kadın emeğinin eşitsiz olarak değerlendirilmesine neden olmanın yanı sıra kadını “işveren” ve “koca” karşısında da güçsüz konuma getirmektedir. Bu durumdan faydalanmak isteyen içinde bulunduğumuz kapitalist sistem, sömürüye açık bir emek türü olarak görülen kadın emeğini, esnek çalışma koşullarıyla da birleştirerek işverenler için kaçırılmaz bir fırsat emeği olarak görmektedir.

1.1.3. Fordist ve Post-Fordist Üretim Tekniği Açısından Kadın Emeği

Dünya’da ekonomik bağlamda yaşanan her krizin ardından yeni üretim ve yönetim tekniği arayışları olmuştur. Fordizm süreci de 1920’li yıllardan 1970’li yılların sonuna kadar süregelen başta sanayi ülkeleri olmak üzere tüm dünyada etkili olan yeni endüstriyel üretim biçimidir. Bu dönemde Türkiye’de sermaye birikiminin düzeyi önemlidir. Şöyle ki: 1950’lerin ortalarından itibaren Türkiye’de sermaye grupları artı değer üretimine geçmiştir. Nitekim bu dönemde ticari sermayeden üretken sanayi yatırımlarına yönelme başlamıştır. Üretken yatırımların başlaması sanayi sermayesinin hızla gelişmesine yol açmıştır (Tezcek, 2011: 354). Bu yeni endüstriyel üretim sistemleri, işçiyi üretim bilgisinden yoksun bırakarak niteliksiz işçilere dönüştürmüştür. Fordist rejim 1970’ler ile artık kapitalist üretim biçimleri işleyişinden ve iç çelişkilerinden dolayı cevap veremez duruma gelerek, yeni üretim örgütlenme biçimleri aramaya başlamıştır.

1970’lerde kapitalist krizle beraber Post-Fordist üretimde bazı mekanizmalar gündeme gelmiştir. Bu mekanizmalardan olan esneklik veya yalın üretim; Fordizm’deki kitlesel ve standartlaşmış mal üretimi yerine küçük bölümlerde, küçük ölçeklerde ve değişik ürün türlerinde üretim, değişik isteklere kısa sürede cevap verebilme, üretim sürecinin parçalanarak düşey ayrışması ile belirli aşamalarda uzmanlaşma ve en genelde Fordist üretimin katı ilişkilerine karşı esnekliğe dayanan bir üretim ve bu üretime uygun örgütlenme biçimidir. Yalın üretim, üretimin parçalara ayrılarak belli parçalarının ana firmanın dışında daha küçük birimlere yaptırılmasıdır (Memduhoğlu, s.7).

Sanayileşme ile zirve yapan Fordist ve Post-Fordist süreçlerinde “yeni” olarak adlandırılan tüm bu üretim tekniklerinin, özellikle de kadın emeği üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Bu bağlamda Fordizm ile kayan bandlar üzerinde aynı işi sürekli aynı düzenek üzerinde üreterek temelleri atılmış olan ve devamında Post-Fordizm ile gelen yeni üretim biçimleri taşeronlaşmayı ve kayıt-dışılığı hızla artarak yaygınlaştırmıştır. Günümüzde içinde bulunduğumuz kapitalist sistemin getirmiş olduğu ekonomik kurallar çerçevesinde, özellikle az gelişmiş ülkelerde taşeron çalışanlar ve kayıt-dışılık denilince akla ilk kadınlar gelmektedir.

Türkiye’de taşeronlaşma, özellikle de endüstride taşeron uygulamalarının yaygınlaşması 1980’li yıllardan sonra olmuştur. Taşeronlaşmanın temel nedeni, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, ucuz işçilik ve bu yolla rekabet şansı yaratılmasıdır. Öte yandan bazı işlerin taşerona verilmesi suretiyle, yapay biçimde işyeri ölçeğinin küçültülmesi, işçi sayısının azaltılması mümkün olabilmektedir. Üretimin bu şekilde parçalanarak gerçekleşmesi işçilerin sosyal-ekonomik haklardan mahrum, güvencesiz ve esnekleşmenin de etkisiyle kötü koşullarda çalışmalarına neden olmuştur. Özellikle Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde, kırdan kente göç işsizliğin artması ucuz, güvencesiz ve süresi belli olmayan işleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda kapitalist sistem özellikle de kadının emeğini üretim süreçlerinde çok fazla kullanmıştır.

Fordist üretim sürecinin hâkim olduğu I. ve II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllara gelindiğinde, kadın emek gücünün ekonominin tüm kesimlerinde sayıca arttığı, özellikle de savaş sanayiinde silah altında bulunan erkek emek gücünün yerini aldığına tanık olunmaktadır. Bu dönemde kamu ve hizmet sektörlerinde yaşanan büyüme, kadınların toplam emek gücü içindeki oranlarını hızla arttırmıştır (Tokol, 1999: 19). Tüm bu ekonomik etkenlerden dolayı Fordist ve Post-Fordist üretim teknikleri kadın emeği alanında özellikle önemsenmelidir.

Yeni üretim teknikleri yalnızca ekonomik alanda değil, toplumsal yapının her aşamasında köklü değişiklik yapılmasını gerekli kılmıştır. Fordist kitle üretimini düzenleyen kurumsal yapılar artık geçerliliğini yitirmiştir. Post-Fordizm, eski üretim örgütlenmesini düzenleyen kurumları kökten değiştirerek, ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik mekanizmaları sermaye lehine yeniden biçimlendirmiştir. Zira toplumsal güç ilişkilerini sermaye birikimi etrafında örgütleyen kurumsal düzenlemeler veya çatışmaları denetleyen mekanizmalar olmadıkça, sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi mümkün olamamaktadır (Öngen, 2003).

Kadın emeğini, sadece istihdam edilebilme açısından ele alırsak eğer değişen emek gücü piyasasının yapısı gereği kadın emeği, yarı zamanlı ve temelde sömürmeyi çok daha açık hale getirilmiştir. Ekonomik bağlamda daha yüksek ücret alan ve daha zor işten çıkartılan erkek işçilerin yerine daha düşük ücretle çalışan kadın emeği teşvik edilmiştir. Hatta ev içi yeniden üretimin, ataerkil uygulamaların ve eve iş almanın yeniden yükselmesine izin verilmiştir.

Çok uluslu sermayelerin Fordist kitle üretimi sistemlerini ülke dışına taşıması ile erkeğe oranla daha düşük ücretle ve güvencesiz çalışan kadın emeğinin sömürülmesi olanaklı kılınmıştır. Temelinde esnek üretime geçişi tanımlayan bu süreçte, kadınların emek gücü piyasalarında ve emek süreçlerindeki rolü gittikçe esnekleşerek günümüze kadar süregelmiştir. Fordizmin 1970’li yılların başlarından itibaren yetersiz kalmasıyla, esneklik, güvencelik, esnek uzmanlaşma, esnek kitle üretimi ve çeşitlendirilmiş kalite üretimi modelleri Post-Fordist üretim sistemleri kapsamında geliştirilerek, işyerinde esnekliği arttırmayı hedeflemiştir (Özcüre, 2014: 209). Kadınlar tüm bu esnek çalışma modelleriyle; evde çalışma, iş paylaşımı, kısmi zamanlı çalışma gibi işgücü içindeki yerini almıştır. Formel emek piyasasında kadın istihdamının artarak yayılması aynı zamanda ücretli çalışan olarak, eşi ile evde çalışan geleneksel kadın yapısını da yok etmiştir.

1.1.4. Üretimin Esnekleşmesi ve Esnekleşen Kadın Emeği

Bu çalışma tüm başlıkları ile enformel kesimde esnek işgücü olarak kadın emeğinin yapısını ve kadın emeğine talebin nedenlerini irdelemektedir. Dolayısıyla kadın emeğine talebin ardında yatan nedenler, emek süreçlerinde yaşanan enformelleşme ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Nitekim esnek çalışma biçimleri içerisinde emeğin önemi fazla iken kadın emeğinin önemi daha fazladır.

Kadın emeğinin işgücü istihdamı geçmişte tarımla başlamış olsa da kadınların iktisadi serbestlik sağlayarak çalışmaları endüstrileşme sonrası gerçekleşmiştir. Sanayileşme, üretim artışı sağlayarak; yoğun sermayeyle beraber yoğun emek kullanımını gerektirmiştir. Sanayi sektöründen sonra gelişen hizmet sektöründe kuvvet yerine zihnin kullanılması, esnek çalışma süreleri, hizmet sektöründeki işlerin genellikle şehir merkezlerinde yoğunlaşmasıyla kadınların hizmet sektöründe sanayi sektörüne göre daha fazla istihdam edilmesine imkan tanıyan yeni iş alanları yaratmıştır (Dura - Atik, 2002: 104).

Kadınlar, bu yeni iş alanlarında kapitalist sistemin kendilerine dayatmış olduğu “beklenenin fazlasını yapma” baskısından dolayı, erkek çalışanlara kıyasla çok daha kötü iş ortamlarında çalışmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca hem maddi hem de manevi alanda daha özgür yaşama istekleri ve erkeğe bağımlı kalmamak düşüncesi kadınların

çalışmayı tercih etmesinde etkili olan bir diğer faktördür. Oysa günümüzde “çocuk da yaparım kariyer de” anlayışıyla, erkeklerle eşit olmayan şartlar altında rekabet etmek zorunda kalan kadınlar, erkeklere oranla kalıcı istihdam edilememektedir.

Yukarıda bahsedilen esnek çalışma modellerinin ekonomiye sağlayacağı şeylerin veya iktisadi durgunluk yaşanan zamanlarda esnek çalışma olanaklarının gündeme gelmesi işverene rahat bir nefes aldirmakta ise de, her çalışma ortamında veya her işte esnek çalışma imkanı olmamaktadır. Örneğin; günümüzde esnek çalışmanın kadın emeği açısından gözle görülür oranda en fazla yaşandığı çalışma biçimi ev-eksenli çalışmadır.

Çalışmanın bu bölümünde, kadın emeğinin esnek işgücü olarak talep edilmesinde; artan işsizlikle kadın emeğinin geçici, güvencesiz ve süresiz olma özelliği yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde kadın emeği, eğitimsiz ve vasıfsız olma özellikleri ile marjinal işgücünü oluşturmaktadır. Bu duruma verebileceğimiz en güzel örnek “ev içi” faaliyetlerdir. Nitekim ev içi faaliyetlerin aile mensubunun emeği olarak algılanması, kadın emeğinin düşük ücretlerle çalışmasını zorunlu kılmaktadır.

Tablo 1: Ev-Eksenli Çalışmaya Kadar Uzanan Esnekleşme Biçimi

Ortaya Çıkış Nedeni	Üretim Sürecindeki Özellikler	Emeğin Üretim Sürecindeki Konumu	Kadın Emeğinin Konumu
- Artan rekabet koşullarına uyum sağlayabilmek	- Büyük firmanın denetiminde emeğin örgütlenmesi - Üretim sürecinin düşey ayrışması	- Fabrikada çalışan işçide azalma - Fason iş yaptırarak ucuz işgücü kullanımı Eve İş vererek ucuz işgücü kullanımı	- Kadın işgücünün emek yoğun emek yoğun işlerde düşük ücretle kullanımı

Kaynak: Eraydın ve Erendil, s.16

Esnek üretimin özellikle kadın emeği üzerinde yaygınlık kazanması, işverenin maliyetleri düşürmek amacıyla üretimin özellikle de emek yoğun kısımlarını dışarıya fason olarak yaptırmasına sebep olmuş ve kayıt dışı ekonomi gündeme gelmiştir. Kayıt-

dışı ekonomi ile kadın emeğinin değersizleştirilmesinin sonuçlarından biri olan ev-eksenli çalışma, sanayi kapitalizmine geçişin ilk yıllarında yoğun olarak kullanılmış, ancak Fordist üretimin yaygınlaşmasıyla artış göstermiş, fakat giderek gerçek önemini yitirmiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere, 1970'ler sonrasında yaşanan kapitalist krizle birlikte ortaya çıkan yeni üretim teknikleri, üretimin yeniden örgütlenmesi gibi yapılanmalarla bu sürecin doğal bir yapısı olan enformelleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Üretim parçalanıp daha küçük parçalara ayrılırken temelde esnekleşerek yavaş yavaş fabrikalardan evlere doğru kaymıştır. Bugün de enformelleşme büyük bir hızla yaygınlık kazanırken beraberinde ev eksenli çalışmayı meydana getirmiştir. Kayıt-dışı çalışma biçimlerinden biri olan ev eksenli çalışmada özellikle kadın emeğinin tercih ediliyor olması ataerkil ideolojiden kaynaklanmaktadır. Zira ataerkil ideolojinin baskın olduğu ülkelerde kadın emeği kayıtlanmayarak, ısrarla değersizleştirilmektedir.

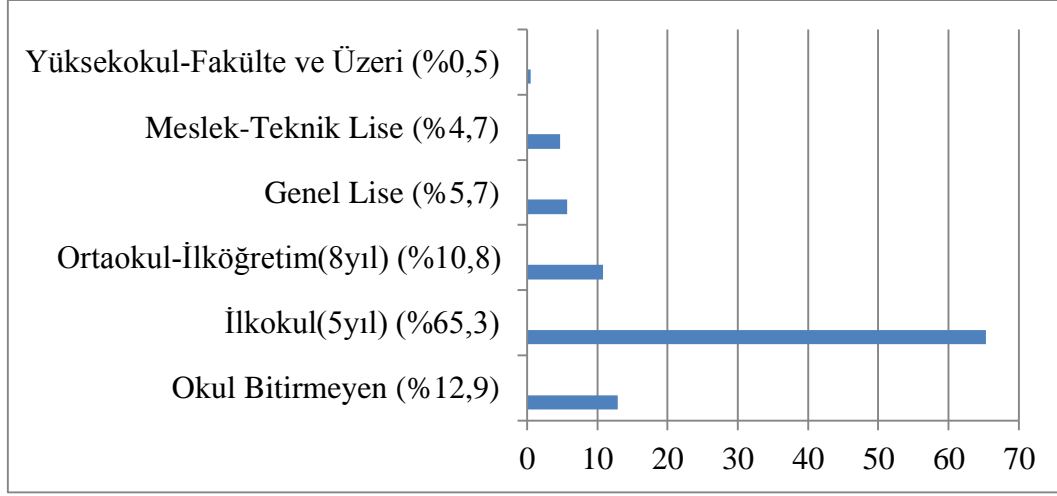
1.2. Evde Çalışma Kavramı

Günümüzde çalışma kavramı bağlamında evde çalışma ve ev-eksenli çalışma kavramları birbirine karıştırılmaktadır. Nitekim Türkiye'de bu konu üzerine yazılan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. R. A. Topçuoğlu'nun çalışmasına göre; çalışma kavramı çerçevesinde fabrika dışındaki iş kavramı, işin fabrikanın dışında yapıldığına işaret etmektedir. Bu fabrika dışı alan ev ya da başka bir yer olabilir. Bu nedenle dışarı işi, işin yapıldığı yer olarak evi vurgulamamaktadır (Topçuoğlu, 2005: 10). Bu durumda bir yandan çalışma kavramı ve iş kavramı evde çalışmayı vurgulamıyorken, diğer yandan evde çalışma kavramının özellikle günümüzde etkili olan varlığı ve ev-eksenli çalışma kavramı ile karıştırılması, bu çalışma alanında gerekli kavramsal temizliğin yapılması gerektiğini hatırlatmıştır. En genel anlamıyla evde çalışma; pazara yönelik olarak üretilen mal ve hizmetlerin kişilerin evlerinde üretilmesidir. Bu çalışma şekli Fordist üretim sisteminden Post-Fordist üretim sistemine geçişte firmaların küresel rekabete uyum sağlayabilmek ve üretim maliyetlerini düşürebilmek için gerçekleştirilen üretimin bir kısmını evlerde çalışan kişilere yönlendirmesi şeklinde ortaya çıkmıştır (Karadeniz, 2004: 25-26).

Evde çalışmada belirleyici unsur işin yapıldığı yer yani evdir. Bununla birlikte evde çalışan kimse gerçekleştirdiği üretimi kendi hesabına, aracıya, taşeronu ya da işveren ya da fabrika adına yapıyor olabilir. Çalışanın kayıtlı olma durumu çoğunlukla söz konusu olmadığından çalışma biçiminin adlandırılması da oldukça zor olmaktadır. Adlandırmadaki zorluk evde çalışma biçiminin ücretli istihdam ilişkisine dâhil edilip edilemeyeceğinde de ortaya çıkmaktadır (Şen, 2002: 27). Türkiye’de ise eve iş verme sistemi yeni yeni yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle çalışan işçilere yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Zaten çalışanların çoğunu kadın işçilerin oluşturması, Türkiye gibi ataerkil toplumlarda kadın emeğinin ısrarla değersiz kılınması bağlamında yasal düzenlemeyi geciktirmektedir. Böylece kadın emeği yukarıda da bahsedildiği üzere enformel sektör kısılacından kurtulamamaktadır. Ayrıca yine Türkiye’de evde çalışma kavramı incelendiğinde bu alanda da kadın emeğinin oldukça fazla olmasının yanı sıra, evde çalışma türleri içerisinde de en fazla ev eksenli çalışma karşımıza çıkmaktadır. Reyhan Atasü Topçuoğlu’na göre de, evde çalışma ya sanayide ya da hizmetler sektöründeki ev-eksenli bir çalışma biçimidir. Ev-eksenli çalışma ise küçük-meta üretimini, küçük ölçekli işletmeciliği, bağımsız çalışan zenaatkarları ve ücretli çalışmayı içermektedir (Topçuoğlu, 2005: 25-28).

1.2.1. Evde Çalışma Türleri

Günümüzde teknolojinin hızla gelişimi ile birlikte, yapılan işin tüm sektörlerde esneklik katsayısını arttırmıştır. Nitekim zamanla çalışanların iş ve yaşam alanlarında büyük rol oynayan yeni alternatif çalışma programları geliştirilmiş ve her geçen gün bu yeni çalışma programları daha da gelişerek ekonomi alanında yerini almıştır. Bir başka deyişle, iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler çalışmanın şeklinde de büyük değişikliklere neden olmuştur. Fakat bugün, gelişen tüm alternatif çalışma programlarında eğitim düzeyine ve yeterliliğe sahip olanlar uygun işlerde yer alabilirken, eğitimsiz ve donanımsız kesim(ki Türkiye gibi ataerkilliğin baskın olduğu toplumlarda özellikle kadınlar) iş hayatından zorlanmaktadırlar. Bu sebeple de birçoğu “kayıt dışı” olarak ifade edilen çalışma biçimlerine zorlanmışlardır. Bu nedenle de çalışmanın içeriğinde tüm bu yeni çalışma şekilleri olarak adlandırdığımız çalışma alanlarında kendisine uygun iş bulamadığı için taşeronu “evde” parça başı üretimde bulunan kadın emeği fazlaca yer almaktadır.

Şekil 1.2. Evde Çalışan Kadınların Eğitim Durumları

Kaynak: TÜİK 2010 Veri Seti

Evde çalışan kadınların TÜİK verileri neticesinde 2010 yılı eğitim durumlarına baktığımızda, kadınların düşük eğitim oranları gözden kaçmamaktadır. Evde çalışan kadınların %65,30'u ilkokul mezunudur. %10,8'si ortaokul-ilköğretim mezunu iken, %12,9'u okul bitirememiştir. Evde çalışan kadınlar içinde, çok küçük bir oran dahi olsa %0,50 yüksekokul ve fakülte mezunları bulunmaktadır.

Bu tezin üçüncü bölümünde de yer alan güncel bir alan çalışması verilerine göre, evde çalışan kadınların eğitim durumu oranlarında 2010 yılı TÜİK verilerinden çok da farklı bir sonuçla karşılaşılmamıştır. Nitekim ev-eksensiz çalışan kadın emeğinin eğitim durumlarında bugün dahi çok fazla bir değişikliğin olmadığı ve ataerkil-kapitalist üretim biçimlerinin de bu durumdan bugün hala faydalanmaya devam ettiği açıkça söylenebilir.

1.2.1.1. Evden Çalışma

Çalışanlara ihtiyaç duydukları esnekliği sağlayan ve bir iş alternatifini ortaya koyan evden çalışma, geleneksel ve merkezi işyerinin, coğrafi engellerini kaldırmak için, bilgi ve iletişim teknolojisinin esnek işyeri ile birleştirilmesi olarak ifade edilebilmektedir. Kavram, çalışanların düzenli iş saatleri içerisinde ofis yerine evde çalıştığı bir iş düzenlemesi olarak da tanımlanabilmektedir (Naktiyok - İşcan, 2003: 54).

Gerçekten de şu anda işyerlerine arada sırada uğrayan, bunun dışında telefonla ya da internet aracılığıyla satış yapan satıcılar, mimarlar, birçok sanayi kolunda çalışan danışmanlar, terapist ve psikologlar, müzik ve yabancı dil öğretmenleri, sigortacılar, avukatlar, üniversite için çalışan araştırmacılar ve daha birçok beyaz yakalı teknisyen ve profesyonel tarafından birçok iş evde yapılabilmektedir (Toffler, 1981: 268).

Yukarıda da bahsedildiği üzere evde çalışma kavramı, evden çalışma kavramı gibi ev içi üretimi tanımlayan kavramlar, temelinde bugüne özgü bir çalışma şekli değildir. Nitekim Fordist üretim sürecinden, özellikle de endüstrileşme yıllarından önce fabrikalar üretimin evi değildiler. Nitekim üretim hem kadınlar hem de erkekler tarafından evlerde yapılmaktaydı. Ne zamanki sanayi devrimi gerçekleşti ve endüstriyel üretimle birlikte fabrika tipi yapılanmalar oluştu; işyeri kavramı da ortaya çıkmış oldu. İşte tam da bu yıllarda erkekler için evde çalışma kavramı sona ermişken, kadınlar için hala devam etmektedir.

Nitekim ILO'nun 177 Sayılı sözleşmesinde yer alan “ev işçisi” kavramı da şu şekilde tanımlanmıştır: “Ev işçisi, kendi evinde veya işverenin işyeri dışında olmak kaydıyla kendi seçtiği yerlerde, bir ücret mukabilinde, malzeme, ekipman ve diğer girdilerin kendisi, işveren veya aracı tarafından temin edilmesine bakılmaksızın, üretim ya da servisin işveren tarafından kararlaştırıldığı, işverence belirlenen mal ve hizmetlerin üretimi için çalışan kişidir. Ev işçisi, ulusal yasa, tüzük ve mahkeme kararları uyarınca bağımsız çalışma için gerekli olan özerklik ve bağımsızlığa sahip olmayan kimsedir” (ILO, <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>).

Yine ILO'nun 177 Sayılı Evde Çalışma Sözleşmesinin 4. Maddesinin 2. fıkrasında, evde çalışanların diğer çalışanlarla aynı şekilde sahip olması gereken haklar belirtilmektedir. Bunlar; faaliyet ve istihdama ilişkin ayrımcılığa karşı koruma, işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında koruma, ödeme, yasal sosyal güvenlik koruması, mesleki yetiştirmeye katılım, istihdam ya da çalışmaya kabulde asgari yaş ve analık koruması şeklinde sıralanmıştır (ILO, <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>).

Ayrıca evden çalışma sistemi ile çalışanların zamanlarını daha verimli kullanması, işyerine gidiş- geliş zamanından ve masraflarından tasarruf edilmesi, işin nerede ve ne zaman yapılması veya tamamlanması gerektiği hakkında esnekliğe sahip

olması gibi avantajlar sunmaktadır. Çalışanlara sağladığı bu faydaların yanı sıra işverenler tarafından da cazip hale gelmesine neden olan bazı unsurlar vardır. Her şeyden önce sınırların ortadan kalkmasıyla firmaların çalışanlarını sağlayabilecekleri işgücü pazarı genişlemektedir. Bu haliyle uzaktan çalışma, çalışanların herhangi bir yer veya zaman kısıtlaması olmaksızın ister tek başlarına isterse sanal takımlar halinde çalışmalarına imkan vermektedir. Uzaktan çalışmayı cazip hale getiren bir başka unsur toplumsal taleplerdir. Bu şekilde evden çalışma programları ile işe giden gelen çalışanların sayısında azalma olması daha az enerji tüketimi, daha az trafik sıkışıklığı, daha az stres ve daha az çevre kirliliği anlamına gelmektedir (Akkirman,2004: 53-54 - Belek, 2004: 149).

Bunlara ek olarak, böyle bir programı başlatma ve uygulama maliyetleri, politika belirleme, eğitim, değerlendirme, pilot uygulama giderleri, performans değerlendirmesindeki zorluklar, bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılacak yatırımlar, iletişimin sağlanmasında karşılaşılabilecek zorluklar, evden çalışacakların seçimi, çalışanların iş güvenliğini sağlamada karşılaşılan sorunlar, takım çalışmasının bozulması, örgütsel bilgi ve dosyaların gizliliğinin korunması, örgütsel kültürün oluşturulmasındaki zorluklarda evden çalışmanın örgütsel anlamda ortaya çıkabilecek diğer dezavantajlarını oluşturmaktadır (Akkirman, 2004: 82-87, Ölçer, 2004: 148-150).

1.2.1.2. Ev-Eksenli Çalışma

Ev eksenli çalışma yani evde üretim yapma, sanayi devriminden önce var olsa da kavram asıl anlamını sanayi devrimi sonrası yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümlerle bulmuştur. Ev eksenli çalışma özellikle sanayileşme dönemine geçişin erken dönemlerinde yoğun olarak kullanılan bir üretim olmuştur. Ancak daha sonraları, Fordist üretim olarak adlandırılan kitle üretimine geçişle fabrikalarda çalışma artmış ve eve iş verme sistemi önemini geçici bir süre için de olsa yitirmiştir. Zira bu dönemde fabrikalarda yoğun üretime geçildiğinden, işgücü de fabrikalara doğru yığılmış ve işçileşme bu şekilde gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra süreç, fabrikalar dışında çalışanları da fabrikalara iş yapar hale getirmiş, bu dönüşüme evde çalışanları da eklemiştir. Zaten sanayi devrimi ile birlikte, ucuz emeğin ortaya çıkışı ve bunun dünya coğrafyasında yaygınlaşması da üretim biçimlerinin dönüşmesinde önemli rol

oynamıştır. Yani işgücü, evde de çalışan olsa, fabrikada da çalışan olsa ucuz emek olarak sanayileşmenin sürdürülebilmesinin en önemli parçası olmuştur (Erendil Türkün-Eraydın, 2002: 18). Bu duruma örnek vermek gerekirse, 1911-23 yılları arasında yaşanan savaşlarda erkeklerin savaşa gitmesi ve erkek nüfusun azalması, kadınların işgücü piyasasına dahil olmasını zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla kadınların ücretli işçi olarak çalışmaya başlamalarının tarihi 19. yüzyılın başlarına denk düştüğü söylenebilir. Örneğin; 1897’de İstanbul Kibrit Fabrikası’nda çalışan 201 işçiden 121’i kadındır (Kazgan, 1979: 25).

Ev eksenli çalışma, tarihsel açıdan birinci bölümde de vurgulandığı üzere sanayi kapitalizmine geçişin ilk yıllarında ortaya çıkmış olan, fakat Fordist üretimin yaygınlaşmasıyla giderek önemini yitiren bir ev içi çalışma şeklidir. 1970’lerden sonra yaşanan kapitalist krizle birlikte ortaya çıkan yeni esnek üretim teknikleri ile tekrar gündeme gelmiş ve bugüne değin kendinden söz ettirmiştir. Günümüzde ise ev-eksenli çalışma şekli, çalışanların bir aracı adına evde gerçekleştirdiği üretim biçimidir. “Eve iş verme sistemi” olarak adlandırılan ve ücretli bir iş olarak nitelenen endüstriyel eve iş verme sisteminden farklı olarak işin tamamının aslında evde yapılmaması, sadece işyerinde yapılan üretimin bir bölümünün taşeronca evlere verilmesidir.

Ev eksenli çalışma sisteminin belirleyici özelliklerini birkaç madde ile özetlemek gerekirse bunlar; ürünün belirli ve değişik miktarlarda sipariş edilmesi; ödemenin tamamen üretilen miktara bağlı olması; işçilerin işi yaptıran tarafından denetlenmemesi, çalışma saatlerini ve hızını kendilerinin kararlaştırması şeklinde ifade edilebilmektedir (Şen, 2002: 26).

Tüm bu özelliklerin yanı sıra ev-eksenli çalışma, içinde bulunduğumuz kapitalist sistemde en fazla tercih edilen çalışma biçimidir. Nitekim günümüzde kayıt-dışı istihdam içerisinde karşımıza en çok çıkan en ucuz hatta olan hatta karşılıksız emek olarak adlandırdığımız çalışma biçimi ev-eksenli çalışma şeklidir. Kapitalist sistemin bu süreçte ataerkil ideolojinin açıklarından da faydalanarak en çok istihdam ettiği işçi kesimi eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde baskı altına alınan kadınlardır.

Ev-eksenli çalışma, Türkiye gibi hem ataerkilliğin baskın olduğu hem de ekonomik bağlamda az gelişmiş olan ülkelerde daha çok görülmektedir. Nitekim ‘kadın

evde oturmalıdır” anlayışının var olduğu toplumlarda yaşayan kadınlar, ev-eksenli çalışmayı hem ev ekonomisi açısından hem de iş imkanları açısından kaçınılmaz bir fırsat olarak görmektedir. Fakat bu durumu, üzerlerindeki erkek-egemen baskıyı azaltma konusunda bir fırsat olarak gören sadece kadınlar değildir. Bu bağlamda kapitalizm kadın emeğini bu noktada ataerkil ideoloji ile birlikte hem maddi hem de manevi anlamda sömürmektedir. Aynı zamanda kadınların ev-eksenli çalışmayı bu kadar çok tercih et(tir)melerinin en önemli nedenlerinden biri ataerkillik çerçevesinde erkeğin baskınlığı sonucu, kadının dışarıda çalışmasına erkek(baba, eş, erkek kardeş) tarafından izin verilmemesidir.

Oysa tezin üçüncü bölümünü oluşturan alan çalışması sonucunda görülen, evde çalışan kadınların çalışmanın verdiği mutluluğun yanı sıra bir şeyler üretmenin kendilerine güvenmelerinde büyük önem taşıdığını ve bu sayede kazanç sağlamanın onları motive ettiğini söyledikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ev-eksenli çalışma kadın emeği açısından pek çok sorunu olan bir çalışma türü olsa da, kadınların kendilerine daha çok güvenmelerini ve aile ekonomilerine katkıda bulunmalarını sağlamaktadır.

1.2.2. Kadınların Çalışma Alanı Olarak Ev-Eksenli Çalışma

Kapitalist süreç ve sanayileşme ile birlikte köyden kente göç Türkiye gibi az gelişmiş toplumlarda sürekli olarak artış göstermiştir. Göçlerle beraber kentler de yoksul, vasıfsız ve eğitim düzeyi düşük işgücü yığınları ortaya çıkmıştır. İşte Türkiye gibi ülkelerin işgücünde bu ve benzeri sebeplerle ortaya çıkan artış, ücretleri düşürmüş ve neredeyse her evden daha fazla insanın çalışmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim göç alan kentlerde giderek hızla artan “yoksulluk” meydana gelmiştir.

Birinci bölümde de anlatıldığı üzere, Türkiye’de özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarda kadınların işgücüne katılımında önemli artışlar olmuştur. Bu durum kadınların toplumsal konumları ve ekonomik bağımsızlıkları açısından olumlu bir durum olarak algılanmakta, fakat kadın istihdamı dünyanın her yerinde “ucuz emek” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda esnekleşen işgücü piyasaları doğrultusunda, özellikle kadınlar düşük ücretli, güvencesiz, düzensiz ve çalışma koşulları kötü olan işlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca kadınların bu dönemde iş yaşamına katılmalarındaki artışın yine

en önemli sebeplerinden birisi, bu dönemde enformel sektör ile ciddi yükseliş gösteren ev-eksensli çalışma kavramının yeniden gündeme gelmesidir.

Dünya ülkelerinde, ev-eksensli çalışanlar arasında kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Özellikle ihracata dayalı emek yoğun sektörlerde maliyetleri en aza indirmek amacı ile ev içi kadın emeği tercih edilmektedir. Nitekim kadın emeği ucuzdur. Ev içi kadın emeği ise daha ucuzdur ve kadınların bu konuda ne bir örgütlülüğü vardır, ne de birlikte hareket etmeleri söz konusudur. Bu nedenle de kadınlar ev-eksensli üretimleri sonucu yaptıkları işleri işverene verirken, aldıkları ücretler konusunda pazarlıktan yoksunlardır. Bu da ücretlerin sürekli düşme eğiliminde olması sonucunu getirir. Zaten yoksullaşan bir toplumda her gün onlarca, yüzlerce kadın bu istihdam alanında çalışmaya başlıyorsa, giderek artan işgücü hacmine karşılık, ücretler de giderek düşecek, iş alma gittikçe düzensiz hale gelecektir. Kısacası, çok sayıda üretim biriminin aynı pazarda iş yapması halinde pazara en düşük fiyatla çıkabilmek firmaların rekabet gücünü gösterir. En düşük fiyatla çıkabilmek için maliyetleri düşürmeye çalışılacak ve emeğin fiyatı özellikle işsizliğin yaşandığı bölgelerde daha da indirilecektir. Bu durumda daha düşük ücretlere çalışmayı kabul edenler, en zayıf olanlar olarak göçmenler, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar olacaktır (Atauz - Atauz, 1992: 4-21).

Ev-eksensli çalışanların asıl olarak kadınlar olmasına rağmen, sektördeki erkeklerin aynı işi yapmaları halinde daha yüksek ücret aldıkları yapılan araştırmalarda da ortaya konmuştur. Ayrıca kadınlar, bu işleri yapmaları halinde hem daha ucuza çalışırken daha uzun saatler çalışmakta hem de ev içinde yapmaları gereken işleri, yani yeniden üretim faaliyetlerini de bir kenara bırakmamaktadırlar. Bu da kadınların yaptıkları işlerden erkeklere oranla daha fazla yıpranmalarını sağlayan nedenlerden biri olarak karşımıza çıkar. Kısacası kadınların ev içindeki rollerinin fazla olduğu bilinen bir gerçektir. Emeğini ailesi içinde ücretsiz biçimde, yani karşılıksız olarak sunan kadın, bu emeği işgücü piyasasına sunduğu andan itibaren, bırakın daha iyi bir konumda yaşamayı eşitsizliğini ikiye katlayarak yaşamaya devam etmektedir (Toksöz - Özşuca, 2002: 31).

1.3. Ev-Eksenli Çalışmanın Özellikleri

Tüm dünyada globalleşme olgusu zemininde özellikle 70'li yıllardan itibaren yaygınlık kazanan ev-eksenli çalışma, hemen hemen kadına özgü oluşuyla diğer çalışma türlerinden farklılaşmaktadır (Hattatoğlu, 2001: 173). Evde çalışma kadınlar için hem gelir elde edebilecekleri, hem de toplumsal ve kültürel olarak kabul edilebilir bir fırsat olarak sunulmaktadır (Erdut, 2005: 40). Birkaç örnek vermek gerekirse, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya ve Hollanda'da ev-eksenli çalışanların %95'i kadındır. Japonya'da bu oran %93,5, Cezayir'de %97'dir. Türkiye'de ücretli olarak ev-eksenli çalışanların %92'si, yevmiyeli olarak ev-eksenli çalışanların ise %95'i kadındır (Hattatoğlu, 2000: 140).

Kadınlar üstlendikleri rollerle ve çalışma alanlarının darlığı sebebiyle ev-eksenli çalışmayı tercih etmektedirler. Nitekim onlar annedir; çocuklarına bakmaları gerekmektedir. Bu bağlamda onlar "ev hanımıdır"; evin temizliğini ve yemekleri yapmaları gerekmektedir. Bir de toplumsal koşullar gereği erkeklere göre daha az eğitilmiş olmaları, kadınların çalışma alanlarını iyice daraltmakta ve onları ev-eksenli çalışmaya itmektedir. Ev-eksenli üretim, kadınların toplum içindeki var olan anne-eş konumlarını sarsmadığından; toplumsal cinsiyet ideolojisi ile büyük bir uyum göstermektedir (Dedeoğlu, 2003: 142).

Ev-eksenli çalışanlar açısından aynı zamanda üretimin evde gerçekleştiriliyor olmasının da özellikle kadınlar açısından çok büyük önemi vardır. Nitekim aile yaşamı ile çalışma yaşamının bir arada olduğu çalışma şeklidir. Bu anlamda toplumsal cinsiyetçi ideolojinin de etkisiyle özellikle kadınlar tarafından tercih edilen ya da ataerkil bağlamda toplumsal cinsiyetin baskın olduğu toplumlarda tercih edilmek zorunda kalmış olan bu çalışma şeklinde çoğu zaman ailenin diğer fertlerinin, özellikle de çocuklarının dahi ev-eksenli işlere yardım ettikleri görülmektedir.

Tekstil ve konfeksiyon sektörleri, ev-eksenli çalışmanın yoğun olarak görüldüğü sektörlerdir. Bu sektörler, fason işveren ve fason iş yapan farklı nitelikteki firmaların birlikteliğinden oluşan ve kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu çalışma alanlarıdır; dolayısıyla dış piyasalarla bütünleşebilen en dinamik sektörlerden birini oluşturmaktadır (Eraydın; 1998: 106). Ev-eksenli çalışanların ortak karakteristik özelliği ise ev içi

işlerden(temizlik, mutfak vb.) zaman ayırarak el emeği göz nuru yapılan işin kazancının oldukça düşük olmasıdır. Kazançlarının bu kadar düşük olması kadınları daha fazla üretimde bulunmaya yöneltmektedir. Bu şartlar altında da kadınlar daha fazla fakat daha ucuza çalışır duruma gelmektedir ki, zaten içinde bulunduğumuz kapitalist sistem ve ataerkillik de bunu gerektirmiştir.

1.4. Kadın Emeği Bağlamında Feminist Yaklaşımların Ev-eksenli Çalışmaya Bakış Açısı

Kadın emeğine ilişkin çeşitli gruplar farklı noktalara odaklanarak, farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Ancak kadın emeğini anlamak için öncelikle ataerkil yapıyı ve bu yapı içerisinde kadının konumunu doğru anlamak çok önemlidir. Bu bağlamda kadın emeği incelenirken bir yandan kadının ataerkil kültürel yapı bağlamında yeniden üretim alanında harcadığı karşılıksız emek diğer yandan toplumsal cinsiyet bağlamında üretim alanındaki harcadığı emek konusunda ekonomik sistem çerçevesinde önemli farklı yaklaşımları ortaya koymak gerekir.

Temelde neo-klasik modele dahil olan iki kuramdan söz edilebilir. Bu kuramlardan ilki kadınların emek arzının erkeklerle eşit konumda olmamasını, yeniden üretim alanının görevlerini üstlenmelerine bağlayan, beşeri sermaye kuramıdır. Onların eşitsiz konumunun, evdeki yeniden-üretim görevlerinden kaynaklandığı veri kabul edilir. Beşeri sermaye kuramına göre, işgücü piyasasında ücretler çalışanların marjinal verimliliğine göre belirlenir. Marjinal verimliliği arttıran etmenler ise, formel eğitim, iş başında eğitim ve iş tecrübesi gibi niteliklerdir. İşgücü piyasasındaki cinsiyet temelinde iş ayrışmaları ve ücret eşitsizlikleri, kadın emeğinin verimliliğini ve değerini yükselten niteliklere sahip olmamasından kaynaklanır. Kadınların emek piyasalarına katılımlarındaki temel eşitsizliği daha düşük eğitim almalarına bağlar. Daha düşük eğitim almalarının sebepleri ise geleneksel baskılar, toplumsal alışkanlıklar ve kadının doğurganlığı olarak sıralanabilir (Karagül, 2001: 48). Bu sebeplerden “kadının doğurganlık özelliği”, başlı başına kadınların işgücü piyasasında verimliliklerinin erkeklere göre daha düşük olacağı varsayımının temelini oluşturabilir. Kadınların ailelerine ve çocuklarına birincil önem vermeleri ve doğum nedeniyle işgücü piyasasından uzaklaşmaları verimlilikleri ve beşeri sermayeleri üzerinde olumsuz etki

yaratmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımda kadınların ev içi rollerinin işe bağlılıklarını azalttığı varsayılır (Ercan ve Özar, 2000: 43). İkinci kuram ise katmanlı emek piyasası kuramıdır. Bizimde tezimizde özellikle üzerinde durduğumuz bu kuramı, işgücü piyasasında zaten var olan emek talebini farklılaştırmış ve kadınların ev içindeki yeniden üretim görevleriyle uyumlulaştırılmış bir çalışma biçimi olarak yeniden yapılandırılmıştır. Nitekim ev-eksenli çalışma da bu kurama verilebilecek örneklerden birisidir.

Bu kurama göre işgücü piyasası iki temel katmana ayrılmıştır. Birincil katmanda yer alan işgücü piyasasında yüksek ücretli ve nispeten iyi koşullardaki işler söz konusudur. Birincil piyasaların aksine ikincil işgücü piyasasının özellikleri düşük ücretli, yükselme olanaklarından ve sosyal güvenceden yoksun, süreklilik arz etmeyen, küçük işyerlerinde olumsuz çalışma koşullarındaki işler olmasıdır. Bu nedenle bugün, ev-eksenli çalışma biçimlerini de ikincil işgücü piyasası kapsamında sayabiliriz. Erkeklerin kadınlara egemen olmalarını ve emekleri üzerinde denetim kurmalarını sağlayan geleneksel ve toplumsal baskılar kadınların eğitim almalarını birçok yerde engellenmiş ve durum ücret farklılaşmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra ücret farklılaşmasına neden olarak sıralanmış bu faktörlerden birçoğu, kadınların doğurganlık özellikleri ve ev içi üretimi üstlenmiş olmaları nedeniyle işgücü piyasasında kadınların aleyhine işleyen bir ücretlendirme mekanizmasını yapılandırmıştır.

1.4.1. Marksist Yaklaşım

K. Marks, Alman İdeolojisi'nde, F. Engels ise "Ailenin ve Özel Mülkiyetin Kökeni"nde toplumları belirleyen iki tür ilişkiden söz ederler. Bunlardan biri işle kendi öz yaşamını, diğeri ise üreme yoluyla başkasının yaşamını üreten ilişkilerdir. Bu noktada artık yeniden üretim, bir yandan doğal bir ilişki, öte yandan da toplumsal bir ilişki olmak üzere çifte bir ilişki olarak görünmektedir, (Engels, 1971: 27, Marx ve Engels, 1993: 51) Ev içi üretimde Marksist yaklaşımı ele alırken öncelikle K. Marx'ın ve F. Engels'in aile konusundaki görüşlerinden başlamak gerekir (Tura, 1998: 22). K. Marx ve F. Engels, burjuva ailesiyle işçi ailesini birbirinden ayırarak ele almışlardır. Burjuva ailesiyle ilgili temel tezleri ailenin temelinde özel mülkiyetin yattığıdır. K. Marx ve F. Engels'in aile ile ilgili görüşleri mülkiyete dayalıdır: F. Engels, aile içindeki erkek baskısının kaynağında, erkeğin varislerinin kendi çocukları olmasını güvence

altına almak için kadının bedenini, cinselliğini, giderek tüm kimliğini denetlemesinin yattığını ileri sürer (Engels, 1971: 31-39).

Marksist anlayışa göre, tarihteki egemen faktör, son tahlilde, maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu üretim ikili bir tabiata sahiptir. Bir yandan, yaşama araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan şeylerle bunların gerektirdiği aletlerin üretimi öte yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belli bir tarihsel dönem ve belli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim yani, bir yandan çalışmanın, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir (Engels, 1971: 14). Burada üretim ve türün üremesi ve idamesi anlamında yeniden üretim, bütün çağlarda toplumsal yapıları belirleyen en temel maddi süreçler olarak ele alınmıştır. Kadınların ezilmesini, farklı üretim ilişkileri çerçevesinde oluşan farklı yeniden üretim süreçlerini, yani farklı aile-hane biçimlerini açıklayabilecek bir teorinin yapı taşlarını bu yeniden üretim kavramının çevresinde aramak gerekmektedir (Acar-Savran, 2004: 28).

K. Marx'ın eserlerinde ise yeniden üretim kavramıyla ilgili iki farklı kullanım yer almaktadır. Bunlardan ilki, kapitalist üretim sürecinde işçi sınıfıyla burjuvazinin, ya da ücretli emekle sermayenin ve bunlar arasındaki ilişkinin yeniden-üretilmesi sürecidir. Bu süreci K. Marx toplumsal yeniden üretim olarak adlandırır ve çoğunlukla yeniden üretim kavramından bahsettiğinde kastettiği de budur. İkinci olarak ise, insanların yeniden üretiminden yani soyun yenilenmesinden söz eder. Üretim süreci kendini devam ettirebilmek için işçiyi, emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayan mülksüz, kapitalisti de, emek gücü satın alma gereksiniminde olan mülk sahibi olarak konumlandırır (Marx, 2000: 524-532). Fakat, kapitalist yeniden üretim sürecinin bütününün içine K. Marx ayrıca bölüşüm ve mübadele süreçlerini dahil eder. Ancak ücretli emek-sermaye ilişkisinin yeniden üretim sürecinin analizine faal olan emek gücünün yeniden üretimini yani, işçilerin bireysel tüketim süreçlerini ve ücretleriyle aldıkları malların tüketilebilir hale gelmesi için harcanan emeği dahil etmez.

Marx'a göre: işçi sınıfının yaşamaya devam etmesi ve yeniden üretilmesi, sermayenin yeniden-üretilmesinin her zaman için zorunlu bir koşuldur. Ama kapitalist, bunun yerine getirilmesini, emekçinin hayatta kalma ve üreme içgüdüsüne rahatça bırakabilir (Marx, 2000: 546). Emek gücünün yeniden üretiminin sermayenin katkısı ve

denetimi dışında sağlanabilmesi, bu gereğin işgünü ve mekânı dışında karşılanıyor olması anlamına gelir. Bu, bir yanıyla da, sermaye ilişkisinin dışında yani metalaşmamış ilişkiler içinde gerçekleşen bir yeniden üretim süreci demektir. Kadınların işçi ailesi içindeki eş ve anne konumları tam da böyle metalaşmamış ilişkilere işaret eder (Briskin, 1980: 153).

Lise Vogel, Marksist yaklaşımdan yardım alarak kadına ev içi emeğin atfedilmesinin nedenlerine dair bazı açıklamalar getirmiştir (Vogel, 1983: 44): “(...) *Kuşaklarla çoğalma, en azından asgari düzeyde bir cinsiyet ayrımını gerektirir. Kadının çoğalmada özel bir rolü vardır. Kadın doğrudan üretim yapan işçi olarak da çalışıyor olabilir ama insanın çoğalmasındaki bu farklı rolü, kadının sınıf toplumdaki ezilmişliğinin temel nedenidir.(...) Bu görüş kadının doğurganlık özelliğiyle sınıf toplumunda iş fazlasının kullanımı ilişkisine dayanır. Kadının çocuk doğurması, işçi sınıfındaki bir kadının doğrudan üretime katkısını ve gerekli ise katılımını aksatır. Doğum olayı en azından birkaç ay süreyle emek kapasitesini düşürür. (...) Ama doğurganlık emek sınıf için bir bakıma gereklidir nitekim emek gücü bu yolla yenilenmektedir. Dolayısıyla egemen sınıf için kısa dönemli gereksinimleriyle uzun dönem gereksinimleri arasında bir çelişki ortaya çıkar. Ev içi üretiminin endüstrileşmiş kapitalist toplumdaki bu özelliği erkek kadın arasında gergin bir çekişmeye yol açar. Bu özel yaşamlarında olduğu kadar toplumsal ilişkide de bir ölçüye kadar etkilerini gösterir. Ev içi üretiminin bu kesin ayrımı, bir takım güçlü ideolojik yapıların gelişmesine yol açmıştır. Aynı zamanda da, tarihsel olarak izlenen bu olgu kadınla erkeğin birbirinden doğal bir ayrımı şeklini almıştır. (...)*” Vogel burada yine K. Marx’ın izinden giderek toplumsal cinsiyetin ve buna dayalı iş bölümünün kapitalizmden kaynaklandığını öne sürmüş ve kadının çalışmadığı ailede, erkeğin ev geçindirme üstünlüğüyle bu ideolojilerin geri dönülmez bir katılıkla kurumlaştığını ileri sürmüştür (Vogel, 1983: 22-28).

Marksistler kadınların iş gücüne katılmalarının aileler için zor olduğunun farkındaydılar: bu durumda kadının iki işi oluyordu: ev işi ve ücretli iş. Ancak yine de Marksistlerin asıl vurguladığı, kadınların evdeki tabiyetlerinden daha çok, kapitalizmin partiyarkal ilişkileri burjuva ailesi temelinde şekillendirmesiydi. Sosyalist bir yapıda ise ev işi de kolektifleştirilebilir ve kadınlar çifte yüklerinden kurtulabilirlerdi (Himmelweit, 1991: 221). Marksist yaklaşım, kapitalizmde erkekler ile kadınların

yaşadıkları deneyimler arasındaki farklılıklara odaklanmayı başaramamıştır. Bu yaklaşımın politik göndermeleri açıktır. Kadınların kurtuluşu öncelikle, kadınların erkekler gibi ücretli işçi olmalarını, ikinci olarak kapitalizme karşı devrimci savaşında erkeklere katılmalarını gerektirir. Marksist yaklaşıma göre, sermaye ve özel mülkiyet, kadınların kendine özgü ezilmelerinin nedenidir. Ancak burada kadınların tabiyetinin sürekli kalmasında yatan çıkarlar fark edilememiştir. Erkekler ev işi yapmak zorunda olmamak, karılarının ve kızlarının kendilerine hizmet etmesi, işgücü pazarında daha iyi bir yer edinmek gibi avantajlardan yararlanmaktadır (Hartmann, 1979: 7).

Feminist hareket, üretim ve yeniden üretim alanlarında kadın emeğinin değeri konusunda kuşkusuz K. Marx'ın analizlerine çok şey borçludur ve bu analizlerden çıkarılabilecek daha çok ders vardır. Bu da Marksizmin kimi yöntemsel önermelerini, tarihsel maddeciliğin iskeletini oluşturan kimi kavramlarını eleştirel bir biçimde genişletme koşuluna bağlıdır. Bu kavramlar yeniden üretim ve emek kavramlarıdır. Çalışmanın iskeletini oluşturan ev-eksenli çalışma kavramı bugün içerisinde hem üretim hem de yeniden üretim kavramlarını barındırdığı için Marksist yaklaşım, diğer yaklaşımlar arasında bugüne en gerçekçi yaklaşan ve bugünün şartlarını en gerçekçi karşılayabilen yaklaşımlardan birisidir diyebiliriz. Bu bağlamda cinsiyetçi ideoloji bugün kadınların daha düşük nitelikli veya kayıt-dışı işlerde çalışmalarında etkilidir. Esnek üretim süreçlerinde kadınların üretim sürecine katılımları ev-eksenli çalışma bağlamında her geçen gün artmaktadır. Bunun nedeni bir yandan yoksulluğun artışı iken öte yandan kadınların bu sistemde tercih edilmeye başlanması, düzensiz, kuralsız ve daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmalarına neden olmuştur. Bu şekilde kadınların üretim süreçlerine katılımları tanımlanırken içinde buldukları sosyal çevre, gelenek-görenekler ve aile de göz önünde tutulmalıdır. İşte tam da bu nokta da bugün kendini birçok yerde gösteren ev-eksenli çalışma, Marksist yaklaşımın işçi sınıfı ile işçi sınıfının kadınları arasında kurduğu ilişkinin doğruluğunu bizlere kanıtlamaktadır. Marksist yaklaşım kadınların nihayetinde erkekler için değil, sermaye için emek harcadığını savunur.

Nitekim kadınların aile içindeki çalışmalarının, aynı zamanda kapitalizmi açıkça yeniden üretse de günümüzde erkekler için de olduğunun vurgusu göz ardı edilmemelidir. Nihayetinde kapitalizmin ortadan kalkmasıyla kadınların tabi konularının da ortadan kalkacağı görüşü burada da kendini hissettirmektedir. Nitekim

Toplumsal cinsiyet vurgusu ilk defa bu çözümlenmelerde yapılmaya başlanmıştır. Ev işinin sermayenin yeniden üretimi için yaşamsal öneme sahip olduğuna ilişkin Marksist feminist argümanlar bu konuda esas alınmalıdır. Ayrıca Marksist teori erkek üstünlüğü ve cinsiyetçilik kavramlarını da kullanmaktadır. Ancak bu noktada erkeklerle kadınların eşitsizliği üzerine gitmekten çok kadınların ev içi üretimiyle kapitalizm arasındaki bağa dikkat çekmektedir. Böyle bir durumda özel alanla iş gücü alanı arasındaki işbölümünde neden kadınların evde erkeklerinse işgücü alanında yer aldığı sorgulanmalıdır. Bu bağlamda erkeklerin kadınlar üzerindeki sistematik egemenliğine yani patriyarkaya gönderme yapmadan kadının görünmeyen emeğinin açıklanması imkânsızdır.

1.4.2. Liberal Yaklaşım

Liberal feminist teorinin klasik savunucusu olarak kabul edilen Mary Wollstonecraft'ın 'Vindication of the Rights of Women' (1792) isimli eserinde öne sürdüğü temel iddia, kadının köle kalmasının nedeni yetişmesine engel olan ve hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecidir (Kayhan, 1999: 36). Doğal nitelikleri itibariyle erkeklerle aralarında fazla bir fark olmadığı düşünülen kadınların, aynı eğitimden geçmeleri durumunda erkeklerle aynı işleri yapabileceklerini savunan liberal feministler, kadının müzik, sanat edebiyat, şiir, dans, ev işleri gibi alanlara, erkeğin ise beşeri bilimler, sosyal bilimler, doğal bilimlere daha yatkın olduğu şeklindeki yerleşik görüşe şiddetle karşı çıkmışlardır. Liberal feministlere göre kadınların içinde buldukları ikincil durumun nedenlerinden bir diğeri de, anlamlı amaçlardan yoksun olarak evde kapalı kalan kadınların ilgi odaklarının evlerinde yoğunlaşması, onları evlerinin kölesi, mobilya ve ev eşyalarının hizmetçisi olmaya itmiş olmasıdır (Demir, 1997: 50). Ancak Liberalist kuram, kadının ekonomik konumunu onun piyasa ilişkilerine giriş biçimine bağlı olarak açıklamıştır. Hatta Muhafazakâr Liberalizm, işgücü piyasasında oluşan eşitsizlikleri normal bir süreç olarak algılamıştır.

18. yüzyıl batı dünyasında orta sınıf burjuva kadınlarının başlattığı ve özellikle eşit eğitim isteyen liberal feminist hareket, 19. yüzyılda erkeklerle eşit ekonomik haklar ve fırsat eşitlikleri için mücadele veren bir harekete dönüşmüştür. Fakat bütün bu mücadeleler sonucunda kadınlar hayatlarında pek bir değişiklik olmadığını görünce, en

başta alınması gereken hakkın siyasal hak olduğunu kanısına varılmıştır. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca, siyasal haklar mücadelesi verilmiştir. 20. yüzyılın ilerleyen safhalarında kadınların bir eş ve anne olarak erkeklerin yüklenmek zorunda kalmadıkları sorumlulukları olduğundan hareketle ‘farklı fakat eşit’ düşüncesi gelişmiştir. Kadınlar, özellikle çalışan kadınlar, hamilelik ve küçük bebeklerinin olduğu dönemlerde erkeklerin sahip olmadıkları bazı haklara sahip olmaları gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Liberal feminizmin günümüzdeki mücadele konusunu ise ‘toplumsal cinsiyet’ adaleti oluşturmaktadır (Demir Z., 1997: 48-49).

Kuramın zayıflıklarından bahsetmek gerekirse, aynı işi yapanların aynı ücreti almıyor oluşu en kırılma noktasıdır. Irk, cinsiyet, etnik grup, bölge kıstaslarına göre ücretler arası uçurum oluşmaktadır. Bu eleştirilere cevaben neoklasik kuram, “neoklasik ayrımcılık kuramı” ortaya atmıştır. İşverenin ücret farklılıklarına sebep olmasının temel nedeni aynı verimlilikte işçiyi işe alırken ve ücretlendirirken “zevk ve tercihleri”dir. Eğer işverenin tercihi kadın çalışan yerine erkek işçi çalıştırmak ise çalışanlarının kompozisyonu erkeklerden oluşacaktır. Bu da tercih ettiği gruba marjinal verimliliğinden fazla, tercih etmediği gruba da marjinal verimliliğinden az ücret ödemesi sonucunu doğurmaktadır. Fakat ayrımcılıkta ısrar eden işverenler için ayrımcılık yapmanın kar elde etmeye göre nispi maliyeti arttıkça zevk ve tercihlerinin maliyetine göre kararlarını yeniden gözden geçirmek durumunda kalacaklardır. Kısacası bu kurama göre, ayrımcılık yapmayan işverenler piyasada mevcut olduğu sürece, ayrımcılığın etkisinin zaman içinde azalması hatta ortadan kalkması beklenir. Fakat ayrımcılık sürüyorsa bu, işverenlerin kadınların daha verimsiz oldukları yolunda kanıtlanmamış inançlarının sürmesinden dolayıdır. Görüldüğü gibi bu kuram bireysel tercih olarak kabul ettiği olguların hangi koşullar ve toplumsal işleyiş altında oluştuğu sorusuyla hiç ilgilenmemekte, sadece bunları verili olarak algılamaktadır (Arın, 1999: 174-175).

W. Blackstone’a göre de “evlilik ile birlikte kanun önünde eşler tek bir kişi haline gelmişlerdir; öyle ki evlilik sırasında kadının varlığı ve kanuni varoluşu belirsizdir, ya da en azından onu kanatları altında her şeye karşı korumaya almış erkeğinki ile birleşiktir”. O dönemde kadın eğer evliyse kanunlar önünde vatandaşlığı sona ermiş gibi gösterilmekteydi. Erkek, kadının mülkü üzerindeki tüm haklarını almakta ve evlilikte kadın kocasına karşı itaatkâr olmaya zorlanmaktaydı. Kadının, kocasının koruyucu

kolları arasında aileye ait olduğu fikri tüm liberal erkek kuramcılarının ortak düşüncesi olmuştur. Hatta, kuramsal olarak doğal hakların tüm insanlar için olduğu görüşünü savunan John Locke gibi düşünürler bile buna taraftardı (Donovan, 2001: 20). Nitekim anlaşılacağı üzere Liberal yaklaşımçı bakış açısında, erkek ve kadın cinsleri birbirleriyle savaş halinde değildir ve erkeklerin ellerinde ne varsa onlardan vazgeçmeleri gerektiği düşünülmez. Bu durumda, toplumda devrim değil reform yanlısı olduklarını açıkça söyleyebiliriz. Bu bağlamda “toplumsal cinsiyet” odaklı bir feminizm yerine “toplumsal cinsiyet nötr bir hümanizm”i temel aldıkları için, diğer yaklaşımlara göre daha fazla eleştirilmişlerdir. Bu bağlamda üretim ve yeniden üretim alanlarında kadın emeğine yaklaşımları daha az etkili olmuş ve özellikle “aile” kavramı konusundaki görüşleri ile kadınları nerdeyse ev-eksenli çalışmaya teşvik etmişlerdir.

Nitekim liberal yaklaşımın verilerle sınırlandırdığı teorik bakış açısı, kadın emeğinin yeniden üretim bağlamında değersiz kılınan karşılıksız ev içi emeğini ve üretim alanındaki enformel emeğini gerçek hatlarıyla anlamakta yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla Liberal feministler “yasal değişikliklerle” ve “eğitimle” toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkacağına o kadar inanmışlardır ki görünmeyen, yapısal veya kültürel engellerin bu çabaların başarısına sekte vurduğunu fark etmemektedirler. Özellikle ataerkil kültürel yapının dayattığı “kadınsı” rollerin evlilikle daha çok pekiştiği toplumlarda liberal yaklaşım bakış açısı, savunduğu kadın haklarından çok kapitalist kuralların önünü açmıştır. Bu bağlamda “aile”yi toplumun vazgeçilmez bir ünitesi olarak gören ve kolektif veya devlet destekli çözümlere sıcak bakmayan liberal perspektif için kadınların kendilerini eve bağlayan, ev içi karşılıksız görünmeyen emek verdiği işlerden özgürleşebilmelerini sağlayacak olan hakları kazanımları konusunda, liberal yaklaşım çözüm üretmekte yetersiz kalmıştır.

1.4.3. Radikal Yaklaşım

Liberal yaklaşım “kadınların ezilmişliği” konusunda, eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinde durarak çözüm aramaya çalışmıştır. Bu durum bir nevi ezilmişliğin evrensel niteliğini vurgular. Oysa cinsiyet eşitsizliğinin sorumluluğu ve çözümü sadece eğitimcilere atfedilemez. Örneğin; Aile, işyeri ve medya vb. faktörler de egemen erkek ve ezilen kadın ikiciliğinin sürdürülüp durduğu toplumsal düzlemler

arasındadır. Radikaller bu anlamda tüm hiyerarşilerin şu ya da bu biçimde “erkek egemenliğinin çeşitleri” olduğu görüşünde oldukları için de ayrıca eleştirilmişlerdir.

Radikal feministlere göre, eğitimcilerin temel görevi feministlerin ataerkil güçlere karşı mücadelesinin bir parçası olarak toplumu, cinsiyetçi olmayan davranış ve pratikleri gerçekleştirecek biçimde yeniden eğitmek olmalıdır. Ayrıca bu yaklaşım, eğitimin özgürleştirici bir gizil güce sahip olduğunu da kabul eder. Ancak var olan durumuyla bunu gerçekleştiremeyeceği görüşündedir. Bu yaklaşıma göre herkesin “Bilinç yükseltme” diye adlandırılan kadın odaklı bir eğitimden (ya da yeniden eğitimden) geçmesi çok önemlidir.

C. Ramazanoğlu’na göre de yeni-dalga feminizmin, ciddiye alınan bir toplumsal ilişkiler kavrayışı haline gelmesi, esas olarak radikal ve devrimci feministlerin çabalarıyla olmuştur. Liberal feministler kadınlar için belirli haklar elde etmek amacıyla kampanyalar düzenlerken, radikal feministler erkek egemen toplumun tümüne savaş açmışlardır. Birçok radikal feminist özellikle anti-entelektüel bir tavır almış ve feminizmin entelektüel değerlendirmesine karşı çıkmıştır (Ramazanoğlu, 1998: 30). Radikal Feministlere göre, tarihin motorunu, Marksizmin öngördüğü gibi iktisadi sınıflar arasındaki çatışma değil, farklı cinsiyet sınıfları arasındaki çelişki oluşturmaktadır. Ne liberal feministlerin iddia ettikleri gibi kanunları düzeltmek, ne de Marksist feministlerin iddia ettikleri gibi kanunları toptan kaldırmak yeterlidir. Radikal feministlere göre kadının kurtuluşu için hem kapitalizm hem de patriyarkinin tamamen ortadan kaldırılması gerekir (Demir, 1997: 64-65). Bu bağlamda üretim ve yeniden üretim alanlarındaki kadın emeğine Marksist feminizm ile benzer bakış açıları ile yaklaştıklarını söyleyebiliriz. Örneğin radikal feministler aile kurumunu reddetmektedirler. Bu bağlamda radikal yaklaşımda “aile”, ataerkil düzen içinde kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu hizmet etme rolünü ısrarla sürdüren erkek egemen ideolojinin yeniden üretilmesini sağlayan bir kurum olarak kabul edilmiştir.

Hem üretim hem de yeniden üretim alanında üretimde bulunan tek emek türü, kadın emeğidir. Kadın emeğinin önemi, günümüzde ev-eksenli çalışma biçimleri ile tekrar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda feminist bakış açısı ile neredeyse tüm yaklaşımlar bugün kadın emeğinin daha fazla değersizleştirilmemesi için, kapitalist sistem ile ataerkil kültürel yapının tamamen ortadan kalkması gerektiği konusunda hem fikirdir.

Sadece uyguladıkları veya kullandıkları yöntemler açısından farklılıklar göstermektedirler. Fakat kadınların hem çalışma alanındaki hem de çalışma yaşamı dışındaki ezilme biçimlerine, kadın emeğinin görünmez kılınması noktasında gereken önemi göstermektedirler.

1.4.4. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm, kapitalizmi kadının ezilmişliğinin temel kaynağı olarak kabul ederek ataerkilliğin, kadının konumunun anlaşılması ve emeğinin değerlendirilmesi noktasında kapitalist sistemle birlikte düşünülmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Kapitalist sistemin “kadın”ı iki kere(hem kapitalizmin hem de patriyarkanın sömürüsü ile) sömürüyor olmasının sonucu sosyalist yaklaşımlar, aile kavramını da üretimin ve dağıtımın yapıldığı yer, yani kadın emeği için mücadelenin merkezi olarak kabul etmektedirler. Nitekim kadınlar, harcadıkları ev içi görünmeyen emekleri ile hem üretim alanına önemli katkılarda bulunup hem de yeniden üretim alanına(ev temizliği, yemek yapımı, çocuk bakımı...) karşılıksız olarak katkıda bulunmaktadır. Kapitalizmde emek gücünün yeniden üretim alanı esas olarak ev ve ailedir. İnsanların bakımı, yetiştirilmesi ev içinde harcanan emekle mümkündür. Bu emek temelde doğrudan doğruya kullanım değeri üreten, yani piyasada alınıp satılmayan ürünler ve hizmetler üreten bir emek türüdür.

Sosyalist feminist ve Marksist feministler üretim ilişkileri ve patriarkal aile yapısını sömürünün kaynağı olarak görürken, diğer birçok yaklaşım bunun nedenini, kadının biyolojik yapısına bağlamaktadır. Feminizmin öncülerinden Simon De Beauvoir: “*kadın doğmaz, kadın olur*” derken de cinsiyet kavramının aslında biyolojik değil, toplumsal olduğunu vurgulamaktadır.

Özellikle sınıfların ortaya çıktığı andan itibaren, egemen sınıfların sömürülenlere, ezilenlere biçtiği tüm toplumsal roller, her zaman kadına ayrı biçimde ve daha ağır biçimde yansımıştır. Kadın her zaman her yerde “kadın” olmasından gelen özellikleri ile zora maruz bırakılmış, boğun eğdirilmiştir. Erkeğin fiziki üstünlüğü kadının boğun eğdirilmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Sabahtan akşama kadar üretim alanında emek harcayan erkeklerin, yeniden kendi emeğini üretebilmesi için, kadın bugüne değin evde hizmetkâr olarak kullanılmıştır. Oysa aynı kadın üretim

alanında da, erkeğin yanında bir erkek kadar emek harcamıştır. Özellikle küreselleşme bağlamında üretim ve yeniden üretim kıskacında kalan kadınlar, artık ev-eksenli çalışma biçimlerine yönelmek zorunda bırakılmıştır. Ataerkil kültürel yapı bağlamında ev-eksenli çalışan kadınlar, bu çalışma biçimi ile hem ev içi yükümlülüklerini aksatmamış olup hem de üretime katkıda bulunmuş olmaktadır.

Sosyalist yaklaşımlar ataerkil kültürel yapının baskın olduğu toplumlarda, dışarıda bütün gün çalışmış eve gelen işçi erkeğin, evinde kendisini bekleyen ona hizmet sunan, çocuklarına bakan bir kadın olduğunu bilerek yaşamak durumunda olmasına ve kadının doğduğu andan itibaren bu toplumsal görevi yerine getirmek için yetiştirilmiş olmasına karşı durmaktadırlar. Bu bağlamda “kadın ezilmişliğinin” ciddi sosyolojik, psikolojik ve ideolojik olgusu altında maddi bir temel olduğunda ısrarcıdırlar. Üçüncü bölümde anlatacağımız alan çalışmamızda da bu durumu kanıtlar nitelikte veriler elde edilmiştir. Nitekim bu tezin temel kavramlarından biri olan kadın emeği bağlamında ev-eksenli çalışma biçimleri açısından nerdeyse yoksulluk sınırının altında yaşayan ailelerin özellikle ev-eksenli çalışmayı tercih ediyor olması, bu duruma verilebilecek en gerçekçi örnektir.

Marksist kuramda, emek gücünün yeniden üretimi yoluyla kadın emeğinin ezilmeye mi yoksa sömürüye mi maruz kaldığı, yani kadın emeğinin evde artı değer üretip üretmediği, dolayısıyla sermaye ile dolaysız bir ilişkisi olup olmadığı bu alanda en çok tartışılan konuların başında gelir (Vogel, 1983:82). Bu tartışmalardan ilki ev içi emeğinin değişim ilişkisi yaratmadığı, dolayısıyla değersiz kabul edileceğini konu alır. Fakat emek gücü kullanım değerleri üretme yerine, piyasalardan satın alınan metalar aracılığı ile üretilmeye kalkılsa emek gücünün yeniden üretim maliyetleri çok daha yüksek olacaktır ve bu emek gücünü kiralamak isteyen kapitalist de çok yüksek bir ücret ödemek zorunda kalacaktır. Halbuki ev içi karşılıksız kadın emeği yoluyla, emek gücünün yeniden üretimi bireysel kapitalistlerin sorunu olmaktan çıkmakta ve esas olarak aile içinde harcanan emeğin üzerine yıkılmaktadır. Ayrıca kadın emeği aracılığıyla da gayet ucuza getirilmektedir.

Marksizm’in analizine göre eğer ev emeği emek gücünün yeniden üretimini ucuzlatıyorsa, kadın erkek eşitsizliği yönündeki kapitalizm öncesinde var olan ilişkileri devralmasa bile, kapitalizm bu eşitsizlikleri kendisi yaratacaktır. Eğer sermaye sınıfı

ulusal, etnik, dini, bölgesel, cinsiyetçi temelde çalışan sınıfları bölerek, çalışanların küçük bir kısmına görece yüksek ücret verip diğerlerinin ücretlerini düşük tutabiliyorsa, çalışan sınıfları bu şekilde farklılaştırıp bölmek, karları artıran bir strateji olacaktır. Bu da kapitalistler açısından çok rasyonel bir strateji olacaktır. Bu nedenle sorun sadece kurumsal işleyiş biçimlerine bakılarak değil, bu işleyiş biçimlerinin temelinde yatan toplumsal ilişkilere bakarak anlaşılabilir. Bu işleyiş bozuklukları da ancak söz konusu toplumsal ilişkiler, yani kapitalist toplumsal ilişkiler değerlendirilerek düzeltilebilir. Sosyalist feminizm yukarıdaki çıkarıma ek olarak ataerki ilişkilerin ve bundan türeyen ideolojik biçimlendirme ve pratiklerin de önem taşıdığına dikkat çekmektedir (Arın, 1999: 183).

Bu çalışma yukarıda bahsedilen dört yaklaşımdan da esinlenerek yazılmıştır. Bunun yanı sıra yazım tarzımızda ağır basan sadece iki yaklaşım olmuştur. Bunlar: Marksist ve Sosyalist Feminist yaklaşımlardır. Bu bağlamda Sosyalist ve Marksist yaklaşımın kombinasyonu olan bu çalışma, ev-eksenli çalışma bağlamında görünmeyen kadın emeğini anlatmaktadır. Nitekim teorik alan ile gerçek hayatın kesişme noktasında daha gerçekçi sonuçlara vardığını düşündüğümüz bu iki yaklaşımdan karma bir anlatım tarzı benimsemiş bulunmaktayız. Alan çalışmamız süresince ev-eksenli çalışan kadınlar ile yaptığımız birebir görüşmeler, bizim bu yolu seçmemizde etkili olan en önemli faktördür.

Yöntemsel arayışımızı belirleyecek bir diğer unsur ise; ev-eksenli çalışan kadınların hem kapitalist üretim hem de yeniden-üretim alanında sarfettikleri emeğin görünür kılınabilmesine yönelik teorik açılamdır. Bu görünürlüğün temel şartı; bu kadınların işçi sınıfının üyeleri olarak kabul edilmeleri, özgün örgütlenme biçimleriyle haklarını koruma mücadelesine girebilmeleridir. Zira 20. Yüzyılın fordist üretim biçimleriyle genişleyen sanayi kapitalizmine özgü fabrikada çalışan, artı-değer üretimini gerçekleştiren mavi yakalı ‘erkek’ işçi tanımı, kapitalist sermaye birikiminin güncel dinamikleri doğrultusunda güncellenmeye muhtaçtır. Geline güncel tarihsel/toplumsal aşamada bir yandan kapitalizm-öncesi toplumlarda görüldüğü üzere toplumsal yaşamın devamlılığı için üretim ve yeniden-üretim ilişkilerinin bütünlüğü dikkate alınmalıdır. Diğer yandan, kapitalizmin sadece artı-değer üretimi değil ama artı-değer üretimi ile birlikte bu değerlerin realizasyonuna ilişkin dolaşım alanındaki işçileşme süreçlerini de içerdiğine ilişkin bütünlüklü bir analiz tarzına ihtiyaç duyulmaktadır (Tezcek, 2013). Bu

sayede ataerkil (erkek egemen) kadınlık/erkeklik rollerinin sorgulanması, kadın ile erkek arasındaki işbölümünün dönüşümü, yeniden-üretim ilişkilerine ait kavramların (ev, aile, ev işleri, çocuk ve/veya yaşlı bakımı, v.b.) sorgulanması sağlanacaktır. Ayrıca kapitalizmde sermaye için artı-değer üretse de üretmese de emek harcayan ve emek-gücünü satmak zorunda kalan tüm kitleleri (farklı içerik/biçimdeki uğraşlarının özgünlükleri de dikkate alınarak) “kolektif işçiler” olarak işçi sınıfının bütünlüklü mücadelesi doğrultusunda bir araya getirmek mümkün olacaktır (Tezcek - Polat, 2015: 45-46).

Bu hedefler doğrultusunda sosyalist feminist literatürdeki tartışmaları dikkate almak önem taşımaktadır. 1970’lerden günümüze kadar gelen tartışmalarda Sosyalist Feministler ve Marksist Feministler tarafından tartışılan ve maddi temellere dayandırılan iki önemli teorik yönelim dikkatimizi çekmektedir. “Çift Sistemler Yaklaşımı” ile “Birleşik Sistemler Yaklaşımı” ve bu bağlamda “(Toplumsal) Yeniden-üretim Yaklaşımı”. 1970’li yıllarda feministler arasında başlayan tartışmalarda Marksist Feministlerin kadının toplumdaki ikincil konumunu temel olarak kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin kendi iç dinamikleri ile açıklayamaya çalışmışlardır. Bu durumda ataerkil (erkek-egemen) kültürel yapının tarihsel/toplumsal dönüşümü içinde biçimlendirdiği toplumsal cinsiyet ilişkileri, hakim konumdaki erkeklik rolleri ve bağımlı konumdaki kadınlık rolleri analiz unsuru olamamıştır. M. Barrett bu durumu şöyle ifade etmektedir: “*Marksizm sömürü ve ele geçirme ilişkileri etrafında oluşturulmuştur ancak bu sömürü ve ele geçirmenin temellendiği kavramlar doğrudan sömürenlerin ve emeği ele geçirilenlerin toplumsal cinsiyetini işaret etmemektedir. Dolayısıyla kapitalizmin Marksist bir analizi “toplumsal cinsiyet körü” olarak ifade edilebilecek kategorilerle hareket etmekte ve emek ile sermaye arasındaki temel bir çelişkiyi idrak etmemektedir*” (Barret, 1980: 8). Bu savı güçlendirecek şekilde H. Hartmann Feminizm ile Marksizm arasındaki ilişkiyi bir evliliğe benzeterek, Marksizm ile Feminizmi bütünleştirmeye çalışan güncel çabaların başarısız olduğunu, nitekim Marksistlerin Feminist mücadeleyi sermayeye karşı daha geniş bir mücadele içine almaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bu durumda evliliğin geleceği için ya daha sağlıklı bir ilişki ya da boşanmanın gerekli olduğunu savunmuştur. Ataerkilliğin de tıpkı kapitalizm gibi maddi temelleri olduğunu savunan H. Hartman iki ayrı ama birbirini besleyen sistem(ler) tanımlı yapmıştır (Hartmann, 1979).

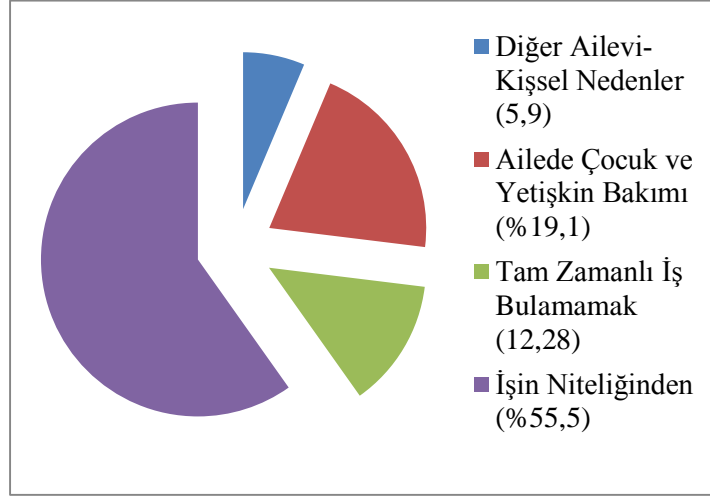
1.5. Kadınlar Neden Ev-eksenli Çalışmayı Tercih Ederler?

Ev-eksenli çalışmanın kendileri açısından birçok olumsuzluk içermesine rağmen, kadınlar tarafından yoğun bir biçimde tercih edilmesini açıklamak için öne sürülen temel görüş, bu tür işlerde kadınların hem üretim hem yeniden üretim faaliyetlerinden kaynaklanan sorumluluklarını eş anlı olarak gerçekleştirebilmeleridir. Sosyo-kültürel değerler çerçevesinde bu iddia kabul görmekle beraber, yeniden üretim faaliyetleri kapsamında özellikle bağımlı çocuk sayısının, kadınların bu çalışma biçimini bu denli yoğun olarak seçmelerinin tek açıklayıcısı olmadığı belirtilmektedir. Kadın emeğinin ucuz emek olarak kabul edilmesi, işverenler tarafından istenilirliğini arttırmakta, bunun yanı sıra ekonomik zorluklar ve yoksulluk karşısında kadınların hane halkı gelirlerine katkıda bulunmak amacıyla bu tür işleri bir yaşam stratejisi olarak benimsemesi, kadınların formel işgücü piyasalarının aradığı niteliklere sahip olmaması ve kadınlara karşı uygulanan ayrımcılık, çalışmak zorunda olan kadınların, enformel sektör kapsamında ev-eksenli işleri bir anlamda zorunlu olarak seçtiğini ortaya koymaktadır (Toksöz - Özşuca, 2002: 31-32).

Toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadın ve erkeğin rolleri tanımlanmakta ve bunun doğal sonucu olarak kadın özel alana hapsedilmektedir. Kadının ev içi iktisadi faaliyetleri, piyasa dışı faaliyetler olarak önemsiz ve ikincil addedilmektedir. Böylelikle iktisatta kadın görünmez kılınmaktadır (Serdaroğlu, 2010: 20-21).

Bu bağlamda ev eksenli çalışmanın “görünmezliği” eve işveren taşeronlardan, taşeronun iş aldığı ana firmaya kadar uzanan üretim zincirinin en alt halkasını oluşturan ev eksenli çalışan kadınların; üretim ilişkilerinin tamamına vakıf olmaması ve evde çalışmanın düzensiz ve süreksiz özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ev eksenli çalışan kadınlar, üretim zincirinin diğer halkaları olan taşeron firma ve ana firmanın üretimin hangi aşamalarında yer aldığı, ürünün nihai fiyatı ve kendileri ile aynı işi yapan bir fabrika işçisinin aldığı ücret hakkında fikir sahibi değildirler. Yapılan araştırmalara göre %16’sı okuma yazma dahi bilmeyen, çoğunluğu kente yeni göç etmiş, yaş ortalaması yüksek kadınlardan oluşan ev eksenli çalışan kadınlar, mevcut sistemde en korunmasız kesimlerden birini oluşturmaktadır (Erendil Türkün - Eraydın, 2002: 23).

Şekil 1.3. Kadınların Evde Çalışma Nedenleri

Kaynak: TÜİK 2010 Veri Seti

Türkiye İstatistik Kurumu 2010 yılı verilerinden de anlaşılacağı üzere kadının ev-eksenli çalışmasında, “işin niteliğinin” ardından “ailede çocuk ve yetişkin bakımı” nedenleri önemli etkiye sahiptir. Eşin ya da diğer aile üyelerinin tam zamanlı çalışmaya izin vermemesi, bunun yanında tam zamanlı bir iş bulamamak da kadınları evde çalışmaya ve evde çalışmanın belirsizliğine itmektir.

Ev-eksenli çalışma yani evde çalışma, kısaca, “kadının evde piyasaya yönelik olarak çalışması”, olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, kadınların iktisadi sayılmayan ev işleri ve çocuk yetiştirme dışında, piyasaya mübadeleye konu mal ve hizmet üretiminin aile ortamında yerine getirilmesidir. Bu tür çalışmayı iktisadi kılan, aile üyesi olmayan kişilerin ihtiyacını tatmine yönelik mal ve hizmetlerin üretimi yoluyla aile gelirine katkı sağlıyor olmasıdır. Bu tür çalışmanın en önemli özelliği ise aile ile çalışma ortamının aynı olmasıdır. Kadınların evde çalışmasının özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Acar, 1992: 46):

- Çoğunlukla aile rollerinin bir parçası sayılır.
- Ev işleri ve çocuk yetiştirme gibi görevlerle eş olarak yerine getirilir. Bu yüzden aile-iş rolleri çatışması daha azdır.
- Büyük ölçüde biçimsel, yasal istihdam düzenlemeler kapsamına girmez. İş yasaları, toplu iş sözleşmeleri, sosyal güvenlik düzenlemeleri genelde bu tür çalışmayı kapsamaz.

- Ev dışı çalışmaya göre daha esnek bir çalışma biçimidir. Çalışma zamanı, hızı, süresi ve iş yükü düzensizdir, işçilerce belirlenir.

- Çoğunlukla kadınlarca yerine getirilen işleri kapsar ve genellikle çalışan için doğrudan bir ücret/kazanç sağlamaz.

Tüm bu kötü çalışma koşullarına rağmen kadınlar kendilerini toplum tarafından kendilerine yüklenen rolleri yerine getirme zorunluluğunda hissettikleri için (ev temizliği, yemek hazırlama, çocuk bakımı vb.) ve bu bağlamda ev dışına da çok fazla çıkamadıkları için ev-eksenli çalışmayı talep etmek zorunda kalmışlardır. Kadının hem ev içi yükümlülükleri hem de ev dışı çalışması onun bir erkeğe oranla daha fazla emek göstermesine sebep olmuştur.

2. BÖLÜM

2. ATAERKİL SİSTEMDE KARŞILIĞI OLMAYAN KADIN EMEĞİ

2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Çalışmanın bu bölümünde kadın emeği kavramı, üretim ve “yeniden-üretim” kavramları ışığında incelenmekte olup kadın emeğinin farklı bir kategori olarak değerlendirilmesinin de, kadının toplumsal cinsiyetçi işbölümü içindeki ikili rolünün etkisi incelenmektedir. Ev-eksenli çalışan kadın emeğinin toplumsal cinsiyet kavramından ayrı düşünülemez olmasından ötürü, bu bölümde temel olarak ataerkil yapının hakim olduğu toplumlar ele alınmış ve ilk önce toplumsal cinsiyet kavramı ardından da ataerkil bağlamda ev-eksenli çalışma kavramı incelenmiştir.

Feminizmin, ilk olarak 1960’ların sonu 1970’lerin başlarında tartışmaya başladığı ilk teorik sorunlardan birisi, kadınların karşılıksız olarak evde harcadıkları emeğin niteliğidir. Bu şekilde kadınlar tarafından verilen karşılıksız ev içi emek, hem emek kavramı açısından hem de ücret karşılığı olmadığından özellikle ataerkil toplumlar tarafından görünmeyen bir emek türü olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, patriyarka, yeniden üretim gibi kavramlar toplumsal cinsiyetin belirlenmesinde önemli rol oynamaları açısından çalışmada özellikle ele alınmıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramı ilk defa 1970’lerin başında kullanılmaya başlanmış ve kadın hareketi için oldukça ufuk açıcı olmuştur. Cinsiyet farklılıklarının dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği tartışılmış, cinsiyet rollerinin işlevselci bir çerçevede belirlenmesinin tarihselliği üzerine odaklanılmıştır. Böylesine bir ortamda toplumsal cinsiyet kavramı, dişi (female) ve eril (male) olmayı belirleyen cinsiyetten (sex) ayrılarak, farklılığı ve karşıtlığı içinde tanımlanan bir kavram olarak önerilmiştir. Buna göre, cinsiyet rolleri yani kadınsılığın ve erkeksiliğin toplumsal dönüşüme açık davranış ve varoluş biçimleri olduğu iddia edilmiştir (Bora, 2005: 41). Erkekler ve

kadınlar basitçe biyolojik temele dayanan söylemsel kurgular değil, eşitsizliğe ve sömürüye dayalı ilişkilerde temellenmiş maddi varlıkları olan toplumsal gruplardır (Jackson, 1999: 124).

Kadınların ezilmesine dayanan bu ataerkil-kapitalist ilişki biçiminin bugün hala hüküm sürmesi nedeniyle ekonomik ve tarihsel bir açıklamayı zorunlu duruma getirmiştir. Oysa geri dönüp bakıldığında kadınların bir tarihinin olmadığı farkedilmiştir. Nitekim bu noktada patriyarkal iktidarın yaygın niteliğini, kadının tarihini nasıl yok ettiğini, emeğin toplumsal cinsiyet hiyerarşisiyle iç içe olma durumunu, ekonomik bir analizle açıklamaya çalışılacaktır.

Tablo 2: Evde Çalışanların Yıllara ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	2009	2010
Kadın	% 92,3	% 95,1
Erkek	% 7,7	% 4,9

Kaynak: TÜİK 2009 ve 2010 Veri Seti

Kadınların “önemli işlerin üstesinden gelemeyeceğine” dair toplumsal önyargılar, erkeklerin üretim alanında “en iyi olanı yaptığını” savunan düşünceler bütünü ataerkil ideoloji tarafından, kadınları birçok istihdam alanından saf dışı bırakmıştır. Bu bağlamda ataerkinin baskın olduğu toplumlardan doğan toplumsal cinsiyet rolleri kadının olduğu her alanda yeniden sorgulanmalıdır. Hatta ataerkil ideoloji tarafından tek taraflı yüklenen bu toplumsal roller, erkekler tarafından da kabul edilmemelidir. Örneğin; toplumsal ilişkileri biçimlendiren normlar kadına ve erkeğe farklı roller yüklemektedir; kadınlardan çocuklarına, eşlerine ve ailelerin yaşlılarına bakmaları ve onlara duygusal destek vermeleri beklenir. Genelde bu tür hizmetler “kadın işi” olarak kabul edildiği için kadınların ev içi iş yükleri artmakta, bu nedenle ev dışında istihdama katılımları zorlaşmaktadır. Toplumsal normlar açısından erkeklere atfedilen roller ise farklıdır; “evin ekmeğini kazanan kişi” rolünü üstlenen erkeğin tam zamanlı işlerde yükselmesi, işyerinde başarılı olması ve para kazanması beklenir. Bu

toplumsal rol dağılımı ve işbölümü sonucunda erkeklerin emeği işgücü piyasasına ücret karşılığı sunulurken, kadınların ev içinde harcadıkları emeğin parasal olarak bir karşılığı olmadığı gibi “değeri” de bilinmez; iktisadi ve üretken bir faaliyet olarak kabul görmez (Bulutay, 2000: 157). Bu durumda Patriyarka hiyerarşisinde bütün erkekler, patriyarka içindeki konumları ne olursa olsun, en azından bazı kadınları denetleyebilme karşılığında satın alır. Devletli toplumlarda patriyarka ilk kez kurumlaştığında, yükselmekte olan yöneticilerin erkekleri, bazı kabile kaynaklarını bu yeni yöneticilere devretmeleri karşılığında yani karıları ve çocukları üzerinde denetimlerini dayatarak, düpedüz ailelerinin reisi yaptıklarını düşündürebilecek bulgular tespit edilmiştir (Savran, Tura, 1992: 157-165).

Kadın ve erkeğin toplumsal rol bölüşümü ile rolleri keskin sınırlar ile belirlenirken, kadın da ekonomik yönden tümüyle erkeğe bağımlı hale gelmiştir. Bir başka deyişle, yıllarca kadının temel çalışma ortamı evi olurken, erkek evin geçimini sağlamak amacıyla ev dışında gelir getirici bir işte çalışmaya yönelmiştir (Aytaç, Işığçok, 2001: 30). Feminist iktisadın çıkış noktalarından biri süreç içerisinde “ev ekonomisinin” ve onu oluşturan birimlerin, yani aile, kadın ve çocukların deyim yerindeyse “tuhaf” bir biçimde ekonomi dışına atılmış olduğu gözlemdir. Kadınların ücretli emeğin önemli bir kısmını oluşturduğu bugün dahi “kadın” ve “aile” kavramları iktisadi ilişkileri ve davranışları inceleyen disiplinin dışında tutulmaktadır. Büyük çoğunluğu kadın tarafından gerçekleştirilen hane-içi üretim de öyledir. Kadın kavramı ile yakından ilgisi olan (olması beklenen) “yoksulluk” araştırmalarında dahi konunun “cinsiyet” yönü alanın uygulayıcıları tarafından tamamen gözardı edilebilmektedir (Voyyoda, 2005: 1).

Nitekim Feminizm ekonomik bağlamda kadının yeri konusunda bizleri gerçeklerle tanıştırmıştır. Bu bağlamda kadınların işgücüne katılımları ile temelde özgürlüklerine ve ekonomik bağımsızlıklarına kavuşamadıklarını vurgulamıştır. Kapitalizmi tek bir egemen grubun çıkarları doğrultusunda mekanik şekilde işleyen bir mekanizma olarak anlatmış ve sınıf ilişkilerini dahi üretim alanıyla sınırlı gören ve kadın emeğini sömüren bir sistem olarak tanımlamıştır. Bunun üzerine kapitalistlerin kadınların evde oturup ailenin giderlerini hafifletmek üzere çalışmasını uzun vadede daha faydalı ve daha ucuz maliyetli bulduğunu söylemişlerdir. Kuşkusuz gerçekte

kadınların çalışmasına direnenler arasında ataerkil kapitalist sistemin yanı sıra erkek işçiler, erkek kardeşler, babalar ve eşler bulunmaktadır.

2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Üretim ve Yeniden Üretim Kavramları

Tarihsel olarak “yeniden üretim” kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Günümüzde kapitalist üretim süreci de bu yeniden üretim işlevinin “karşılıksız emek” olarak görülmesinden fazlasıyla yararlanmaktadır. Nitekim yeniden üretim alanı; kadınların her şeyden önce evlenmesi, çocuk doğurması, kocasının ve çocukların evdeki yemek, temizlik, dinlenme vb. ihtiyaçlarını gidermesini, hasta ve yaşlı bakımını üstlenmesini öngören bir üretim biçimidir. Kadınlar tüm bu yeniden üretim biçimlerinin yanında ayrıca ücretli olarak da istihdam edilen kadın işgücü olurken, erkek işgücüne oranla hem üretim hem de yeniden üretimde aktif olarak bulunmaktadırlar.

Çifte iş yükü altına giren kadın emeği ve emek gücünün değeri aşağı çekilmektedir. Kapitalist üretim tarzının toplumsal cinsiyetçi işbölümünde kadının yeniden üretiminin üç çelişik yönü vardır: Bunların birincisi, yeniden üretim görevlerinin ücretsiz gerçekleştirilmesi bir yandan üretim maliyetlerini azaltırken, öte yandan yeniden üretim işleri için satılabilecek ürünlerin satışına engel olarak pazarı küçültmesidir. İkinci olarak, karşılığı ödenmeden görülen yeniden üretim hizmetleri ücretleri düşürücü bir etkide bulunmasına rağmen, “kârlı olabilecek bir alanı sermayenin çevrimi dışında bırakır. Son olarak, sermaye için karşılıksız emek anlamına gelebilecek olan aile içi işgücü bu sefer de artı değer üretiminin dışında kalır (Ecevit, 1985: 83-84). Kadınların kısmi-sürelî ve dolayısıyla düşük ücretli “kadın işleri”nde yoğunlaştığı görülür. Bu kapitalizmle patriyarkanın uzlaşma noktasıdır. Bu döngünün sürdürülmesi ücretlerin düşük tutulmasıyla sağlanır. Dolayısıyla evlilik ekonomik bir gereklilik haline gelir (Eisenstein, 1981: 201-214).

Aile, yeniden üretim alanının temel birimidir. Yeniden üretim işlevini aile, toplumsal üretim sürecinin tarihsel ve kendi özgül koşullarına bağlı olarak kadın emeğinin ev içi alanda kullanılmasıyla gerçekleştirir. Aile kurumunun yapısı kadınların üretim süreçlerindeki yerlerini daha önce tartışılan diğer etkenlerle karşılıklılık içinde belirleyen temel faktörlerdendir. Bu bağlamda ailedeki yeniden üretim görevleri

kadınların işgücü süreçlerine katılımlarını kısıtlar. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Batı ülkelerinde kadınların yığınsal olarak ücretli işlerde çalışmaya başlamalarıyla evli ve çocuklu kadınlar “çalışan anne”ler olarak işgücü piyasalarına girdiler. Böylece kadınların yükleri “çifte işgücü” olarak ikiye katlandı. Bu durum ise kadınların “ikincil konumlarını” kuvvetlendirdi. Nitekim işgücü piyasalarına nüfuz etmiş olan toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınların seçenek ve tercihlerini sınırlar (Eisenstein, 1981: 201-214). Böylece sistem tarafından kadınlar ya işsiz kalmaya ya da ev-eksenli çalışma gibi yeni çalışma biçimlerine zorlanırlar. Türkiye gibi hem ataerkil hem de az gelişmiş olan ülkelerde ise ilk seçenek daha yaygındır, yani kadınlar böylece büyük bir işsizlik havuzuna atılmaktadırlar.

Yedek sanayi ordusu olan kadınlar, sermaye birikiminin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan, çalışabilecek nüfus fazlasını oluşturmaktadır. Sermayenin organik bileşimi arttıkça, tüketilen işgücü miktarı azalır ve işgücü talebindeki büyüme de yavaşlamaya başlar. İşgücü arzı ona duyulan talebi aştığında, yedek bir işçi ordusu doğar. Sermayenin savaş gibi erkek işçilerin cepheye sevk edildiği olağanüstü dönemlerde işçiye duyduğu ihtiyaç ve kriz dönemlerinde de işten atılmaları durumunda, sorun çıkarmayacak bir işçi kitlesinin gerekli olması, yedek işgücü ordusunun yaratılmasında en önemli nedenleri oluşturmaktadır. Kadın emeği de dolaylı ya da dolaysız bu yedek işgücü ordusunu oluşturan en önemli varlıktır. Kriz döneminde işine ilk olarak son verilen de kadınlar olmaktadır (Ecevit, 1997: 105-118).

Yeniden üretim mal ve hizmetlerinin piyasaya sunulması ile kadınların işgücü piyasalarına girişleri arasındaki ilişki iki engelle karşılaşır: İlk olarak, bütün yeniden üretim hizmetlerinin (doğum, anne sevgisi, anne sütü) piyasaya çıkmasının yani piyasalaştırılmasının imkansızlığıdır. Diğeri ise, yeniden üretim mal ve hizmetlerinin değerinin her sınıftan kadının satın alabileceği fiyatlara sahip olmadığı müddetçe kadınların işgücü piyasalarına girmelerinin önündeki engeli kaldırmamasıdır (Karagül, 2001: 63).

Neticede ev içi karşılıksız üretim, aile içi düzen ile ekonomik ve toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlayan bir yeniden üretim biçimidir. Yukarıda da örneklendiği gibi ev temizliği, mutfak işleri, çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi tüm bu ve benzeri ev işlerini içeren hizmetler, piyasada yapıldığında maddi bir karşılığı bulunurken,

ev içinde yapıldığında geleneksel bir yapı olarak görülmüştür. Bu nedenle de özellikle ev kadınları her gün yeniden üretimde bulunurken aynı zamanda ücretsiz ev içi işçileri olmuşlardır. Bu bağlamda kapitalist üretim tarzında yeniden üretimin ücretlendirilmemesi, kadınların yedek işgücü ordusu konumunda esnek bir işgücü niteliği kazanmasına devam etmektedir.

2.1.1.1. Yeniden Üretim Sürecinde Kadının Görünmeyen Emeği

Çalışmanın bu bölümünde kadınların ev-eksenli üretimlerinin, görünmeyen emeğin görünmeyen üretimi olarak adlandırabileceğimiz ev içi karşılıksız emek verilerek gösterilen üretim ile arasında nasıl bir ilişki olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Kadınların ev-eksenli üretime katılım biçimleri, nedenleri, toplumda onlara biçilen roller ve görevlerden, yani toplumsal cinsiyet rejiminden ayrı düşünülemez. Zira içinde bulunduğumuz küresel kapitalizm düzeni ataerkil düşünce yapısına sahip toplumlarda bu durumdan her gün en fazla ve en acımasız şekilde faydalanmaktadır. Kadını ve kadın emeğini hemen hemen hiç göstermeyen bu sistem, üretim alanında da en çok kadın emeğine muhtaç durumdadır. Nitekim kadının yeniden üretimi olmadan üretim olamaz ve ne acıdır ki ataerkil ideoloji nedeniyle değersizleştirilen yeniden üretim etkinliklerini kadın üstlenmek zorundadır ve erkeklerle paylaşmamaktadır.

Kadınları ev içinde her gün yeniden ve düzenli olarak ev işleri ile ilgilenmek zorunda bırakan ve üretim alanlarında sadece erkeklerin çalışmasını kolaylaştıran yapı ataerkil yapının kendisidir. Oysa kadınların ev içinde yeniden üretimde bulunarak temelde de üretim alanlarına katkıda bulunduğunun bilinmesi çok önemlidir. Bu bağlamda kadınlar, eşleri ile ortak paylaştıkları alan olan evlerini eşit olmayan ev içi iş dağılımı ile temizleyerek, her gün yemek hazırlayarak, eşlerinin kıyafetlerini yıkayıp, ütüyerek, erkeklerin üretim alanına düzenli bir şekilde katılımını sağlamaktadırlar. Bu durumda üretimin hiç durmamasını sağlayan ve ayrıca yeniden üretimde de bulunan sadece kadınlardır. Bu durumda bilinmelidir ki dünya'nın düzenini sağlayan ve aslında dünya'yı yöneten yine kadınlardır. Günümüzde de kadınlar arasında en fazla yayılan “ev işini bırak dünya dursun” tabiri ise bu duruma sadece küçük bir örnektir.

Ev eksenli çalışanların en fazla kadınlar olduğu Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de bilinen bir gerçektir. Oysa ev-eksenli çalışma alanında örgütsüz olan ve tüm çalışan haklarından da yoksun kalan yine kadınlardır. Bu durumlarla savaşmak zorunda kalan, kendi özgürlüğünü, bireyselliğini ve ekonomik bağımsızlığını elde etmeye çalışmak adına bir kadın açısından ne kadar çok mücadele gerektiriyorsa, bir erkek açısından da ataerkil toplumlar da kendisine verilen rollere karşı mücadele etmek o kadar gereklidir. Erkeğin tüm toplumlarda en önemli sorumluluğu işgücünde yerini alabilmesidir. Nitekim toplumsal açıdan erkeğin çalışmama gibi bir şansı yoktur. Buna karşın kadının çalışması sadece geçici bir durumdur, ya da maddi açıdan sadece küçük bir destek sayılabilir. Yani kadının kariyer yapması gerekli görülmez, hatta kadının eğitimi büyük bir masraf olarak algılanır.

Özellikle Türkiye ve benzeri ülkelerde, kadınların yaşamlarının “namus” kavramına sıkıştırılması, hayatlarında bir erkek olmaksızın yaşamalarını imkansız kılar. Önce babadan ardından da kocadan gelen maddi ve manevi baskı kadının benliğine, emeğine el koyarak kadını aslında sahip olunacak bir “mülk” konumuna getirir. Ataerkil yapı tüm toplumlarda bu tarz yaşama alışkanlıkları, kadının dışarıda çalışmasını çoğu zaman engeller, kimi zaman ise belli şartlar altında izin verir. Eğer bir toplumda hem az gelişmişlik hem de ataerkil yapı mevcutsa, kadın dışarıda çalışsa dahi ekonomik bağımsızlığını kazanamamış olabilir. Nitekim ataerki anlayış içselleştiren erkek, kadını dışarıdaki işinden alıkoyma hakkını kendinde bulabileceği gibi, kadının emeğinin karşılığı olan gelire de el koyabilir.

Nitekim ataerkil toplumlarda kadının geliri her zaman evin geçimine sadece katkı sağlayan küçük bir yan kazanç, yardımcı bir unsurdur. Bu bağlamda ataerkil ideolojik yapıya sahip toplumlarda, asıl çalışan, çalışması gereken erkek olarak görülür ve kadının iş hayatı geçiciymiş gibi varsayılarak, ucuz emek gücü olarak algılanır. Kadınların toplumsal görevlerinden en önemlisi, yukarıda da bahsedildiği üzere “yeniden üretim”dir.

Kadınların hayatları boyunca yaptıkları ama görünmeyen işler olarak kabul edilen yeniden üretim aşamasında kadın daima eve, kocasına, çocuklarına, aile ve akrabalarına emek harcar. Temelde kadınların yaşam boyu yaptığı fakat farkında olmadan ev içi iş ile karşılıksız emek verdiği bu yeniden üretim aşaması, toplumsal

açından büyük öneme sahiptir. Ancak bu toplumsal öneme rağmen hiçbir yeniden üretim eseri işler gözle görülür işler olarak kabul edilmemiş ve karşılığında da emeği veren kadına hiçbir getirisi olmamıştır.

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere yeniden üretim; ekonomik bir değer, ürün yaratmayan ve zamanı, saati belli olmayan ev içi işler olduğu için “iş” olarak görülmezler. Ev eksenli çalışan kadınların kendi yaptıklarını iş olarak görememelerinin asıl nedeni de budur. Oysa yaşadığımız bu dünyada süre giden toplumsal düzenin kendini yeniden üretebilmesi için en önemli araçlardan birisi kadının yeniden üretimidir. Bu bağlamda kadın, hem soyun devamını sağlama görevini üstlenerek sisteme yeni işgücünü doğurmakta, hem de var olan işgücünü her gün yenileyerek, ihtiyaçları her gün tekrar gidererek, ev içi yeniden üretim ile ev dışı üretimin verimli olabilmesini mümkün kılmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere tüm bu yeniden üretim görevleri, kadın dışarıda çalışsa dahi değişmeyen ve özünde bir kambur gibi algılanan zorunlu görevlerdir. Özellikle ataerkil bağlamda önemli olan yeniden üretim aile ve bütün toplumsal ilişkileri, üretim sürecini belirlemektedir. Zira yeniden üretimdeki değişimler yeni bir üretim tarzını belirlemektedir. Kısacası, enformel sektör ve onun çok büyük bir parçası olan ev-eksenli çalışma dünyada her geçen gün hızla yayılmaktadır. Küreselleşme bağlamında buna karşılık kadınlar, aynı hızla değişim gösterememiştir. Zira bugün kadınlar hala hem ev içinde aileleri için verdikleri emeği, hem de ev-eksenli olarak kapitalist güçlere verdikleri emeği, kadınlığın doğal bir getirisi olarak görmeye devam etmektedir.

Oysa kadınların kendilerinin dahi bu şekilde kendi emeklerini küçük görmeleri; dışarıdaki güçlerin kadın emeğini görünmez kılmasına, hiç görmemesine hatta ısrarla görmek istememelerine sebep olmuştur. Böylece bir kısır döngüye düşen kadın emeğinin görünmezliği üzerine literatürde çok fazla kalem oynatılmıştır. Ancak kadınları daha iyi anlamak ve anlatabilmek için kadınlara güç katan duygu ve düşüncelerle daha çok ilgilenilmeli ve kültürel etkilerin daha sağlıklı bakış açıları ile hesaba katılması gerekmektedir. Nitekim sonuç olarak öncelikle kadınlarda en kısa zamanda kendi emeğine sahip çıkma bilincinin uyanması ve yaygınlaşması gerekmektedir.

2.2. Ataerkilliğin (Patriyarkanın) Tanımı

Ataerkillik tüm dünyaya hâkim bir ideoloji olmanın yanı sıra birçok farklı şekilde tanımlansa da özünde kadının erkeğe bağımlılığı diyebileceğimiz düşünceler bütünüdür. “Atanın (babanın) hem ev içinde hem de dini işlerde üstünlüğü, kadınların ve çocukların ataya yasal bağımlılığı ve soyun erkek evlatlarla sürdürülmesi” (Pelizzon, 2009: 11) olarak Pelizzon’un da açıklamış olduğu üzere yasal çerçeveler içerisinde fakat psikolojik olarak uygulanan bir toplumsal örgütlenmedir.

Türkiye’de de içinde bulunduğumuz ataerkil toplumsal sistemin, erkek egemen bir toplumsal formasyonu meydana getirmiş olduğunu açıkça söyleyebiliriz. Nitekim özel alan diye adlandırdığımız aile içerisinde tüm idareyi elinde bulunduran erkek(ler), aynı zamanda bu durumu kendilerine verilmiş bir hak gibi görerek, kamusal alanda da uygulamaktadır. Böyle bir toplumsal ortam içerisinde bulunan kadın(lar) özel alana (eve) hapsedilmiştir.

N. Sancar’ın (2009: 23) bu durumu daha açık tanımladığı gibi; “Ataerkillik; erkekler ve onların denetimi altındaki toplumsal ve siyasal kurumların kadınlara yönelik ayrımcı ve dışlayıcı zihniyet yapısıdır. Kadınların emeklerine aile ve evlilik kurumu kanalıyla el konulmaktadır.” Ataerki, özellikle kadınlar için ekonomi, hukuk ve tüm maddi ve manevi alanlarda da başka ciddi sorunlar yaratmıştır.

Türkiye’de kadınların işgücü piyasasına etkin bir şekilde katılmalarının sağlanması için ilk olarak, genelde toplumların tarihsel evrimi içinde ve özelde Türkiye’de, kadınların somut koşullarının bilinmesi gerekir. Günümüz Türkiye’sinde kadının asıl görevleri çocuk doğurmak, ev işlerini görmek, evinin kadını olmaktır. Eğer ekonomik koşullar zorluyorsa, bunların yanı sıra tarlada çalışır, sanayide aynı işi yapsa da erkek işçiden daha az ücret alır, üstelik kazandığı parayı nerede kullanacağına da kendisi karar veremez (TİB Yayını, 2005).

Toplumun kültürel yapısının ve kadına atfedilen geleneksel rollerin kısılcında kalan kadınlar ya işgücü piyasasına girememiş ya da diğer en önemli faktör olan geçim sıkıntısından ötürü evleri bırakıp, işgücü piyasasında yer alamamıştır. Tarih açısından ataerki, kadının erkekler karşısındaki önce üstün sonra eşit konumuna son verilip,

erkeğe bağımlı ve erkek tarafından dövölüp, sövölün, sömürölün hatta köle konumuna düşürölün bir cinsiyete dönüştürölünmesine neden olmuştur. Ataerkillikle birlikte kadınlar birçok haklarını yitirerek, erkeğe her alanda bağımlı hale gelmiştir. Kısacası erkek üstünlüğü fikriyle temellenen bu düzen tüm otorite ve egemenliğini de yine bu fikir üzerine kurmuştur.

Ataerkilliği tam anlamıyla tanımlayabilmek için, öncelikle erkelerin değerlerini temsil eden “hegemonik erkeklik” biçiminden bahsedebiliriz. Erkek egemen toplum düzeni tüm erkeklerin lehine bir düzen anlayışıdır. Ve bu durum küçük de olsa bir azınlığın oluşturduğu hegemonyadan tüm erkelerin yararlandığı bir toplumsal düzen oluşturmaktadır. “Erkek egemen toplum kavramı, aynı zamanda farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşi ve iktidar mücadelelerine dikkat çekmekte ve devlet, ordu, iş gücü piyasası gibi “kurumlaşmış patriarki” alanlarındaki yapılanmış erkek egemenliğine özel vurgu yaparak doğrudan siyasal iktidar ilişkilerine gönderme yapmaktadır” (Sancar, 2009: 17).

Tüm bu ilişkiler karmaşasında ataerkil ideoloji aslında tüm toplumlarda ilk olarak ailede filizlenmektedir ve ardından öğretmenler, okul çevresi vb. diğer tüm çevreler tarafından beslenerek sürmektedir. Bu nedenle aile kurumu, ataerkil bağlamda tüm bu etkenlerden dolayı odak nokta olarak kabul edilir. Ataerkil yapı varlığını aile kurumu aracılığı ile sürdürürken bugün tüm etkilerini Devlet ile bölüşmüş durumdadır. Nitekim devletin işleyişi için gerekli olan temelde önemli iki çakıl taşı: aile ve ataerki, kapitalizmin gözünde de kaçırılmaz fırsatlar bütünüdür. Nitekim aile kurumu zamanla kadınları erkeğe bağlamaya yarayan bir kurum niteliği kazanırken aynı zamanda pek çok toplumda alım-satım işine dönüştüğünde adeta kadını metalaştıran ve değersizleştiren bir kurum görevini üstlenmiştir.

F. Engels’e göre anaerkil düzenden, ataerkil düzene geçiş, koşullar uygun olduğu için barış içinde olmuştur. Engels, kadınların toplumsal düzende zamanla gelişen bu yeni durum karşısında mücadele veya bir karşı duruş yerine gelişen bu yeni duruma adapte olduklarını belirtir. Erkek üstünlüğünün başlamasıyla, kadın, birliği içindeki eski yerini yitirir. Erkek, evlilikte kadını bağılılığa zorlar. Erkeğin kendisi bu bağılılığın dışında kalır. Halen bazı toplumlarda kadının aldatması ölüm ve tutsaklıkla cezalandırılmaktadır (Engels, 1971: 68).

Ataerki içerisinde kadının konumlanması yukarıda da bahsedildiği üzere, sadece erkeğin üstünlüğünün ve otoritesinin baskınlığı ile kurulmuş olan bu sistemde doğduğu andan itibaren ikincil konuma atılmaktadır. Ataerki yapının her alanda gücü, yönetimi erkeğe bırakan anlayışı kadını güvensiz ve ev eksenli bir toplumsal cinsiyet haline dönüştürerek babalarının söz dinleyen kızları, eşlerinin çalışkan karıları, abilerinin akıllı bacıları ve çocuklarının en çok da manevi anlamda duygusal anneleri olmak üzere yeniden adlandırmıştır. Bugün kadınlar ev dışına çıkmak ve üretime dahil olmak için mücadele etseler de ataerki yapının kadını sınırlandıran keskin kuralları ve kapitalist sistemle girmiş olduğu işbirliği neticesinde kadınların hala istedikleri başarıyı elde edememişlerdir. Bu bağlamda kadınlar bir yandan içeride (evde) yeniden üretimde bulunurken diğer taraftan, -yoksulluktan hane içinde en fazla etkilenenler olarak- dışarıda da (işte de) üretimde bulunmak zorunda kalmışlardır.

2.2.1. Ataerki (Patriyarka) Yapı İçerisinde Ev-Eksenli Kadın Emeği

Toplumsal yaşamda baktığımızda kadın ve erkek arasında yüzyıllardan beri süregelen cinsiyete dayalı bir ayrım söz konusudur ve gerek evin içinde gerekse de evin dışında bir rol dağılımı mevcuttur. Ataerki toplum yapısı dediğimiz bu ideolojik yapının biçtiği rollere göre kadını eve bağlayan çocuk bakımı, yemek vs. gibi ev işleri söz konusudur ve bu yüzden kadın her şeyden önce ev kadınıdır ve eviyle ilgilenmek durumundadır. Erkek ise eve gelir getiren, güçlü, koruyucu bir figürdür. Bu yüzden esas olan erkeğin çalışması, kadının ise evde oturmasıdır. Dolayısıyla böyle bir yapının içinde kadının çalışması, evin dışında vakit geçirmesi pek hoş karşılanmaz (Yaman-Öztürk, 2011: s.54). Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde kadının görünmeyen emeğinin toplumsal cinsiyet ve patriyarka konularından bağımsız olmadığı düşüncesinden hareketle ev-eksenli çalışma biçimi anlatılmaktadır.

Ev eksenli çalışmanın kadın emeği üzerinden işleminin en önemli nedeni ev ve kadını birbirine bağlayan ataerki ideolojilerdir. Ataerki toplumsal cinsiyet rejimleri, kadınların toplumda geri plana itilip baskılanması, kendilerine dair tanım ve söylemleri geliştirmelerinin kısıtlanmasıyla yakından ilgilidir. Öteleme, ezme, susturma ancak yok sayma ve görmezden gelmeyle yapılır. Yani ataerki yapılarda kadınların emeklerinin görünmezleşmesi, saklanması temel pratiktir (Atasü-Topçuoğlu, 2010: s.106). Ataerki

bağlamda bütün bu kültürel kuralların acımasızca kadın emeğini görünmez kılması, zamanla kadının kendisinin dahi kendi emeğini görmemesine ya da hor ve küçük görmesine sebep olmuştur.

Şu halde diyebiliriz ki ataerkil toplumsal cinsiyet rejimleri, özellikle eril olanın yüceltiildiği, güçlü olduğu; eril olmayanın aşağı görüldüğü ve izleyen biçimde dişillığın ezme ilişkisiyle kurulduğu rejimlerdir. Ataerkil toplumsal cinsiyet rejimlerinin ana unsuru kadınların baskı altına alınması olup bu sayede kadınların kendilerine dair tanım ve söylemler geliştirmesini engellemektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2011: s.45). Bu alanda önem kazanan bir başka konu da erkek egemen toplumda yaşayan kadınların, babaları tarafından okula gönderilmemeleri ve zorla evlendirilmeleridir. Kadınların, eşleri tarafından da çalışmalarına izin vermemesi (hatta kocalarının evden çıkmalarına dahi karşı olmaları) kadınların hangi yaşta olursa olsun yine de çalışmayı ısrarla istemelerinin önemli nedenlerinden birisidir.

Bu çerçeveden bakıldığında, insanlığın erken dönemlerinden bu yana sistematik bir biçimde devam eden erkek egemenliğini incelemek için patriyarkayı özünde bir üretim tarzı olarak da tanımlamak gerekmektedir. Nitekim kadınların ezilmesi, cinsler arasındaki işbölümünün cinsiyetçi bir işbölümüne dönüşmesi, bazı ırkların diğerlerinden aşağı görülmesi, sınıflı toplumların oluşmasına sebep olmuştur.

Nitekim cinsiyetçilik, dönüp dolaşıp kapitalizmin erkek işçiler üzerindeki kontrol mekanizmasına dönüşmüştür. Feminist teori de, günümüz toplumunda cinsiyet ilişkilerinin tek başına bütün bir güç ilişkilerini açıklayamayacağını kabul etmektedir. Özellikle patriyarka ve kapitalizm arasındaki ilişki önemli bir tartışma konusu olmaktadır. Örneğin; kapitalizm yeni sömürü biçimleri yaratırken, özellikle cinsiyetçi sistem çerçevesinde ataerkil yapıyı ön plana çıkararak, üretimi aile temelinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ataerkil bağlamda ev-eksenli çalışma da bu duruma verilebilecek en etkili örnektir.

Kadının dışarıda çalışmasını hoş karşılamayan ataerkil düşünce kadının ev içi emeğini de görmezden gelmekte, ev işini çalışma tanımının dışına çıkartarak yapılan işe verilen emeğin saklanması ve görünmezleştirilmesini sağlayarak ev içi emeğin de değersizleştirilmesine neden olmaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2010: s.108). Ev eksenli

çalışmanın ev işine mekânsal olarak ve bazı örneklerde de yapılan iş bağlamında benzemesi aynı şekilde ataerkil ideolojiyi uyarmakta ve evde çalışmaya dair ataerkil algı kalıplarını devreye sokmaktadır. Böylece ev ekseninde yapılan örgü, dikiş, nakış ya da çocuk bakımı gibi eylemlerin üzerindeki iş ve emek adları silinir, bunlardaki emek toplumsal olarak görünmezleşir ve adı silinen emeğinin yerine annelik, eşlik, kadınlık rolleri yazılır (Atasü-Topçuoğlu, 2010: s.108–109). Nitekim tüm bu geleneksel bağlamda yüklenen roller nedeniyle kadınlar “ev içi”ne hapsedilerek, ancak ev içinde yapılabilecek işlere yönelmişlerdir. Örneğin; bu bağlamda kadınların en fazla çalıştığı alan olarak karşımıza konfeksiyonlar çıkmaktadır. Dikiş, nakış, örgü, işleme gibi özellikle de el becerisi isteyen işlerde kadınlar öncelikli istihdam edilmektedirler.

Emek-yoğun üretimin, özellikle de tekstil sektörünün, kadın emeğini tercih etmesinin temel nedenleri birkaç başlık altında toplanabilir (Eraydın, 1999: 7):

- Kadın emeğinin erkek emeğinden daha ucuz olması,
- Kadının ev kadını olarak genellenmesine bağlı olarak atomistik ve örgütlü olmayan kadın işgücünün ortak istemler konusunda bilinçli olmaması nedeniyle bunları dile getirmede zorlanması,
- Bu işgücünün serbest işgücü yerine, marjinalleştirilmiş, eve bağımlı ve serbest olmayan bir niteliğe sahip olması.

Kadınlar yine ataerkil ideolojinin baskısı altında kaldıkları için ve aynı zamanda ekonomik durumlarını da düzeltebilmek adına geçici çalışmalarda bulunmuşlardır. Ailenin geliri tekrar düzeldiğinde ise kadınlar yeniden annelik, eş gibi ev içi rollerine geri dönmektedir. Kadınların ne tür iş yaptıkları da toplumda var olan cinsiyet ideolojilerinin bir yansıması haline gelmektedir. Kadınlar bir kere çalışmaya başladıklarında yaptıkları işler daha çok kadınlara uygun olarak görülen işlerden oluşmakta ve böylece annelik ve kadınlık ideolojisinin bir uzantısı emek piyasasındaki işbölümünü de yakından etkilemektedir (Dedeoğlu, 2000: s.165).

Kadınlar tarafından geçici olarak çalışmak zorunda kalınan ve artık bir kere başlanmış olunan tüm geçici çalışma şekilleri zamanla evde çalışma biçimi olarak yaygınlaşmıştır. Birinci bölümde de bahsedildiği üzere evde çalışmada ve eve iş getirme

üzerinde Post-Fordist üretimin etkisi oldukça fazladır. Ev eksenli çalışma da kadın hem toplum tarafından yüklenen hane içi yükümlülüklerini yerine getirirken hem de ev ekonomisinden en fazla etkilenen birey olarak, ev ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Böylece kadınlar bir yandan ev içi karşılıksız/görünmeyen emek sarfederken diğer yandan da yine ev içi fakat ücretli üretimde bulunmuş olmaktadırlar. Bugün hala kadınlara hem maddi hem de manevi anlamda yüklenmiş olan bu çifte yük kapitalist sistemden de destek alarak hızla yaygınlaşmaktadır.

Öte yandan Atasü - Topçuoğlu (2005: 125); ev-eksenli kadınlarla ilgili yaptığı çalışmada kadınları ev-eksenli çalışmaya iten üç önemli faktörün olduğunu belirtmiştir: Bunlar; işsizlik, çocuk bakımı ve erkeğin iznidir.

- ***İşsizlik:*** Ev-eksenli kadınlarla yapılan araştırmalara baktığımızda çoğunun ya hiç işgücüne katılmamış olduklarını ya da giyim, tekstil ve temizlik işlerinde geçici sürelerle çalışmış olduklarını görüyoruz.

- ***Çocuk Bakımı:*** Bakım hizmetleri de kadınların işgücü piyasasına girememesindeki en önemli etkenlerden biridir. Bir yandan ev işleri, diğer taraftan çocukların bakımı kadınları zorlamakta ve çalışma hayatından uzaklaştırmaktadır.

- ***Erkeğin Dışarıda Ücretli Bir İşte Çalışmasına İzin Vermemesi:*** Başta Türkiye olmak üzere Dünya'nın pek çok ülkesinde kadınlar eşlerinin kendilerine izin vermemesi nedeniyle çalışmamaktadır.

Kadın işgücü, ev-eksenli çalışma alanında ev içi üretimde bulunduğu için “ana firma - fason firma” ilişkisi içerisinde son aşamada bulunmaktadır. Ayrıca bu durum beraberinde kayıt dışı, ikincil sektörü beraberinde getirmiştir, fakat yine de kadının iş gücünde erkek kadar adı yoktur. Nitekim çalışma koşullarının kadın - erkek demeden atölye ve fabrikalarda acımasız bir şekilde katıldığı günümüz şartlarında kapitalizmin yanı sıra ataerkilliğin de etkisiyle ikincilleştirilen kadınlar, yaşadıkları ataerkil baskı ve tüm maddi ve manevi zorluklar ile aslında bugün birer modern köle durumuna getirilmişlerdir. Kadının toplumdaki statüsünü ve konumunu belirleyen ve emeğini yok sayan ataerkil ideoloji kadınları kendi tarafına da başarıyla çekebilmiştir. Bu bağlamda kadınlar tarafından da geleneksel kültür maskesi altında etkili olan ataerki, doğal algılanmaya başlanmıştır.

Kadın ise bu anlamda kendini aileye bağılı olarak tanımlamakta ve kurgulamakta, ona atfedilen rolleri sorgulamak yerine, bu rolleri en iyi şekilde yerine getirerek hatta bu yolla statü kazanmaya çalışmaktadır. Kadınlar çalışmayı, ister ev-eksenli olsun ister ev dışında başka koşullar altında olsun belki bir kurtuluş olarak gördüklerinden belki de çalışmayı sevdiklerinden çok istemektedirler. Fakat bu durumun yanı sıra, içinde bulunduğumuz küresel kapitalist sistemin kısılcacında olan kadınlar, çalışmanın insani olmayan koşulları altında, düşük ücret düzeylerinde ve sigortasız olarak çalışıp, ağır sömürüye dayanan bu süreçte güçlenmenin aksine, daha fazla yoksulluğa saplanmakta ve hane içi huzurunu da kaybetmektedir.

Sonuç olarak, kadınların her alanda ve her konuda emek harcama nedeni ve zamanı maalesef ki kendileri tarafından değil erkekler tarafından patriyarkal (ataerkil) bağlamda belirlenmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda da kadınların ödenmeyen bakım ücretlerinin emek tanımı içine girmediği saptanmıştır. Maddi olmayan emek tartışmaları içinde de çok vurgulanan bu konu, kadın işçilerin emeklerinin göz ardı edildiğini ve bu bağlamda ev-eksenli çalışma gibi ev içi çalışmayı tekrar önemle dikkate almamız gerektiğini göstermektedir.

3. BÖLÜM

3. İZMİR ALAN ÇALIŞMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Kadınları konu alan çalışmalarda, kadın bakış açısından hareketle, feminist araştırma yöntemlerinin kullanılması büyük önem taşımaktadır. Kadın araştırmaları sürecinde kadınların “bilen kişiler” veya “bilginin taşıyıcısı olma” olasılıkları göz önünde tutularak, onlara nesne muamelesi yapılmaması gereklidir ve katılımcılar bu sürece bilgi verici sıfatı ile dâhil edilmelidir (Harding, 1995: 36). Bu çalışmada, kullanılan metaforlar ile kadınların gerçek hayatına dönük bir dil ile ev-eksenli çalışma süreçleri anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu bölümde akademik dilden çok, alan çalışmasının yapıldığı mahallede ikamet eden kadınların direkt kullandığı ve zaten feminist kuramın da gerektirmiş olduğu gibi kadının kendi gözünden, kendi hayatını kendi dilinden anlatabilmek amaçlanmıştır. 2005 yılında R. Atasü-Topçuoğlu'nun yazmış olduğu ‘‘*Home-Based Work and Informal Sector In The Period Of Globalization An Analysis Through Capitalism and Patriarchy The Case of Turkey*’’, adlı yüksek lisans tezini bu konuda örnek verebiliriz. R. Atasü-Topçuoğlu, alan çalışması olarak seçtiği Ankara ilinin farklı birkaç “gecekondu mahallesi”nde gerçekleştirmiş olduğu anket çalışmasında kadınların görüş, duygu ve düşüncelerine fazlaca yer vermiş ve tezin anlatım dili olarak da kadınların direkt kendilerinin anlatmış oldukları hikâyeler esas alınmıştır.

Nitekim bu alanda yapılan gerekli literatür araştırması sırasında benzer çalışmalarda yapılmış olan alan araştırmaları da incelendiğinde kadının sadece “ezilenler” rolünü oynadığı vurgulanarak, kadının tarihinden hiç bahsedilmediği farkedilmiştir. Bu bağlamda birçok çalışma da feminist hareketin Osmanlı’dan 21. yüzyıla uzanan serüvenine yer verilmemiştir. Oysa feminist hareketin dönüşümü ve

devamlılığını sağlamak özellikle de ev-eksenli çalışan kadınları anlayabilmek adına son derece önemlidir.

Bu çalışmada okura bir tarih okuması yapmasının yanı sıra erkek egemenliğine karşı kadınların süre giden maddi ve manevi mücadelesini kolayca gözlemleyebilme imkânı sunulmaya çalışılmıştır. Nitekim işgücü piyasasında ataerkil bağlamda ev-eksenli çalışan olarak yer alan kadınların toplum içindeki ve ailelerindeki konumlarını, sorunlarını ve özellikle günlük yaşamlarını analiz etmek üzere yapılmıştır. Alan çalışmasında kullanılan yöntem ve uygulanan anketin özellikleri sosyo-demografik, sosyo-ekonomik ve ev içi yeniden üretime ilişkin olarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda feminist araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Zira feminist hareketin yöntemleri ve etkileri sadece kadınları değil tüm toplumu ilgilendirmektedir. Bu bağlamda alan çalışmasında daha doğru ve sağlıklı bilgileri sayısal çerçevelerin dışında verebileceğimize inanmaktayız.

Araştırmada ilk olarak çalışmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla literatür taraması yapılmış ve literatür taraması neticesinde elde edilen bilgilerle çalışmanın kuramsal çerçevesi belirlenmiştir. Daha sonra ortaya konulan çerçeveden hareketle, bir alan araştırması planlanmıştır. Araştırmanın ana kütlesi İzmir ili Bayraklı ilçesinde bulunan Muhittin Erener Mahallesi'nde ikamet eden ve ev-eksenli çalışan kadınlardır. Tezin üçüncü bölümünü oluşturan alan araştırmasının sınırları sadece Muhittin Erener Mahallesi ile sınırlıdır, böyle bir sınırlama yapılmasının nedeni, araştırmanın bizzat yaşanılan yerde ve yüzyüze görüşme yöntemi ile yapılacak olmasıdır. Nitekim feminist araştırma yöntemleri de bunu gerektirmektedir. Ayrıca bu sınırlama ile kadınlara ulaşmada yaşanacak sorunları en aza indirmek amaçlanmıştır.

Araştırma evrenine ait çerçeveyi oluşturmak ve örneklem planında kullanılacak oranları elde etmek amacıyla Bayraklı Belediyesi ile Muhittin Erener Mahallesi Muhtarlığı ile birebir görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilere göre, gelir durumu orta düzey olan mahalleler içerisinde seçilen Muhittin Erener Mahallesi'nde yaşayan kayıtlı seçmenlerden yaklaşık 4100 kadın içerisinde tekstil sektörüne bağlı olarak ev-eksenli çalışan yaklaşık 2345 civarında kadın işgücü olduğu görülmüştür. Alan çalışmasının yapıldığı Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadın sayısı araştırılırken beklenen durumun aksine ev-eksenli çalışma yaşının kadınlarda 10 yaşa

kadar düştüğü ve 60 yaşa kadar çıktığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yukarıda verilmiş olan 2345 ev-eksenli çalışan kadın yaş aralığı 10–60 yaş aralığından güncellenerek tekrar oluşturulmuştur. Alan pilot uygulamasının ardından sorularda yapılan gerekli düzenlemelere ilişkin açıklamalar her sorunun veri analizlerinde belirtilmiştir.

Çalışmanın örneklemini ise, bu evren içinden rastlantısal olarak belirlenen evlerde toplam 250 ev-eksenli kadın çalışan oluşturmaktadır. Alan çalışması neticesinde 250 ev-eksenli çalışan kadınla görüşmenin ardından artık kadınlarla iletişimimiz farklılaşmıştır. Nitekim kadınlar olarak artık sorunları birbirimizle konuşarak, anlatarak, dinleyerek çözebileceğimizin farkındayız ve kadınların ezilmemesinden, değersiz görülüp yok sayılmamasından yanayız. Bu nedenle feminist metodoloji bağlamında, Muhittin Erener Mahallesi ev-eksenli çalışan kadın işgücünün durumunu belirlemede kullanılan temel kriter, kadını etkileyen temel etkenler olan kadının yaşı, medeni durumu, eğitim düzeyi, ücret düzeyi ve birlikte yaşadığı ailesinin sosyal ve ekonomik yapısıdır.

Başka bir ifade ile araştırmamızda kullanılan anket formunda demografik özellikleri belirlemeye yönelik genel nitelikteki soruların yanı sıra, ataerkil bağlamda kadın işgücünün ekonomik bağımsızlığına, iş yaşamı ve aile yaşamı bilgileri ile karşılaştığı sorunlara yönelik sorular yer almıştır. Bu bağlamda iktisat literatüründe kadınların çalışma yaşamındaki konumunu çözümlmek amacıyla geliştirilen çeşitli kuramsal yaklaşımlar vardır, fakat çoğunda kadının tarihine yer verilmemiştir. Oysa bu çalışmada erkek egemen yasaların kadın emeği üzerindeki etkilerini doğru anlamak ve aktarabilmek adına, kadınların nasıl patriyarkadan olumsuz etkilendiği feminist mücadele bağlamında incelenmiştir. Feminist mücadele dili ve ilkeleri çalışmanın alan araştırmasında yön gösterici bir işleve sahip olmuştur. Biz de alan araştırması sonucu elde edilen verileri bilgisayar ortamında SPSS 18 Paket Programına tabi tutarak basit tablolar ve frekans dağılımları yanında ilgili değişkenler arasında özellikle görüşmeler bağlamında anlamlı bazı ilişkiler arayarak ve çalışmanın ilk iki bölümünde verilen teorik kısım içerisindeki kavramsal açıklamalar göz önünde tutularak kadının hem ev-eksenli çalışarak üretim alanındaki yerini hem de ev içi işleri gerçekleştirerek yeniden üretim alanındaki yerini, tarihini anlamaya ve açıklamaya çalıştık. İstatistiksel olarak veriler tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistik açısından ele alınmıştır. Bu nedenle demografik soruların frekans dağılımları öncelikli ele alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma, İzmir Bayraklı ilçesi Muhittin Erener Mahallesinde hazır giyim atölyelerinde ve benzer işleri evde yapan çalışan kadınlarla sınırlıdır. Anketin uygulanacağı atölyeleri ve evleri belirlerken işletmeler ve haneler herhangi bir ayrıma tabi tutulmamış ve araştırma gönüllülük esasına dayandığı için de katılmak isteyen atölyeler ve evler belirlenerek uygulama yapılmıştır. Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket dışında başka bir tekniğe, zaman ve maliyet tasarrufu sağlanması amacıyla başvurulmamıştır. Ayrıca anket tekniğinin kullanılmasındaki diğer bir amaç istatistiksel veri çözümlemelerinin daha kısa sürede ve kolay olmasıdır. Ayrıca bu çalışmada “kadının ev içindeki görünmeyen emeği” odak noktası olarak kabul edilmiş ve çalışmanın ilk bölümlerinde de kuramsal temelleri atılmış olan “yeniden üretim”, “patriyarka” ve “kapitalizm” araştırmanın sınırlılıkları içindedir. Nitekim zamanla patriyarkanın etkin rolü ile değersiz görülerek yok sayılan kadın emeğinin, kapitalizmin de küreselleşme bağlamında karmaşıklaştırdığı üretim ağlarının üzerimize nasıl örüldüğünü ve bu durumdan kadınlar olarak nasıl çıkacağımızı çalışmada fazlaca tartıştık.

Alan çalışması, Şubat 2015’de gerçekleştirilmiş olup alan çalışmasında örneklem grubundaki evlere gidildiği günlerde o an için zaman sorunu olmayan kadınlarla anında görüşme yapılmıştır ki kadınlar büyük bir misafirperverlik ile samimiyet göstererek evlerinin kapılarını açmış, bizi davet etmişlerdir. Görüşmeler ise en az 30, en çok 60 dakika sürmüştür. Bu süre zarfları alan çalışması esnasında bizlere temelde konuşmaya ve dertleşmeye ihtiyacı olan hem ev kadını olarak ev içi çalışan hem de ev-eksenli olarak dışarıya çalışan kadınların çok fazla olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın varsayımlarını sınamak için seçilen temel veri toplama aracı olan kadınlarla yüz yüze yapılan görüşmelerde uygulanan anket soru kâğıdı olmuştur. Anket soruları alt başlıkları da dahil olmak üzere toplam 23 sorudan oluşmaktadır ve soruların hepsi kapalı uçlu olarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte anketin sonunda katılanların kişisel yorum, görüş ve eleştirilerini belirtmeleri için (ki bunlar bizim için feminist araştırma yöntemleri bağlamında çok önemlidir) görüşme ile ilgili notlar şeklinde iletiye de yer verilmiştir. Buna ek olarak, araştırma yapılan mahalle ile ilgili elde edilen bilgiler, yapılan gözlemler ve kadınların verdiği çeşitli bilgilerde araştırmaya veri teşkil etmiştir.

Görüşme sorularına bağlı kalmakla birlikte, kimi zaman kişilerle, sorular dışında, fakat konuyla ilgili konuşulmuş, bu anlamda görüşmelerin soru-cevap tarzında bir anket uygulamasından öte, sohbet havasında geçmesine özen gösterilmiştir. Öte yandan genel olarak kadınların büyük bir kısmının ankete katılmakta istekli olmaları, bu konuda bize yardımcı olma çabaları ve bu tür çalışmaların yararına inanarak kendilerinin de emeklerine sahip çıkma noktasında buldukları önerileri ile anket uygulamasında büyük kolaylıklar sağlamıştır.

3.3. Anketlerin Değerlendirilmesi

Bu araştırma, İzmir ili Bayraklı ilçesinde bulunan Muhittin Erener Mahallesi'nde faaliyet gösteren farklı hazır giyim atölyelerine ve aynı sektörde benzer işleri (evde paketleme, evde kutulama vb.) evde gerçekleştiren kadın çalışanların ataerkil bağlamda sosyo-demografik ve ekonomik değişkenlere göre değerlendirilmiştir. Neden Muhittin Erener Mahallesi'nin alan çalışması olarak seçilmiş olduğunu da belirtmek isteriz. Doğup ilkokul yıllarına kadar yaşadığım bir mahalleye komşu olan Muhittin Erener Mahallesi Bayraklı ilçesinde gecekondu mahallesi olarak bilinen büyük mahallelerden bir tanesidir. Benim de Muhittin Erener Mahallesi'ne komşu olan ve benzer ataerkil özellikler taşıyan bir Mahalle'de doğup, ilkokul yıllarına kadar yaşamış olmam bu Mahalle'de ve bu konuda tez yazmam da sebep olan en önemli etkidir. Ataerkil bağlamda belki de bu kadar bilinçli olmadan yıllardır yapmış olduğum gözlemler ve biriktirmiş olduğum tecrübeler neticesinde bu çalışmada da, benzeri mahallelerde yaşayan kadınların günlük yaşantılarının ve ekonomik sıkıntılarının benzer özellikler taşıdığı tekrar kanıtlanmıştır.

Muhittin Erener Mahallesi göç aldığı bölgeler itibariyle benzer ailevi kültürlerden gelen ailelerin ikamet ettikleri bir gecekondu mahallesidir. Ailelerin kültürel yapılarının benzerliği ve çoğunun ekonomik bağlamda yoksulluk sınırında yaşıyor olması, bu Mahalle'de ev-eksenli çalışmayı son 2-3 yıl içerisinde hızla yaygınlaştırmıştır. Tabiri caizse “varoş mahallenin varoş insanlarını” tanıyor olmak onlardan biri olmak(ki başta annem Aysel Polat'ı kendilerinden birisi olarak görüp) istisnasız her görüştüğümüz kadınının bize evini, kalbini, sıkıntılarını açması doğru bir tercih yaptığımızı bizlere tekrar tekrar kanıtlamıştır. Muhittin Erener Mahallesi'ni

seçmemizde etken olan faktörlerin yanında yukarıda da bahsedildiği üzere feminist kuram bağlamında feminist araştırma yöntemlerinin de kullanılması araştırmamızda daha sağlıklı ve daha doğru tespitler yapmamızı sağlamıştır. Bu tespitlere dayanarak ev içindeki görünmeyen emek sorununu ele alınıp, ataerkil yapı ile ilişkilendirilerek somut veriler elde edilmek istenmiştir. Aynı zamanda ev içinde kapalı kalan dolayısıyla karşılıksız kalan kadın emeğinin, özel alandan (ev içinde) çıkarılıp, ekonomik bağlamda tartışılabilinen teorik ve politik bir alana taşınması amaçlanmıştır. Bu nedenle bu çalışma ile araştırma sonucunda elde edilen bulguların ve çalışma sırasında karşılaşılan sorunların aktarılması, önerilen çözüm yolları ile sonraki çalışmalara veri olması açısından da önem taşımaktadır.

Araştırmanın amacı, içinde bulunduğumuz kapitalist sistem bağlamında ataerkil kültürel yapı içerisinde yaşayan ve aynı zamanda enformel sektörde çalışan kadın işgücünün nasıl enformel istihdam edildiğini belirlemek ve kadın çalışanlar tarafından ev-eksenli çalışmanın tercih edilme nedenlerini doğru bir şekilde ortaya koymaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır;

- a. Ataerkil (patriyarkal) yapı bağlamında ev-eksenli çalışan kadın emeği ile toplumsal cinsiyet arasında bir ilişki var mıdır?
- b. Ev-eksenli çalışma biçimleri kadınlar arasında; medeni durum, istihdam edilme şekli (formel/enformel), yaş, öğrenim düzeyi, çocuk/kardeş sayısı, eş/baba çalışma durumu, çalışma yılı, sosyal güvence gibi demografik özelliklere göre farklılaşmakta mıdır?

Nitekim anket verileri sonucunda da görülüyor ki ev-eksenli çalışan kadınlar, zamanlarının büyük bir kısmını ev işlerine ayırmaktadır. Nitekim ev-eksenli çalışan kadınların çoğu ev kadınıdır. Dolayısıyla bir yandan ev-eksenli çalışarak aile bütçesine az da olsa katkıda bulunmak isteyen ev kadınları, diğer yandan kendine ataerkil bağlamda yüklenmiş olan ev işlerini, çocuk-hasta-yaşlı bakımı işlerini ve rutin ev içi rollerini yerine getirirken, emek bağlamında toplum tarafından görünmez kılınmışlardır.

Kadınlar anne, eş, arkadaş, işçi ve bunun gibi pek çok rol ile ilişkilendirilmiş talepleri karşılamak için kendi zamanlarından feragat etmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca kadınlar yaptığı tüm bu görevleri içinde bulunduğumuz kapitalist sistem nedeniyle herhangi bir ücret almadan genellikle sevgi, şefkat gibi duygusallığın yüklendiği görevler ile yerine getirmek durumunda kalmıştır. Türkiye gibi hem ekonomik bağlamda kapitalizm kısılcacında kalarak az gelişmiş olmanın hem de toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkek arasındaki eşit olmayan görev dağılımı nedeniyle kadınların “sabitlenmiş görevlerinin” sorgulanmaya bile izin verilmeyecek bir biçimde toplumsal ve tarihsel olarak kurgulandığı açıkça vurgulanmıştır.

A. G. Koyuncu, “Enformel Sektörde Kadın Emeği: Evde Çalışma” adlı yüksek lisans tezinde evde çalışma kavramını geleneksel üretimde bulunan “ev-eksenli çalışanlar” ve modern anlamda evde çalışanlar “evden çalışanlar” şeklinde iki gruba ayırmıştır. Ev-eksenli ve evden çalışanların ortaya çıkış nedenlerini, çalışma koşullarını, çalışanlar ve işverenler açısından olumlu ve olumsuz taraflarını karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada yapılan araştırma sonucunda elde edilen veriler neticesinde evde çalışma şeklinin, ortaya çıkış nedenlerinin, çalışma koşullarının ve işin çalışanlar ve çevreleri tarafından algılanışının, çalışan kadınların özelliklerine ve kadınların gerçekleştirdiği işin niteliğine göre farklılaştığı sonucuna varılmıştır (Koyuncu, 2006). Bu konuda bir başka alan çalışması olan, F. Güneş’in “Kadın Emeği ve Yoksulluk: Türkiye’de Eskişehir Örneği” adlı tezi, yoksul kadınların yoksulluğa karşı mücadelede emeklerini üretim ve yeniden üretim süreçlerinde nasıl kullandıklarını ve bu sürecin kadınların yoksullaşması üzerindeki etkilerini yapmış olduğu alan çalışması ile ortaya koymuştur. Bu bağlamda üretim ve yeniden üretim süreçlerinde kullanılan kadın emeği, çift yönlü değersizleşmesi yönünde yeniden kavramsallaştırılmıştır (Güneş, 2006).

Bu Bölüm de kendi içerisinde üç alt başlıktan oluşmaktadır, buna göre ilk olarak ev eksenli çalışanların sosyo-demografik özelliklerine ardından sosyo-ekonomik özelliklerine daha sonra da feminist kuram çerçevesinde ev içi yeniden üretime ilişkin elde edilen bulgular açıklanmaktadır.

3.3.1. Anket Bulguları

İzmir ili Bayraklı ilçesine bağlı düşük gelir grubuna ait olan Muhittin Erener Mahallesi'nde 250 ev-eksenli çalışan kadın katılımcıyla gerçekleştirilmiş olan anketlerden elde edilen verilerle, öncelikle burada yaşayan kadınların yaş dağılımları, medeni durumları buna bağlı olarak çocuk sahibi olup olmadıkları, eğitim ve çalışma durumları, ev-eksenli çalışma durumunda ne kadar saat çalışmaya zaman ayırdıkları, buna göre elde ettikleri gelir ve yaşadıkları haneye giren toplam gelir ile sosyal güvence durumları tespit edilmiştir. Bu çalışma çoğunlukla ev kadınlarının oluşturmuş olduğu ve yeni bir çalışma şekli olarak günümüzde karşımıza çıkan ev-eksenli çalışmayı hem teorik kavramsal açıdan hem de yaşanmışlığın ortaya koyduğu alan çalışması açısından daha doğru anlatabilmek adına hazırlanmıştır. Dolayısıyla ilk bölümlerde de sık sık bahsettiğimiz üzere ev hizmetlerinde iş tanımı belirsizdir. Bu belirsizlik hangi işin, ne kadar sürede, kaç kişi tarafından ve nasıl yapılacağına bilinmemesi ile sınırlı değildir. Örneğin; Türkiye'de gündelikçilik ve bakıcılık ile ilgili diğer ülkelerde olduğu gibi henüz yasal bir düzenleme dahi mevcut değildir.

1960'lar ve 1970'lerde feministler tarafından başlatılan “ev içi emek/domestic labour” tartışmaları bu bağlamda kadının ev içinde harcadığı emeğin görünmezliğinin sorgulanması açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir (Smith, 1989: 47-48). Dolayısıyla insan topluluklarının yaşamlarını sürdürebilmesi için bütünlüklü bir biçimde devam ettirilmesi gereken üretim ve yeniden üretim ilişkileri arasında, kapitalist sermaye birikim sürecinin devamlılığı, kapitalistlerin kar etmeye yönelik hırsları ve piyasada değişim ilişkileri içine girmeyen etkinliklerin değersizleştirilmesi yönünde çatlaklar ve yarıklar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Feministlerin halen devam eden mücadelesi ataerkil (erkek-egemen) kültürel kodları kadın üzerindeki erkek baskısını çeşitlendirip, arttıracak şekilde etkinleştiren kapitalizmin iş tanımını fabrikada/ofiste kapitalistin çıkarları doğrultusunda artı-değer/değer üreten erkek emeğinin etkinliklerinin dışına taşımaktır. Böylece feministler kadının ev içindeki yararlı yeniden-üretim etkinliklerini de “iş” tanımı içine alarak görünür kılmak çabası içindedir (Tezcek - Polat; 2015: 45-46).

ILO'nun da 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesinde kullandığı İngilizce “home work” ve “homeworker” deyimleri Türkçeye “evde çalışma” ve “evde çalışan işçiler”

olarak çevrilmiştir. Evde, bağımlı ve bağımsız çalışmayı bir arada kapsayacak bir deyim olarak ise İngilizce “homebased-work” ve “homebased-worker” karşılığı “ev-eksenli çalışma” ve “ev-eksenli çalışanlar” deyimleri kullanılmaktadır. Yine ILO’nun 189 sayılı Ev İşçileri sözleşmesinde kullandığı İngilizce “domestic work” ve “domestic worker” deyimleri ise Türkçeye “Ev İşi” ve “Ev İşçisi” olarak çevrilmiştir. Türkiye’de de TÜİK tarafından bu kavramlar kullanılarak gerekli istatistiksel veriler oluşturulmaktadır. Nitekim Türkiye’de ev işleri ve ev işçisi kavramının yerine geçmek üzere ev hizmetleri ve ev hizmetlisi kavramları kullanılmaktadır. Fakat 4857 sayılı İş Kanununun 4. Maddesine göre, ev hizmetlerinde çalışanlar kanun kapsamı dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla da kanun ev hizmetini tanımlamamıştır ki bu durum da kadına uygulanan eşitsizliğin ta kendisini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yapılan alan araştırmasındaki temel amaç, görüşme yapılan kadınların içinde buldukları konumu ve statüyü ataerki yapı bağlamında ve ev-eksenli çalışmanın gerçek kavramsal niteliğini ortaya koyabilmek için birebir görüşme yöntemi ile tespit etmektir. Bu bağlamda anketin ikinci bölümünde yer alan sosyo-ekonomik sorularla da kadınların ev içi üretimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu sorular belki ev-eksenli çalışma ile doğrudan ilgili olmayabilir fakat bu tezin amaçlarından birisi olan ataerki kültürel yapı bağlamında her gün yeniden üretimde bulunan kadınların ayrıca ev-eksenli de çalışıyor olduklarını ve bu durumun zamanla kadınlar arasında ekonomik anlamda travmalara yol açtığını ortaya koyabilmektir. Bu nedenle bu tür sorulara yapılan anket uygulamasında fazlaca yer verilmiştir. Tüm bu sorular ile kadınların bir gün içerisinde ne kadar saatini ev işine ayırdıkları, ne kadarında varsa eğer çocuk bakımıyla ilgilendiklerini saptamanın ve ücret karşılığı çalıştıkları ev-eksenli işlerine ne kadar zaman harcadıkları ile harcanan emeklerinin karşılıksızlığının boyutlarını belirlemede yardımcı olacağı düşünülmüştür. Böylece elde edilecek veriler ışığında; kadınların ev/hane/aile içinde harcadıkları emeğin bütün boyutlarını, çeşitliliğini ve ağırlığını karşılıksız emek ve emeğin değersizleştirilerek “emeğe el koyma” kavramı adı altında bu çalışmada özellikle kullanılan feminist metafor çerçevesinde kapitalist yeniden üretimin ataerki yapı ile ne kadar ilişkili olduğu anlatılmak istenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada, kadınların var olan ama ataerki kültürel yapı tarafından gösterilmek istenmeyen “gücünü” ve “emeğini” nasıl pozitif olarak

kullanabiliriz diye, daha kapsamlı ve daha çok düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim kadınlar toplumsal cinsiyet bağlamında özellikle ev-eksenli olarak çalışmak ve bu işi de henüz iş tanımı belirsizliği içinde gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Çalışma sürelerinin fazlalığı ile ücret koşullarının iyi olmaması, işverenlerin tutum ve davranışlarının sert ve kötü olması, işin süreksizliği ve güvencesizliği gibi faktörler bu çalışma şeklinin ne kadar güvencesiz ve problemlidir olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin; ev-eksenli çalışan kadınların, iş sağlığı ve güvenliği alanında sosyal güvencesiz ve sağlıksız çalışma koşulları altında örgütsüz çalışıyor olmaları en önemli problemleridir.

3.3.1.1. Sosyo-Demografik Yapıya İlişkin Bulgular

Yukarıda da aktarılmış olan genel çerçeve içinde, Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadınlara yönelik araştırmanın bulguları aşağıda sunulmuştur. Araştırmaya katılan ev-eksenli çalışan kadınların yaş dağılımı aşağıdaki gibidir. Araştırmamızda seçilen yaş grupları belirlenirken öncelikle kadınlar için 15 ile 50 yaş arası aktif işgücü içerisinde olması öngörülmüşken, alan çalışması verilerine resmi kurumlar aracılığıyla sayısal verilere ulaşabilmek için başvurulduğunda, beklenenin aksine ev-eksenli çalışma yaşının 10 yaşa kadar düştüğü ve 60 yaşa kadar yükseldiği gözlemlenmiştir.

Nitekim ev-eksenli çalışan kadın yaş aralığı Muhittin Erener Mahallesi'nde yapılan pilot uygulamanın ardından anket sorularında yeniden güncellenerek 10-19 yaş aralığından başlatılmıştır. Bunun dışında ev işlerini yapabilecek düzeyde olmayanlar, yani ne çok küçük ne de çok ileri yaştaki kadınlar çalışmaya dahil edilmemiştir.

Tablo 3: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Yaş Dağılımları

Yaş Aralığınız Kaçtır?	Frekans	Yüzde (%)
10-18 yaş	57	22,8
19-27 yaş	87	34,8
28-37 yaş	62	24,8
38-47 yaş	38	15,2
48 ve üstü	6	2,4
Toplam	250	100,0

Bu çerçevede araştırma kapsamında görüşülen evde parça başı üretimde bulunan kadınların yaş dağılımlarına bakıldığında % 34,8 ile çoğunluğu 19-27 yaş aralığı oluşturmuştur. Bununla birlikte ikinci çoğunluğu % 24,8'lik bir oranla 28-37 yaş aralığı oluşturmaktadır. Bu yaştaki kadınlar, büyük oranda eğitim yetersizliği, eşin ya da ailenin dışarıda çalışmaya izin vermemesi ya da küçük çocuk sahibi olma veya bakmak zorunda olduğu kimseler olması nedeniyle evde çalışmayı tercih etmektedirler.

Orta yaş grubu kadınların çoğunluğu çocuk sahibi olduğundan, kadınlar bu yaş aralığında işgücüne katılımda oldukça istekli olmaktadır. Her ne kadar kadının evlenmesi işgücünde yer alması için olumsuz bir etkiye yol açsa da, çocukların yaşlarının ilerlemesi ya da okula başlaması ile kadınlar işgücünde daha çok yer almaya başlamaktadır. Ancak küçük yaştaki çocukların kreşe verilememesi ya da hane içinde çocuğa bakacak herhangi birinin bulunmaması neticesinde kadının işgücünden ayrılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kadınlar son çare olarak kapitalist sistemin de beraberinde getirdiği kültürel tekleşme ve yozlaşma ile ev-eksenli çalışma biçimlerini tercih etmek zorunda kalmıştır.

Tablo 4: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Medeni Durumu

Medeni Durumunuz Nedir?	Frekans	Yüzde (%)
Bekar	62	24,8
Evli	188	75,2
Toplam	250	100,0

Medeni durum hakkında ayrıca bilgi toplanmasının nedeni, çoğunlukla ev kadınlarından oluşan ev-eksenli çalışan kadınlara özgü medeni durum ile onların yaşadıkları rol çatışması arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir biçimde sergileyebilmektir. Ev eksenli çalışanların medeni durumlarına bakıldığında % 75,2'sinin evli olduğu görülmektedir. Bu oran evde çalışmanın aile yaşantısına uygunluğu nedeniyle de özellikle kadınlar arasında tercih edildiği varsayımını doğrulayarak açıkça ortaya koymaktadır. Dağılıma bakıldığında ikinci sırayı ise % 24,8'lik bir oranla bekâr çalışanlar oluşturmaktadır.

Hiç de küçümsenmeyecek oranda yaklaşık % 25'lik bekâr ev-eksenli çalışan kadınların içerisinde öğrenci olup lisans öğrenimi gören ve 15 yaşında olup lise öğrenimi gören kadınlar da bulunmaktadır. Ev-eksenli çalışan çocuk ve gençlere “neden ev-eksenli çalışmayı tercih ediyorsunuz?” diye sordüğümüzde, hepsinin tek gayesinin okul harçlıklarına az da olsa katkıda bulunmak ve böylece ev bütçesine yardımcı olmak olduğunu öğreniyoruz.

“Dört kardeşiz babam çalışmıyor, hep iş arıyor. Annem çalışıyor, sokaklarda kâğıt ve plastik topluyor. Ablam evli, evde 2 kız 1 erkek kardeş kaldık. Üçümüzde okuyoruz. Ev işleri hep bana bakıyor, kula da gidiyorum tabi. Duydum ki komşular parça başı iş yapıyor bende istedim hemen, bir de duvaklar çok hoşuma gitti. Bazen kendimize yapıyormuşuz gibi düşünüyorum. İşte bu kadar, harçlığımı çıkarıyorum” (16, Bekâr, Öğrenci).

Tablo 5: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çocuk Sahibi Olma Durumu

Çocuğunuz Var Mı?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	172	68,8
Hayır	78	31,2
Toplam	250	100,0

250 ev-eksenli çalışan kadının 188'i evli ve bu oran % 75,2'yi oluşturmaktadır. Evli kadınların 172'si (ki bu sayı % 68,8'e karşılık gelmektedir) çocuk sahibidir. Çocuk sahibi olan ve ev-eksenli çalışan kadınlar içinde tek çocuğu olanların sayısı 37 ve bu oran % 14,8; iki çocuğu olanların sayısı 74 ve bu oran % 29,6; üç çocuk ve üzeri olanların sayısı ise 56 ve bu oran % 22,4'ü oluşturmaktadır. Yapılan görüşmelerde bu duruma ilişkin nedenler olarak; eşin çocuk bakımı sorumluluğuna katkısının neredeyse hiç olmaması ataerkil yasalarla yaşayan kadınların durumunu bizlere tekrar kanıtlamıştır.

Tablo 6: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çocuk Sayısı

Çocuğunuz varsa Kaç Tane?	Frekans	Yüzde (%)
0	83	33,2
1	37	14,8
2	74	29,6
3 ve üzeri	56	22,4
Toplam	250	100,0

İki veya üç çocuk sahibi olanlar birbirine yakın bir dağılım göstermiştir. 3 veya daha fazla çocuk sahibi olanlar genellikle düşük gelirli mahallelerde yapılan anketlerin sonucunda ortaya çıkan sonuçlara benzer oranlarla doğrulanmıştır. Ayrıca çocuk sayısının Muhittin Erener Mahallesi'nde ikamet eden ve ev-eksenli çalışan kadınlar arasında 10'lu rakamlara kadar uzandığı da yapılan gözlemlerin arasındadır.

‘‘Eşim yeni emekli oldu. Şimdi evde oturacağım yıllardır çalıştım artık diyor. Ben de dedim ki hadi sen çalıştın da emekli oldun, ben ne oldum? Hiçbir şey. Her gün hep aynı şey, ev işine bak çocuklarla ilgilen, büyüt, okut... Sen ne kadarını yaptın bu işlerin? Ama işim bittim artık evde oturacağım diyorsun, benim işimde hiç ki bitmiyor hala çocuklarım var ve hala onlarla en çok ben ilgileniyorum’’ (45, Evli, 2 çocuk).

Tablo 7: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Eğitim Durumu

Eğitim Durumunuz Nedir?	Frekans	Yüzde (%)
Okuma-yazma yok	3	1,2
Okur-yazar	14	5,6
İlkokul	149	59,6
Lise	78	31,2
Lisans	6	2,4
Toplam	250	100,0

Çalışma alanımızda eğitim durumuyla ilgili olarak 5 ana grup tespit edilmiştir. Buna göre okuma yazma bilmeyenler, sadece okuma yazma bilip de bir diploma sahibi olmayanlar, ilköğretim mezunları, lise mezunları ve üniversite mezunları olarak ayrılmıştır. Görüldüğü gibi ev-eksenli çalışan kadınların eğitim durumlarında en yüksek oranı % 59,6 olmakla birlikte 149'u ilkokul mezunudur.

Sonuçta görülüyor ki, Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadınların yarısından fazlası ilkokul mezunudur. Eğitimi olmayanların oranı ise % 1,2'lik bir paya sahiptir ve bu en azından kötünün iyisi olarak olumlu bir sonuçtur. Lise mezunu kadınlar ise % 31,2'lik bir payla ikinci sıradadır, okur-yazar olan kadınların ise % 5,6 bir paya sahip oldukları görülmektedir. 250 kişiden lisans mezunu 6 kişide olsa, ev-eksenli çalışıyor olmaları şaşırtıcı bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Kimisi okuduğu bölümle ilgili iş bulamadığı için kimisi de üniversiteyi bitirdikten sonra evlendirildiği ya da ailesi tarafından çalışmasına izin verilmediği için ev-eksenli çalışmayı tercih ettiğini söylemiştir. Aynı zamanda burada okuma yazma bilmeyenler veya bir diploma sahibi olmayanlarla yapılan yüz yüze görüşmelerde de çoğu ev-eksenli çalışan ev kadını okula gitmeyi istediği halde ya ekonomik bakımdan ya da aile baskısı nedeniyle engellendiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 8: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Asıl Mesleği

Asıl Mesleğiniz Nedir?	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	51	20,4
İşsiz	24	9,6
Ev kadını	153	61,2
İşçi	13	5,2
Diğer	9	3,6
Toplam	250	100,0

Daha çok “ev kadını”nın oluşturduğu ev-eksenli çalışma biçimlerinde Muhittin Erener Mahallesi'ndeki, en azından kendi harçlığını kazanmaya çalışan ve ev-eksenli çalışan kadınlara yönelttiğiniz sorulara, kadınlar sıklıkla “*ama kadın yerini bilmeli*” diyerek cevap vermişlerdir. Peki, neden? Diye sordüğümüzde, “*çünkü ben kadını ve anneyim*” diye yanıt vermektedirler. Kısacası ev kadınlığını bu derece benimseyen ve bu durumu bitmeyen bir görev olarak kabullenen kadınlarımız, alan çalışmasında da

fazlasıyla karşılaştığımız çarpıcı sonuçlardan sadece bir tanesidir. Ev-eksenli çalışan bu kadınlara “mesleğiniz nedir” diye sorduğumuzda % 61,2 oranı ile 151 kadın “ev kadınıyım” cevabı vermiştir. % 20,4 ile 51 ev-eksenli çalışan kadında “öğrenci” olduğunu belirtmiştir. Sırasıyla % 9,6 ile “işsizim” ve % 5,2 ile “işçiyim” cevabı yer almaktadır. Kendini ev hanımı olarak niteleyenlerin hepsi evlidir ve evin geçimi de kocanın geliri üzerinden sağlanmaktadır.

Tablonun geneline bakıldığında da ailelerin ekonomik durumlarının orta ya da düşük seviyede olduğu fikrini vermektedir. Zaten daha sonra evin toplam geliri ile ilgili olarak ortaya çıkan tabloda da bu durum açıkça kendisini göstermiştir. Yine buradan yola çıkılarak öne sürüldüğü ve anketin devamında da kendini göstereceği gibi evde parça başı üretim gerçekleştiren kadınları bu şekilde çalışmaya iten en büyük neden çok az da olsa “aile gelirine katkı” sağlamaya çalışmak, kendi harçlığını çıkarmaktır. Birebir görüşme yöntemini kullanarak yaptığımız anket çalışmasında katılımcı kadınlar, “*ben ev kadınıyım*” diyerek kendilerini asla emekçi ya da çalışan kadın olarak tanımlamamaktadırlar. Nitekim kendilerini sadece ev kadını ve anne olarak görmektedirler (Tezcek - Polat; 2015: 45-46).

Ataerkil ideoloji tam da bu noktada etkisini göstererek, kadınlar tarafından fazlaca benimsenen bu gibi söylemlerden faydalanarak, kadının emeğini toplumdan, hayattan hatta emeği veren kadından dahi saklayarak değersizleştirmektedir. Bu nedenle günümüzde kadın emeğinin sonucuna dair beklentiler de toplum tarafından yok denilebilecek kadar azdır. Zira bu şekilde hem ev-eksenli çalışan kadınlar hem de araçlar “kadın emeğinin karşılığının düşük olacağı” konusunda karşılıklı olarak baştan anlaşmış olmaktadır. Alan çalışmamız neticesinde artık net bir şekilde ifade edileceğimiz gibi, emek ve ücret alanındaki gözle görülür bu eşitsizliği yaratan tek etken ataerkil ideolojinin varlığıdır (Tezcek - Polat; 2015: 45-46).

3.3.1.2. Sosyo-Ekonomik Yapıya İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kadın çalışanların sahip oldukları Sosyo-ekonomik yapıya ilişkin aylık gelir dağılımları ise tablo 9’da sunulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, anket soruları içerisinde ev-eksenli çalışmanın sosyo-ekonomik bağlamda hazırlanan sorularının neticelerine yer verilmiştir. Bu sorular ev-eksenli çalışıyor olup daha önce

başka bir işte çalışan, emekli olduğu halde çalışmaya devam eden, emeklilik geliri olan veya evde bir takım işler yapıp ek gelir elde eden (çocuk bakmak, başka evlere temizliğine gitmek, çeşitli süs eşyaları yapmak, kozmetik ürünleri satmak gibi) kadınlara da yöneltilmiştir. Dolayısıyla değerlendirmenin yapıldığı 250 kadın içerisinde, bir yandan parça başı ücret alarak ev-eksenli çalışan bu kadınlar diğer yandan toplum tarafından değersiz olarak görülen ve ev içi ücretsiz yeniden üretim bağlamında bakım işlerini de üstlenerek gerçekte çifte emek göstermektedirler.

Tablo 9: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Aylık Gelir Durumu

Aylı Ne Kadar Gelir Elde Ediyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
100-500 TL	164	65,0
501-1000 TL	76	31,0
1001-1500 TL	4	1,6
1501-2000 TL	3	1,2
2001-2500 TL	3	1,2
Toplam	250	100,0

Buna göre sorular 5 ana grupta toplanmış ve tespit edilen rakamlar aylık üzerinden belirlenmiştir. 500 TL ve altı, çok düşük gelir elde eden grup olarak değerlendirilmiş ve bu gruba 164 kadın (% 65,0) dahil olmuştur. Düşük gelirli grup 501-1000 TL arası olarak belirlenmiş ve bu gruba 76 kadın dahil olmuştur (% 31,0).

Çoğunlukla düşük gelirli ailelerden oluşan Muhittin Erener Mahallesi'nde 1001-1500 TL arası orta gelir elde eden grup sadece 4 kadından (% 1,6) oluşmaktadır. Aylık 1501-2000 TL gelir elde eden grup, yüksek gelir elde eden grup olarak değerlendirilmiş ve bu gruba 3 kadın (% 1,2) dahil olmuştur. Çok yüksek gelir elde eden yani aylık kazancı 2001 TL ve üzeri olan 3 kadından (% 1,2) oluşmaktadır. Buna göre yüksek ve çok yüksek gelir elde eden grup oldukça azınlıkta kalmaktadır. En yüksek katılım ise

düşük gelirli grupta gözlemlenmektedir. Nitekim kadınlar parça başı işe en fazla 2 TL ücret almaktadırlar. Dolayısıyla da kadınların aylık ücretleri 500 TL'yi dahi geçmemektedir.

“Her gün evi topladıktan, temizliğimi bitirdikten sonra gelin duvağının başına oturuyorum. Ne kadar çok yapsam da ayda en çok 200 TL alıyorum” (43, Evli, 2 çocuk).

Tablo 10: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evine Giren Aylık Gelir

Evinize Aylık Ne Kadar Gelir Giriyor	Frekans	Yüzde (%)
100-500 TL	6	2,4
501-1000 TL	50	20,0
1001-1500 TL	133	53,2
1501-2000 TL	52	20,8
2001-2500 TL	9	3,6
Toplam	250	100,0

Tablo 9’da ifade edilen varsayımın doğruluğunu kontrol etmek için çalışanların evlerine giren aylık ortalama kazançta baktığımızda % 53,2 ile 133 kadının hanesine ayda ortalama 1001 TL ile 1500 TL arası bir gelirin girdiği görülmektedir. Yine aynı tabloda ikinci sırada ise % 20,8’lik bir oranla 1501 TL ile 2000 TL arası gelir elde edenler yer almaktadır. Evine ayda 500 TL’den fazla gelir elde ettiğini söyleyen kişi sayısı 250 kişiden 50 kişidir ve bu da % 2,6’lık bir oran oluşturmaktadır.

Elde edilen gelirin düşüklüğü, içinde bulunduğumuz zamanın ekonomik koşulları da dikkate alındığında daha önce yukarıda da belirtildiği üzere ev-eksenli çalışmanın aile bütçesine az da olsa katkı sağlamak adına gerçekten de önemli bir yer tuttuğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu durum az önce tablo 9’da verilen ekonomik verileri de yine doğrulamaktadır. En azından evli kesim için kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu

ev-eksenli çalışmanın haneye de ekonomik katkı sağladığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Erkekler tarafından da ataerkil bağlamda kadın hem evden çıkmamış bulunmakta hem de en azında pazar parasını ya da çocuklarının harçlığı çıkarıyor olması bakımından zorunluluk altında da olsa kadınların çalışmasına izin verilmiş olmaktadır.

Tablo 11: Dışarıda (eve yakın küçük atölye vb.) Çalışan Kadınların Günlük Çalışma Saatleri

Dışarıda (Eve Yakın Atölyede vb.) Çalışıyorsanız Günde Kaç Saatiniz İşte Geçiyor?	Frekans	Yüzde (%)
0-3 saat	32	12,8
3-5 saat	57	22,8
5-8 saat	42	16,8
8-10 saat	119	47,6
Toplam	250	100,0

Ev-eksenli çalışma evin içinde yapılabildiği gibi evlere yürüme mesafesi ile yakın olan atölyelerde de yapılabilmektedir. Fakat adı atölye olan fakat içeriği ile kadınların sadece bir araya gelmek ve evde ev işlerinden fırsat bulamadıkları için bir parça başı işi tamamlamak adına toplandıkları küçük yerlerdir. Atölye organizasyonunda da önemli öge, kadınların tıpkı evde olduğu gibi parça başı esasıyla çalışmalarıdır. Nitekim ev-eksenli çalışmada temel faktör işin parça başı yapılıyor olmasıdır. Mahalle arası konfeksiyon atölyelerinden bir başka farkları da, bu atölyelerde çalışan kadınların, eğer istemiyorlarsa veya bir mazeretleri varsa, iş gelmiş olduğu halde gitmeyebilmeleridir. Bu nedenlerle, parça-başlı iş yapılan mahalle arası atölyelerdeki çalışma, evde çalışmanın bir ara biçimi olarak sınıflanmış ve araştırmanın kapsamı içinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışma yüz yüze görüşme yöntemiyle yapıldığı için bizleri tüm bu sayısal verilerin dışında da görüşmeler yeni ve başka verilere de kolaylıkla ulaştırmıştır. Birebir sohbet havasında kadınların kendi evlerinde ve çay ikramları eşliğinde yapılan bu

samimi anket çalışmasından yola çıkarak kadınların ev işlerinden ayrıca ev-eksenli çalışmaya zaman ayırmada zorluk çektiği gözlemlenmiştir.

“Sabah saat 6’da kalkıyorum kocamı yolcu ediyorum, sonra çocukları okula götürüyorum. Eve dönüp işe koyuluyorum, sonra çocukları okuldan almaya gidiyorum ve onlara yemek hazırlıyorum, evin işi bitmemiş oluyor tabi devam ediyorum. Fırsat buldukça duvak yapmaya çalışıyorum. Akşam yemeği yapıyorum, kocamın inan bana valla ayağına kadar akşam çayını götürüyorum, herkes uyduktan sonra da gelin duvağını yapmaya devam ediyorum” (32, Evli, 3 çocuk).

Muhittin Erener Mahallesinde ikamet eden ev-eksenli çalışan kadınların yukarıda da bahsettiğimiz üzere çoğunluğu ev kadınıdır. Dolayısıyla hem ev işleriyle ilgilenmek zorundadır hem de çocuklarıyla babaya oranla daha fazla zaman ayırmak zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle parça başı ücret karşılığı almış oldukları işlerini yapmak için de çok zor zaman bulmaktadırlar. Fakat 2 TL dahi de olsa bu işlere % 47,6 oranıyla 119 kadın “8-10 saat” ayırdığını söylemiştir. Zira kadınlar ev-eksenli verilen işlerin çok fazla beceri ve el yeteneği gerektirdiğini bu nedenle de çok fazla zaman harcanarak yapıldığını belirtmişlerdir. Sırasıyla 57 kadın (% 22,8) “3-5 saat arası” zaman ayırabildiğini, 42 kadın (% 16,8) “5-8 saat arası” zaman ayırabildiğini ve 32 kadın ise (% 12,8) “0-3 saat aralığında” zaman ayırabildiğini belirtmiştir.

Daha az zaman ayırabilen kadınların, evli olup evde iş yükünün diğer kadınlara oranla daha fazla olduğu ve çocuk sayısının da fazla olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu geçerli nedenlerden ötürü Daha az zaman ayırabilen kadınlar ayda 200 TL’yi bile bulamayan daha az ücret almaktadırlar.

Tablo 12: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çalışma Koşullarının Uygunluğu

Çalışma Koşulları Size Uygun Mu?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	74	29,6
Hayır	176	70,4
Toplam	250	100,0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kadınların çoğu çalışma koşullarının uygun olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda tablo 11’de de belirtildiği üzere ev-eksenli işe kadınların zaman ayırmakta zorlandıklarını biliyoruz. Ancak ev-eksenli işin çok emek gerektirmesinden ötürü yarısından fazlasının da “8-10 saat arası” ayırdığını söyledikleri gözlemlenmiştir. Nerdeyse günün yarısını ev işleri ile çocuk bakımına ayıran ev-eksenli çalışan bu kadınlar günün diğer yarısını da sadece ev-eksenli işe ayırmaktadır. Kadınlar, kendi zamanlarından çalıp kendi tabirleri ile de söyledikleri üzere yapmış oldukları “el emeği göz nuru ev-eksenli işlerin” neredeyse çoğu maliyetini de kendi evlerinden karşıladıklarını ve ayrıca işveren tarafından da çok az bir zaman içerisinde çok fazla iş talep edilmesi yönünde şikâyetlerde bulunmuşlardır.

Çalışma koşullarından memnun musunuz? sorusuna 250 kadından 176’sı (% 70,4) “hayır” diye cevap vermiştir. Geriye kalan 74 kadın da (% 29,6) “evet” demiştir. Fakat biz bu noktada çoğu kadının, çalışma koşullarının neler olduğu hakkında ya da çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda daha önce herhangi bir iş tecrübelerinin olmamasından ötürü çalışma koşulları hakkında fazla bilgilerinin olmadığını ve bu bakış açısıyla soruyu “evet” diye cevaplandırdıklarını düşünmekteyiz.

Tablo 13: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Çalışma Süreleri

Ne Kadar Süredir Ev-eksenli Çalışıyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
0-5 yıl	223	89,2
6-10 yıl	24	9,6
11-15 yıl	3	1,2
Toplam	250	100,0

Araştırma kapsamında Muhittin Erener Mahallesi'nde görüşülen ve evde parça başı üretimde bulunan kadınların ev-eksenli çalışma sürelerini incelediğimizde % 89,2 ile çoğunluğu bizleri de şaşırtmayan bir netice olan 0-5 yıl aralığı oluşturmuştur. Bununla birlikte ikinci çoğunluğu % 9,6'lık bir oranla 0-5 yıl aralığını takiben 6-10 yıl aralığı oluşturmaktadır. % 1,2 oranı ile de 250 kişiden sadece 3 kişi "11-15 yıl aralığı" içerisinde ev-eksenli parça başı iş yaptığını belirtmiştir. Bu soru neticesinde tüm bu sayısal verilerin sonucu bizlere ev-eksenli çalışmanın sürekliliğinin olmadığını ve işçi hakları açısından hiçbir sosyal hak ve güvenceye sahip olmadıklarını açıkça göstermektedir.

İçinde bulunduğumuz kapitalist sistem ev-eksenli çalışan kadınlar açısından, kadınları en fazla 2'şer liraya çalışmaya muhtaç eden ve bunu da ataerkil bağlamda eve hapis olunmuş bir biçimde gerçekleştirmeye zorlayan bir sistemdir. 11-15 yıl arağı içerisinde bu işle ilgilendiğini ve çalıştığını söyleyen 3 ev-eksenli çalışan kadın ise, İzmir'in farklı yerlerinde bulunan işyerlerinden parça-başı işleri getirerek, çalışmak isteyen kadınlara dağıtan Mahalle'nin (ev-eksenli çalışan kadınların tabiri ile) küçük işvereni konumundaki "ablalar"dır.

Nitekim araştırmamıza katılan Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadınların şu an yaptıkları işi hangi yolları kullanarak buldukları da görüşmemiz çerçevesinde sorgulanmıştır. Alınan cevaplara göre, işini eş-dost-komşu ve kendi tabirleri ile de "bir iki sokak ötede oturan ablalar" yardımıyla bulanların sayısı, yetenek ve becerileri ile ya da diğer yolları kullanarak bulanların sayısından fazladır.

“Bu 15 tatilde kaynanam yanımdaydı ve bana gelin duvaklarında yardım etti bende bu ay ilk defa 300 TL aldım. Okullar açıkken çok işim oluyor bu nedenle duvağın başına oturamıyorum aylık en fazla 120-150 lira alıyorum” (37, Evli, 3 çocuk).

Tablo 14: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Yaşadığı En Büyük Zorluk Durumu

Çalışırken Yaşadığınız En Büyük Zorluk Nedir?	Frekans	Yüzde (%)
Çalışma saatlerinin çok fazla olması	108	43,2
Yapılan işe göre alınan ücretin az olması	135	54,0
Üst kademedeki çalışanların sert davranması	3	1,2
Diğer	4	1,6
Toplam	250	100,0

Kadınlar ne zaman eşlerinden para alamayarak parasız kalır, pazara gidemez, çocuklarına harçlık veremez duruma gelirse hemen ev-eksenli çalışma biçimlerine başvururlar. Zira kadınlar için başka bir seçenek yoktur. Onlar açısından evden çık(a)madan “az” da olsa gelir elde etmenin en mantıklı ve en kısa yoludur. Zaten kadınların omuzlarında yeterince toplumsal cinsiyet bağlamında yüklenmiş olan geleneksel yükler varken yine de mecburen kadınlar, 2 TL’yi geçemeyen hatta bazı işlerde 2 TL’yi dahi bulmayan parça başı ücreti kazanabilmek için gecesini gündüzüne katıp emeğini ucuza satmak zorunda kalmaktadırlar. Bu düzensiz ve süreksiz çalışma şekli ile kadınlar sonuç olarak, düzensiz gelirler elde etmektedirler.

Tablo 14’deki veri sonuçları da kadınların ev-eksenli çalışma alanında da ucuz emek gücü olduğu konusunda bizi doğrulamaktadır. Nitekim 250 ev-eksenli çalışan kadının 135’i yapılan işe göre “alınan ücretin az olduğunu” söylemiştir ve bu oran % 54,0’ü oluşturmaktadır. Bu kadınlardan 108’inin ki bu sayı % 43,2’e karşılık

gelmektedir ve çalışma saatlerinin çok olmasından şikayetçidirler. Nitekim Tablo 14'ün veri sonuçları Tablo12'deki verileri de böylece doğrulamıştır. Kadınların, üretim alanında yaşadığı ataerkil kültürel yapıdan kaynaklanan problemler yeniden üretim alanında da geçerlidir. Ev-eksenli çalışan kadınların yaşadıkları bir diğer önemli sorun ise ataerkil bağlamda evde çalışıyor olmanın getirdiği zorluklar arasında sayabileceğimiz; kadının aile içindeki rol ve görevlerinde aksaklıklar ortaya çıktığı zaman yaşadıkları ailevi sorunlardır. Anketin son bölümünde yer alan ve ev işlerinin bir engelden dolayı yetişmediğinde herhangi bir tepkiyle karşılaşp karşılaşılmadığını öğrenmekteki amaçla ev içi üretimin kadın(lar)ın sorumluluğunda olmasına ve toplumsal cinsiyet bağlamında toplumsal ve geleneksel baskının kadınlar üzerinde şiddetle etkisini gösteriyor olmasını açıkça ortaya koymaktır. Bu doğrultuda mutfak işleri, alışveriş, aile bütçesinin idaresini içeren ev işleri ve temizlik gibi başlıklardan oluşan sorulara fazlaca yer verilmiştir.

Özellikle Muhittin Erener Mahallesi gibi seçmen nüfusun çoğunluğunun Doğu illerinden oluşuyor olması (muhtarlıktan alınan sayısal veriler neticesinde Muhittin Erener Mahallesi'nin en fazla göç aldığı iller: Kars, Ardahan, Erzurum, Manisa, Sivas, Mardin, Samsun, Muş, Bayburt, Isparta, Ağrı, Diyarbakır...) ataerkilliğin her alanda fazlaca hissedilmesine temel etken olmuştur. Bu mahallede evli kadınların eşlerinin çalışmalarına dahi izin verilmediği yapılan görüşmeler sırasında ortaya çıkan ilk ve en önemli sonuçtur. Bu durumda ev-eksenli çalışma, erkekler tarafından kendi çıkarları ve beklentileri doğrultusunda olumlu karşılanılan, ayrıca hanenin ekonomik sıkıntılarına az da olsa katkıda bulunabileceğine inanılan ve kadınların sadece ev içinde çalışmalarına razı olunan bir çalışma biçimi olarak görülmektedir.

Tablo 15: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Sosyal Güvence Durumları

Sosyal Güvenceniz Var Mı?	Frekans	Yüzde (%)
Sigortalı çalışıyorum	6	2,4
Eşime bağımlıyım	168	67,2
Özel emeklilik	6	2,4
Aileme bağımlıyım	60	24,0
Yeşil kart	3	1,2
Diğer	7	2,8
Toplam	250	100,0

Uygulanan ankette ev-eksenli çalışan kadınların aslında parça-başı çalışarak işin sadece küçük bir kısmını gerçekleştiriyorlarmış gibi görünmelerine rağmen gerçekte İzmir içinde hatta Türkiye’de ve de küreselleşme bağlamında Dünyaca önemli olan firmalara bağlı olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Fakat kadınlar ev-eksenli çalışmada kayıt-dışı istihdam edildikleri ve parça-başı çalıştıkları için, aslında kendilerine işi taşeronlar aracılığı ile ulaştıran ne o küreselleşmiş dev firmaları biliyorlar ne de o dev firmalar dünyaya sattıkları ürünlerine el emeği katkıda bulunan ev-eksenli çalışan kadınları tanımış oluyorlar.

Nitekim bizde bu ekonomik faktörler bağlamında yine oldukça önem taşıyan sorulardan birisi olan sosyal güvencelerinin olup olmaması sorusunu da kadınlara yönelmiş bulunmaktayız. 168 kadın (% 67,2) “herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığını” belirterek sadece “eşinin sosyal güvencesine bağımlı olduğunu” söylemiştir. Ankete dâhil olunan sigortaların dağılımına bakıldığında “özel emekliyim” diyen sadece 6 kadın (% 2,4) ve yoksulluk sınırları içerisinde yaşanan bir mahalle olarak kabul edilen Muhittin Erener Mahallesi’nde “Yeşil Kartlıyım” diyen kadın sayısı ise 250 kadından sadece 3’dür (% 1,2). “Sigortalıyım” diyen 6 kadın ise (% 2,4)

daha önce giriş-çıkış yaptıkları işler dolayısıyla sigortalı olduklarını yani ev-eksenli çalışma içerisinde sigortalanmadıklarını vurgulayarak belirtmişlerdir.

Sonuç olarak kadınların hem ev içi hem de ev dışı yükledikleri bu çifte yük altında, kadınların kendilerine zamanın ayıramadıkları hatta aksine bu zamandan çalarak parça-başı işe zaman ayırdıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca kadınlar, yaptıkları ev-eksenli işlerin fazlasıyla el becerisi ve ayrıntı gerektirmesinden dolayı çok daha fazla zaman istediğini ve ayrılan bu süre karşılığında da alınan ücretin çok az olduğu belirtmişler. *“aslında yapılacak iş değil de, mecburuz”* diyerek, sigortasız çalıştıkları için emeklerine değer verilmediğini de tekrar ortaya koymuşlardır. Nitekim kadınlar bir yandan hem ev kadını olarak ev işlerini yaparken harcadıkları emeğin karşılıksız kalmayıp sigortalandırılmasını isterken, dışarıya parça-başı ücretli olarak çalıştıkları durumda da kayıt-dışı istihdam edilerek, emekleri bu alanda da görünmez kılınıp, sigortalanmayarak, değersizleştirilmiştir.

Tablo 16: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Ekonomik Zorunluluğu Olmasa Dahi Çalışma Düşünceleri

Ekonomik Zorunluluğunuz Olmasa Çalışmayı Yine Düşünür Müsünüz?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	149	59,6
Hayır	101	40,4
Toplam	250	100,0

Ev-eksenli çalışan kadınların %59,6'sı *“ihtiyacı olmasa dahi çalışacaklarını”* ifade ederken, %40'ı *“ihtiyaçları olmazsa çalışmayacaklarını”* ifade etmişlerdir. Nitekim kadınların çalışmasının onlara ekonomik özgürlük sağladığı da yadsınamaz bir gerçektir. Yaptıkları işe ve aldıkları ücrete ihtiyaçları olmasa dahi *“çalışacaklarını”* ifade eden tablo 16'daki yaklaşık %60'lik paya sahip olan kadınlar da bu durumun farkındadır ve bu durumu görüşmeler sırasında sıklıkla dile getirmişlerdir. Kadınlar kendilerinde var olan gücün farkında olup maddi ve manevi anlamda her ne kadar

şimdiki durumlarına oranla daha fazla gelir sahibi olma durum ve şartına rağmen ısrarla çalışmayı sevdiklerini ve çalışmayı istediklerini belirtmişlerdir.

‘‘Tabi ki çalışacağım, daha gencim, eşim bıraksa dışarda da çalışırım. Ben zaten bekârken de hep çalıştım ama o zamanlar babamıza çalışıyorduk, şimdide çocuklarımıza, evimizin gelirine katkıda bulunmak için çalışıyoruz. Aslında şimdide kocamız ve çocuklarımız için çalışıyoruz’’ (28, Evli, 2 çocuk).

Kadınlar çalışmayı, ister ev-eksenli olsun ister ev dışında başka koşullar altında olsun belki bir kurtuluş olarak gördüklerinden belki de çalışmayı sevdiklerinden çok istemektedirler. Ataerkil toplumlarda az gelişmişliğin de getirmiş olduğu bu yoksulluğu en fazla yaşayan ve yoksulluktan en fazla yorulan kişiler her hanenin kadını yani annesidir. Örneğin; sigortası dahi ödenmeyen Muhittin Erener Mahallesi’nde ev-eksenli çalışan kadın işçiler bu bağlamda emeklilik hayali dahi kuramıyorlar. Oysa tüm Dünya’da çalışmanın hedefi tüm çalışanlar için ‘‘emekli olabilme’’ düşüncesidir. Fakat alan çalışmamızın katılımcıları olan kadınlar, içinde bulunduğumuz erkek egemen sistemden dolayı emeklilik hayali dahi kuramamaktadırlar. Nitekim erkek egemen sistem kadınları sadece eşlerine ve çocuklarına güvenerek ‘‘emeklilik hayali kurma’’ zorunda bırakmaktadır (Tezcek - Polat; 2015: 45-46).

Tablo 17: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Kendilerine Zaman Ayırabilme Durumu

(Aileniz, evini dışında) Kendinize Zaman Ayırabiliyor Musunuz?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	36	14,4
Hayır	159	63,6
Bazen	55	22,0
Toplam	250	100,0

Anket sorularının hazırlanması sırasında sorular ayrı ayrı değerlendirilirken kadınların hep ev içinde buldukları göz önüne alınarak acaba kendilerine de zaman ayırabiliyorlar mı? diye merak ederek anket sorularımızda bu konuya da yer verdik. Fakat bizim soruyu sormamızdaki amaç kadınların ev dışında bir yerlere sosyal aktivite amaçlı gidip gidemediklerini öğrenmekti. Kadınlar ise bu soru karşılığında ev kadını olarak yükledikleri ev işlerini yapma zamanını da bir sosyal aktivite olarak kabul ederek kendilerine zaman ayırabildiklerini ve dolayısıyla kendilerine zaman ayırabildikleri için de ev işlerini yapabildiklerini dile getirmiştiler.

Evden çalışmanın sosyal yaşamı etkilemediğini düşünenlerin çoğunlukla ev eksenli çalışanlardan oluşuyor olması da ikinci bölümde bahsettiğimiz üzere bu duruma temel gerekçedir. Çalışmadıkları zamanlarda özellikle de ekonomik nedenlerden sosyal faaliyetlere çok da fazla katılamayan bu kesim için evde temizlik yapmak aslında bir nevi sosyal aktivite olarak kabul edilmiştir. Ev eksenli çalışan kadınlar özellikle mahallelerinde bulunan küçük atölyelere giderek kendileri gibi çalışanlarla bir araya gelip sohbet edebilmekten, farklı insanlarla iletişim kurabilmekten de oldukça mutlu olduklarını dile getirmektedirler. Ayrıca gittikleri ortam, eşleri ve aileleri tarafından da kabul gördüğü için kendilerini rahat hissettiklerini de belirtmektedirler.

Muhittin Erener Mahallesi'nde ikamet eden ev-eksenli çalışan kadınlardan oluşan bu oran sayısal veri olarak da 250 kadından 36 kadın (% 14) için geçerlidir. Ev-eksenli çalışan kadınlara, aldıkları ücrete ihtiyaçları olmasaydı ve eşlerinin aylık 10 bin TL gibi(göreceli olarak fazla olan) maaşa sahip olmaları durumunda dahi yine de çalışmak isterler miydi? sorduk. Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadınların belli bir kısmı ev-eksenli çalışma şartlarından şikayetçi olsa dahi ev-eksenli çalışmayı bir sosyal aktivite gibi kabul ederek, üretim alanında bulunmayı bu şekilde algılamış oldukları gözlemlenmiştir.

Ev-eksenli çalışanların çoğunluğu ise uzun çalışma saatlerinin ve evde tek başlarına olmalarının ve çocuklarla aynı ortamda çalışmanın sosyal yaşantılarını olumsuz etkilediğini söylemiştiler. Aslında ev-eksenli çalışanlara bakıldığında olumlu etkisi olduğunu düşünenler ile olumsuz etkisi olduğunu düşünenler aynı durumları yaşayarak aynı faktörlerle bu soruya farklı cevaplar verdikleri görülmüştür. Ancak yine de anketlerin geneline bakıldığında ev-eksenli çalışmanın sosyal yaşamları üzerinde

etkisinin olduğunu düşünenlerin büyük çoğunluğu bu etkinin 250 kadın içerisinde 159 (% 63,6) kadın tarafından verilen cevapla “olumsuz” yönde olduğu dile getirilmiştir.

3.3.1.3. Ev İçi Yeniden Üretime İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde ev-eksenli çalışan kadın katılımcılara (ki yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere yarısından fazlası ev kadınıdır) yeniden üretim kapsamında yani evde ev-eksenli parça başı iş dışında üstlendikleri ev işlerini, mutfak işlerini ve ev alışverişini aile içerisinde kim(ler)in yaptığını sorduk. Özellikle bu bölümün feminist araştırma yöntemleri için de önemseniyor olması, ataerkilliği dışarı vuran en temel konunun yeniden üretim kavramı olmasından kaynaklanmaktadır.

Anket soruları hazırlanırken ilk aşamada mutfakla ilgili bu işleri genel anlamda kimin üstlendiği ile ilgili sorularda ilk önce 5 seçenek oluşturulmuştur. Fakat alana gidip pilot uygulama yapıldıktan sonra 5 seçenekten biri olan “Eşim” vb. seçenekler çıkarılmıştır. Nitekim Muhittin Erener Mahallesi’nde yaşayan ailelerde hakim olan ataerkil yapı anket sorularının da yönünü değiştirmiştir. Örneğin; mutfak işlerini kim yapıyor? diye sorduğumuzda, dolayısıyla kadınların aklına en son gelen şık “eşim” olmuştur. Araştırmaya katılan ev-eksenli çalışan kadınların mutfak işleri ile ilgilenme durumu ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 18: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evde Mutfak İşleri İle İlgilenme Durumu

Evde Mutfak İşlerini Kim(ler)Yapar?	Frekans	Yüzde (%)
Ben	202	80,8
Aile yardımı	48	19,2
Toplam	250	100,0

Muhittin Erener Mahallesi’nde asıl mesleği ev kadını olan 250 ev eksenli çalışan kadından 202 kadın (% 80,8) mutfak işlerini sadece “kendisinin” yaptığını söylemiştir.

Bu alan çalışması görüşmeleri sırasında bizim gözlemimiz, kadınların ev işleri ile ilgili bu bölümde sorulmuş olan tüm soruları yadırgayarak cevap vermiş olmalarıdır. Nitekim onlara göre “yeniden üretim” olarak adlandırdığımız ve her gün yine yeniden yapılan ev işleri zaten kendilerinin zorunlu olarak yapmaları gereken temel görevleridir. Gözlemlerimizi kanıtlayan veriler tablo 18’de de mevcuttur. Mutfak işlerine zaman ayıramıyor olan 48 kadında (% 19,2) “aile tarafından yardım” aldığını belirtmiştir. Aile yardımı alan kadınların yakınları da yine kadınlardır. Yani ya yine anneleri ya da kız kardeşleri tarafından mutfak ve ev işlerine yardımcı olunmaktadır.

Sonuç olarak, kadınların her alanda ve her konuda hizmet etme nedenleri yukarıda da belirttiğimiz üzere kendileri tarafından değil ataerkil yapı tarafından belirlenmektedir. Zira günümüzde kadınlara ev işlerini yükleyen sistem kapitalizm ve ataerkilliktir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda da kadınların ödenmeyen bakım ücretlerinin emek tanımı içine girmediği saptanmıştır. Yasal faktörler bağlamında da açıkladığımız üzere kadının ev içi emeği maddi olmayan emek tartışmaları içinde de çok vurgulanan fakat ısrarla kadın işçilerin emeklerinin göz ardı edildiği ve ev içi çalışmayı değersizleştirdiği görülmektedir.

Tablo 19: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evde Mutfak İşlerine Ayırdıkları Zaman

Mutfak İşlerine Günde Kaç Saat Ayırıyor?	Frekans	Yüzde (%)
0-1 saat	88	35,2
2-3 saat	124	49,6
4 saat ve üzeri	38	15,2
Toplam	250	100,0

Görüldüğü gibi mutfak işlerine günde ortalama 0-1 saat arasında ayıran ev-eksenli çalışan sayısı 88 (% 35,2), 2-3 saat arasında ayıranların sayısı 124 (% 49,6) iken 4 saat ve üzeri ayıranların sayısı ise 38 (% 15,2) olarak gerçekleşmiştir. Ev-eksenli

çalışan kadınların mutfak işlerine ortalama olarak en çok 2-3 saat arası ayırmalarının nedeni ise, günün büyük bir kısmını ev işlerine ayırmalarıdır.

Dolayısıyla toplum tarafından “karşılıksız emek” olarak görülen ev işleri, kadınlar tarafından en çok zamanın ayrılan işlerdir. 250 kadından yaklaşık yarısı yani 124 (% 49,6) kadın “2-3 saat arası” demiştir ve bu aralığa sadece yemek yapma saatlerini katarak cevap verdikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kadınlar bu soruyu ilk duyduklarında “*hayatımızın yarısı mutfakta geçiyor*” diyerek cevaplamaktadırlar.

Tablo 20: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Evde Temizlik İşleri İle İlgilenme Durumu

Evde Temizlik İşlerini Kim(ler) Yapar?	Frekans	Yüzde (%)
Ben	192	76,8
Aile yardımı	58	23,2
Toplam	250	100,0

Mutfak işlerinde olduğu gibi evde temizlik işlerinde de “emeğin değersizleştirilmesi” özellikle ev içi kadın emeğinin değersizleştirilmesi alan çalışmamız sonucunda fazlasıyla karşılaştığımız ve kadınların en çok şikayetçi olduğu temel konulardandır. Nitekim Muhittin Erener Mahallesi’nde çoğu katılımcı, “kadın” oldukları ve “anne” oldukları için başkalarına devamlı karşılıksız bakım hizmeti sağladıklarını dile getirmiştir. Fakat kadınlar bu ev içi ücretsiz bakım hizmetlerini asla “iş” olarak görmemekte ve bu hizmeti zorunlu görevleriymiş gibi karşılıksız olarak yüklenen görevlermiş gibi algılamaktadırlar.

250 ev-eksenli çalışan kadından 192’si (% 76,8) temizlik işlerini “kendi”sinin yaptığını belirtmiştir. Aile yardımı aldığını söyleyenlerin sayısı ise 58 kadından (% 23,2) olmuştur. Temizlik işlerini “eşim yapar” diyenlerin olmadığı bir mahallede eşim şikâki ile dolayısıyla karşılaşılmamıştır. Görülüyor ki, temizlik işlerinde de sorumluluk

paylaşımının olmadığı ve mutfak işlerinde olduğu gibi evin temizlik işlerini de yine büyük ölçüde kadınlar üstlenmektedir.

Kadınlar, ev işlerini “kadınlığın doğası” olarak algılamaya devam ettikçe kadın emeği hem küresel kapitalist sistem tarafından hem de erkek egemen sistem tarafından sömürüye açık hale gelecektir. Nitekim içinde bulunduğumuz hem kapitalist süreç hem de erkek egemen yapı kadın emeğini her geçen gün değersizleştirerek görünmez kılacaktır. Ev işlerinin en önemli bölümü olan ev temizliği, evde yapılan günlük, haftalık temizliğin dışında, evin devamlı temiz ve düzenli olarak muhafaza edilmesini kapsamaktadır. Bu nedenle ev-eksenli çalışan kadınlara temizlik işlerini evde kimin yaptığını sorduğumuzda bizi şaşırtmayan bir oranla kadınlar ev işlerinin büyük bölümünü kendilerinin yaptığını söylemişlerdir.

Ev içi rollerle ilgili olarak hali hazırda cinsiyete dayalı bir işbölümünün olması ve sorumluluğu kadının erkeğe kıyasla daha fazla yüklenmesi ile ilgili olarak çeşitli nedenler ileri sürülebilir. Kadınların ev içi görevlerde daha fazla sorumluluk üstlenmesinin temel nedenlerinden birisi ev içi görevleri “kadın işi” olarak gören ataerkil toplum değerleridir (Er, 2008: 102).

Tablo 21: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Temizlik İşlerine Ayırdıkları Zaman

Temizlik İşlerine Günde Kaç Saat Ayırıyor?	Frekans	Yüzde (%)
0-1 saat	83	33,2
2-3 saat	149	59,6
4 saat ve üzeri	18	7,2
Toplam	250	100,0

Görüldüğü gibi temizlik işlerine günde ortalama 2-3 saat arası ayıranların sayısı büyük çoğunlukta olmakla birlikte 149 (% 59,6)'dır. Bu durumu takiben 0-1 saat arası ayıranların kadınların sayısı 83 (% 33,2) ve “4 saat ve üzeri ayırdığını” söyleyen

kadınların sayısı da 18 (% 7,2)'dir. Kadınların çalışma ortamlarında ataerkil denetimin yoğun olduğu göz önüne alınarak anket sorularında son bölüm olan yeniden üretim kapsamında hazırlanan sorular neticesinde elde edilen veriler gösteriyor ki kadın hem ev içindeki ilişkilerinde hem mutfakta hem temizlikte hem de ev dışı parça başı ücretli işlerde sıkı bir ataerkil denetime tabidir.

“Bizim hayatımız olmuş temizlik, dışardan bakınca herkes ev kadınlarını evde boş oturan kadınlar diye biliyor, ev kadınları ne iş yapıyorlar ki diye konuşuyorlar ama bir dakika bile evde boş oturmuyorum, zaman nasıl geçiyor, nasıl akşam oluyor bilmiyorum. Temizlemesen de olmuyor ki, herkesin arkasını ben topluyorum” (47, Evli, 2 çocuk).

Alan çalışmasında buraya kadar verdiğimiz tüm sayısal veriler neticesinde açıkça görülüyor ki; kadın emeği hem ev içinde ücretsiz olarak hem de ev dışında az bir meblağ ile ücretli de olsa toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkillikten kaynaklanan sosyo-kültürel değerler ve toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinde gerçekleştiriliyor. Nitekim bütün bu faktörler kadınların hem çalışma yaşamında hem de hem de sivil hayatında ataerkilliğin etkisinin küçümsenmeyecek kadar çok olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 22: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Alışveriş İşleri İle İlgilenme Durumu

Evde Alışveriş İşlerini Kim(ler) Yapar?	Frekans	Yüzde (%)
Ben	111	44,4
Eşim	13	5,2
Eşimle birlikte	65	26,0
Aile yardımı	61	24,4
Toplam	250	100,0

Muhittin Erener Mahallesi'nde asıl mesleği çoğunlukla ev kadını olan 250 ev eksenli çalışan kadından 111 kadın (% 44,4) alışveriş işlerini sadece “kendisinin” yaptığını söylemiştir. Nitekim bizlerin en azından alışveriş işlerinde eşleri ile işbölümü yapabileceklerini düşündüğümüz bu soruda da kadınlar mutfak ve ev işlerine verdikleri cevabın aynısını vererek bizleri az da olsa şaşırtmışlardır. Yeniden üretim kapsamında yapılan ev işlerini içinde bulunduğumuz toplumun yüklediği ve kendilerinin zorunlu olarak yapmaları gereken işlermiş gibi gördükleri “kadınsı işler”e ev alışverişlerinin de toplumsal cinsiyet bağlamında eklendiğini gözlemlemiş bulunmaktayız.

Gözlemlerimizi kanıtlayan veriler tablo 22’de de yerini almıştır. Fakat bu soru, cevapları dolayısıyla yeniden üretim kapsamında sorulan anketteki diğer sorulardan farklıdır. Bu soruyu ayıran özelliği ise az sayıda kadında olsa ilk defa bu soruda “eşimle birlikte” tabirini kullanan kadınlarla görüşülmüştür. Bu nedenle yapılan pilot uygulamanın ardından bu sorunun cevapları için şıklar güncellenmiş ve dört ayrı grup oluşturulmuştur. “Eşimle birlikte” diye cevap veren 65 (% 26) kadını takiben % 24,4’ü yani 61 kadın “aile yardımı” aldığını söylemiştir. Ayrıca sadece “eşim” diyen kadınların sayısı 13 olarak az da olsa %5,2’e tekabül etmiştir.

Ancak bu kadınlarla derinlemesine görüşüldüğünde gerçek neden ortaya çıkmaktadır. Nitekim kadınlar eşlerinin kazandıkları parayı kendileriyle hiç paylaşmadıklarını ve bu nedenle de evin alışverişini eşlerinin mecburen yaptıklarını açıkça ifade etmişlerdir.

Tablo 23: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Ev Alışverişine Ayırdıkları Zaman

Alışveriş İşlerine Günde Kaç Saat Ayrılıyor?	Frekans	Yüzde (%)
0-1 saat	112	40,8
2-3 saat	133	57,2
4 saat ve üzeri	5	2,0

Alışveriş İşlerine Günde Kaç Saat Ayrılıyor?	Frekans	Yüzde (%)
0-1 saat	112	40,8
2-3 saat	133	57,2
4 saat ve üzeri	5	2,0
Toplam	250	100,0

Görüldüğü gibi alışveriş işlerine günde ortalama 0-1 saat arasında ayıran ev-eksensli çalışan sayısı 112 (% 40,8), 2-3 saat arasında ayıranların sayısı en çok olmakla birlikte 133 (% 57,2) iken 4 saat ve üzeri ayıranların sayısı ise 5 (% 2,0) olarak elde edilmiştir.

Tablo 24: Ev-eksensli Çalışan Kadınların Aile bütçesi İdaresi

Aile Bütçesi İdaresini Kim(ler) Yapar?	Frekans	Yüzde (%)
Ben	37	14,8
Eşim	39	15,6
Eşimle birlikte	113	45,2
Aile yardımı	61	24,4
Toplam	250	100,0

Ev işlerinde üstlenilmesi gereken bir başka görev de aile bütçesinin idaresidir. Aile bütçesinin idaresi bir nevi eve giren tüm gelirin ailenin yaşamını idame ettirebileceği ölçüde dağıtılmasıdır. Örneğin; faturaların ödenmesi evin temizlik, yemek, varsa çocukların özel veya okulla ilgili ihtiyaçları, aile bireylerinin özel ihtiyaçları vb. bu şekilde karşılanmaktadır.

Bu çalışmada da aile bütçesinin idaresinin kimin üstlendiği sorusunu ev işlerinde üstlenilen görevlerin yanında kadınların 37'si (% 14,8) aile bütçesinin idaresini "kendisinin" yaptığını söylerken, 39'u (% 15,6) bu görevi "eşine" bıraktığını, 113'ü (% 45,2) ise "eşikle birlikte" ortaklaşa yaptıklarını ifade etmiştir. 61 kişi ise (% 24,4) bu konuda "aile yardımı" aldığını söylemiştir.

Aile bütçesinin idaresini diğer eve ait temizlik, mutfak vs. işlerle karşılaştırıldığında kadının bütçe idaresine katılımının diğer oranlara göre düşük kaldığı karşılaştırmalı olarak gözlemlenmiştir. Bu durumda, ev işindeki kadın aleyhine işleyen ataerkil yapıdan kaynaklanan hiyerarşik yapının sürdüğünü, karar alma yetkisinin yine de erkeğin elinde olduğunu göstermektedir.

"Evin parası hep kocamda olduğu için ben sadece alışverişe gitmemiz gerektiğini söylerim o ne zaman isterse o gün gideriz. Bazen sadece o gider. Ama hem yanlış ve hem de pahalı şeyleri bilmeden alır. Mesela; onun aldığı şeyleri çocuklar hiç yemez. Hem ben olsaydım daha uygununu bulur alırdım. (41, Evli, 2 çocuk).

Tablo 25: Ev-eksenli Çalışan Kadınların Ev İşleri Yetişmediği Durumda Herhangi Bir Tepkiyle Karşılaşma Durumu

Ev İşleri Bir Engelden Dolayı Yetişmediği Durumda(İşte Çalışma Süresinin Uzaması vb.) Herhangi Bir Tepkiyle Karşılaşıyor Musunuz?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	150	60,0
Hayır	73	29,2
Bazen	27	10,8
Toplam	250	100,0

Kadını roller olarak kadınların üzerine biçilmiş bir kaftan olan ev içi zorunlu sorumluluklar (temiz ve bakımlı olmak, çocuklara ve yaşlılara bakmak, yemek yapabilmek) kadını özellikler olarak toplum tarafından kabullenilmiştir.

Nitekim toplum tarafından onaylanan bir kadın olmak adına, kadınlar ev işlerini aksatmadan o kadar sistematik ve düzenli bir biçimde yerine getirmektedir ki, herhangi bir tepkiyle karşılaşılacak ortamı yaratmayabilmektedirler. Burada sorgulanması gereken şey ev içi üretime uygun özellikleri taşıyan cinsin kadın mı olduğu, yoksa kadını eve kapatmak için bu özelliklerin onlara toplumsal ve ekonomik sistem tarafından tarihsel süreç içinde mi atfedildiğidir.

Tablo 25’de de görüldüğü üzere ev işleri yetişmediğinde “tepki almadığını” söyleyen kadınların sayısı 73 (% 29,2) iken “bazen tepki alıyorum” diyen kadınların sayısı ise 27 (% 10,8) olmuştur. Kesinlikle “evet” diyenler tablodaki çoğunluğu da oluşturan olan 250 kadından 150’sidir (% 60,0).

İzmir’de emek-yoğun bir sektör olan tekstil sektörüne bağlı ev-eksenli çalışan kadınlarla yaptığımız anket sonuçlarını değerlendirdiğimizde, Türkiye genelinde işgücü piyasalarında gözlenen yapının ve sorunların tekstil sektöründe de var olduğu gibi enformel sektör içerisinde kayıt-dışı olarak istihdam edilen ev-eksenli çalışan kadınlarda da büyük oranda geçerlilik gösterdiğini açıkça ifade edebiliriz.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sanayileşme sürecinden başlayarak günümüzün küresel kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkilerine uzanan tarihsel süreçte piyasa için üretime ait yöntemlerin değişmesiyle birlikte işgücü piyasaları, çalışma biçimleri de yeniden biçimlenmiştir. Fordist üretimden Postfordist üretime geçiş ve esnek çalışma ilkelerinin işgücü piyasasında egemen olmaya başlaması kadın ve erkek işgücünün farklı şekillerde ele alınmasına, özellikle bu süreç “kadının işgücü alanındaki yeri” ve “cinsiyet ayrımcılığı bağlamında kadının toplumdaki yeri” gibi konuların öne çıkmasına neden olmuştur.

Kadın işgücü kullanımı dünyada sektörel olarak farklılıklar göstermiştir. Bu durum genelde hizmet sektöründe belli alanlarda belli mesleklerin “kadın meslekleri” olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Buna karşın sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde kadınlar imalat sanayi içinde özellikle emek-yoğun sektörlerde önemli paya sahip olmuşken, enformel sektördeki yerini sessizce alarak bugün hala enformel ve kayıt-dışı istihdam edilmektedirler.

Özellikle Türkiye gibi hem ataerkil kültürel yapıların belirleyici etkileri içinde yaşayan hem de az gelişmişliğin getirmiş olduğu yoksullukla baş etmeye çalışan toplumlarda yaşayan kadınlar, kendilerine sistem tarafından dayatılan ev içi karşılıksız emek ile düzenli ve sürekli olarak yeniden üretimde bulunmaktadır. Örneğin; Evde çalışma çok eski zamanlardan beri var olan ve içinde bulunduğu zamanın koşullarına göre şekillenen bir çalışma şeklidir. Günümüzde de evde çalışma, kapitalist sistemin gerektirdiği üzere işverenler tarafından maliyetlerin düşürülmesi, üretimin özellikle emek yoğun enformel ve kayıt dışı alanlara doğru kaydırılması durumu, ev-eksenli üretimi ve kadınları imalat sanayinde üretimin önemli bir parçası haline getirmiştir. Evde çalışma şekillerinin, bugün şirketlerin maliyetleri açısından da büyük fayda sağladığını düşünüldüğü için, kapitalist sistem çalışmanın esnekleşmesi bağlamında evde çalışma biçimlerini her geçen gün hızla yaygınlaştırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, evde çalışma türlerinden biri olan ev-eksenli çalışma biçimlerinin kadınlar açısından nasıl ortaya çıktığını anlatabilmektir. Kadınların ev içindeki görünmeyen karşılıksız emeklerini görünür kılmaya çalışarak bu bağlamda kadın emeği kavramını tartışma düzlemine taşımak ve kadın emeğinin değerinde

farkındalık yaratabilmektir. Zira kapitalist sistem patriyarkal yapı ile yapmış olduğu iş birliği neticesinde kadınları, her alanda değersiz ve ikincil olarak konumlandırmaktadır. Kadınların toplumsal ve ekonomik yapı içerisindeki ikincil olarak konumlanması, onların biyolojik yapılarından ötürü kaynaklandığını belirtse de aslında, tarihsel ve toplumsal olarak kurgulanmıştır.

Okuduğunuz bu çalışmada da asla değişmez gibi duran bu kurgunun/yapının değişebilir ve yeniden yapılandırılabilir olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Çalışmaya kavramsal yönüyle bakıldığında, kadının görünmeyen emeğinin toplumsal cinsiyet, patriyarka, yeniden üretim konularından bağımsız olmadığı düşüncesinden hareketle, özellikle ekonomik sistem açısından yeniden üretimde kadın emeğinin rolü üzerinde durulmuş ve ev içi üretime özellikle ev-eksenli çalışmaya fazlaca yer verilmiştir.

Çalışmada kadının görünmeyen emeğinin toplumsal cinsiyet ve patriyarka konularından bağımsız olmadığı düşüncesinden hareketle öncelikli olarak ekonomik sistem açısından enformel emek süreçlerinden başlayarak üretim ve yeniden üretimde, kadın emeğinin önemi vurgulanmıştır. Ev içi üretimin de neden kadınlara atfedildiği bu araştırma boyunca sorgulanmaya çalışılmıştır. Nitekim bu tezde savunduğumuz temel nokta tüm ev içi işlerinin ataerkil bağlamda kadınlara yüklendiği konusudur. Özellikle bu soruyla da kadınların neden hep ev içinde kaldıklarını ve bu konumu pekiştiren dinamikleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan alan çalışması neticesinde de ev-eksenli çalışma herhangi bir eğitim gerekmeksizin çoğunlukla ev kadınları tarafından gerçekleştirilen geleneksel üretim biçimi olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye'deki duruma bakıldığında da bu çalışma şeklinin oldukça büyük oranda kadınlar tarafından tercih edildiği, hatta kadınların evde gerçekleştirdikleri üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin devamı niteliği taşıdığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla ev-eksenli çalışmanın daha çok evli ve çocuk sahibi kadınlar tarafından tercih edilen bir çalışma şekli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte yapılan alan araştırması sonuçları da ev-eksenli çalışanların bu görüşü doğruladığını göstermektedir. Kadınların görünmeyen emeğini tanımlayabilmek ve ölçülebilir bir hale getirmek amacıyla, İzmir ili Bayraklı ilçesinde bir gecekondu mahallesi olan Muhittin Erener Mahallesi'nde ev-eksenli çalışan kadınlarla ilgili alan araştırması yapılmış ve bu konuda veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında kadınların ev içinde harcadıkları emeğin

boyutlarını, çeşitliliğini, ağırlığını “karşılıksız emek” kavramı çerçevesinde teorileştirerek, kapitalist yeniden üretime ne kadar katkı sağladığı anlatılmıştır. Alan çalışması sonucunda tezdeki aktarımlara temel oluşturan tüm bulgular, sadece İzmir ili Bayraklı ilçesi Muhittin Erener Mahallesi ile sınırlı olduğu için temsilî niteliğe sahiptir, diğer yandan ev-eksenli çalışma son yıllarda kadınlar açısından zorunlu kılınan bir çalışma biçimi olarak görüldüğünden fazlaca önem kazanmaktadır. Bu bağlamda ev-eksenli çalışmanın ya da ev-eksenli çalışanların tartışılması ve bu gibi çalışmaların ataerkil sistem bağlamında düşünülmesi gerekmektedir.

Ev-eksenli çalışan ev kadınları öncelikle ekonomik zorunluluk nedeniyle çalıştıklarını ve evde çalışmayı, işin aile yaşantısına uygunluğu, eğitim seviyelerinin yetersiz olması nedeniyle başka bir iş bulamama ya da eşin veya ailenin(baba, erkek kardeş) dışarıda çalışmalarına izin vermemesi gibi sebeplerden dolayı özellikle ev-eksenli çalışmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yine en önemli etkenler arasında sayabileceğimiz parça başı düşük ücret durumu ev-eksenli çalışan kadınlar açısından kanayan bir yaradır. Ayrıca ev eksenli çalışanlar düşük ücretlerle çalışmanın yanı sıra kayıt-dışı istihdam edildikleri için herhangi bir sigorta kapsamına girebilmeleri de söz konusu olamamaktadır.

Veriler değerlendirildiğinde çalışma yaşamı dışında ev içi işlerinin de kadının sorumluluğuna bırakıldığı ve patriyarkal yapının devam ettiği anlaşılmıştır. Buna göre kadınlar, ev içi üretimleriyle yeniden üretime büyük boyutlarda katkı sunmakta, buna karşılık bu işler toplum içinde kadınlığın gereği sayılarak, karşılıksız bir biçimde kadınların omuzlarına yüklenmektedir.

Bu derece toplum tarafından ezilmiş durumda olan kadın, işgücü piyasalarında da verimli olamamakta, yine çocuk doğurma ve bakımını da içeren sorumluluklar bahane edilerek işgücü piyasalarında da kapitalist sistem tarafından kolay sömürülen bir konuma yerleştirilmektedir. Kapitalist sistem kadınları ev içinde yaptıkları işlerden ötürü piyasada vasıfsız, ikinci sınıf olarak görerek bir sömürü ilişkisi kurgularken, patriyarkal sistemse bu ikililiği kadın-erkek arasında kurarak bir sömürü ilişkisi yaratmakta ve bu iki sistem birbirini bütünüyle desteklemektedir. Dolayısıyla kadın hem dışarıda, hem de ev içinde iki kat sömürüye maruz bırakılmış olmaktadır. Emeğine

sahip çıkma bağlamında çifte yük altında kalan kadın bu durumda çifte sömürüyle de karşı karşıyadır.

Çalışma yaşamı kadınların ev-eksenli dahi olsa bir yandan ekonomik özgürlüğünü ve toplumsal değerini arttırırken, diğer yandan geleneksel değer ve tutumların sürmesi nedeniyle onlar için çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda bireysel ve toplumsal önyargılar kadınların omuzlarına erkeklere oranla hem maddi hem de manevi alanda daha fazla yük yüklemektedir. Kadınların birçok ülkede benzer olan bu sorunları, özellikle Türkiye gibi ataerkil kültürel yapı rolleriyle yaşayan toplumlarda daha çok ve daha sancılı yaşanmaktadır.

Kısacası, kadın gerek yasal mevzuattan, gerekse uygulamadan kaynaklanan nedenlerden ötürü erkeklerle eşit görülmemektedir ve bu bağlamda kadın emeği hem ev içinde ev hem de ev dışında yok sayılmaktadır. Nitekim Türkiye’de kadının çalışma yaşamında karşılaştığı sorunların temelinde, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısındaki bazı olumsuz özellikler ve aksaklıklar bulunmaktadır. Tıpkı İ. Meşe’nin *‘İslami bir moda dergisi örneğinde moda ve tesettür: Ne türden birliktelik?’* adlı makalesinde; *‘Fakat çalışan kadınlarla yapılan bazı röportajlarda, başörtülü kadınların iş yaşantısında da başarılı olabileceği mesajı verilerek kadınlar çalışmaya örtük de olsa özendirilmek istenmiştir. Yine de bu yazılarda, kadının ancak evin düzenini ve aile birliğini sağlamadaki ve çocukların yetiştirilmesindeki önemli rolünü ve görevini ihmal etmeden çalışması gerektiği imasını görmek mümkündür. Kadının çalışma yaşantısında şartlı ve sınırlı yer alışı toplumsal cinsiyet rolleri vurgulanarak meşrulaştırıldığı gibi, İslamcı yazarlardan Sadık Albayrak ile yapılan röportajda olduğu gibi ‘sömürücü kapitalist sistem’ söylemiyle de meşru gösterilmekte ve onaylanmaktadır.’* diyerek kadınların, özellikle içinde yaşadığımız ataerkil kültürel yapının baskın olduğu toplumlarda sadece evin düzenini ve aile birliğini sağlamakla sorumlu tutulan bireyler olduklarını vurgulamıştır.

Sonuç olarak, yapılan araştırmada imalat sanayi içinde yer alan özellikle tekstil sektöründe çalışan ev-eksenli çalışan kadınların, kadın olma vasfından kaynaklanan olumsuzluklar yaşadıkları gözlemlenmiş ve kadının hem toplumda hem de iş hayatında hak ettiği yerini alabilmesinin, onlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması ve geleneksel zihniyetin kırılması ile mümkün olacağı anlatılmıştır. Bu çalışma ile alanda benzer tüm

çalışmalar neticesinde, ev-eksenli çalışan kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve başta kadınların sosyal güvenlikten yararlanmaları için gerekli önlemler alınmalıdır. Tüm bunları yapabilmek içinde önce kadınlarda farkındalık yaratılmalı ve kadınların emeklerinin değerine sahip çıkma noktasında bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda ev-eksenli çalışmanın da dahil olduğu bu şekildeki güvencesiz çalışma biçimlerine yönelik, akademik çalışmaların sayılarının daha da artması, başka alanlara da çıkılarak tahlillerin yapılması, kadınların dinlenmesi ve seslerinin duyurulması gerekmektedir. Bu amaçla feminist araştırma yöntemleri ısrarla kullanılarak uzun vadede kalıcı çözümler üretilmelidir.

Nitekim bu bağlamda bizim de çalışmamızda çözüm önerileri olarak başta belirttiğimiz çözüm önerisi ‘‘kooperatifleşme’’dir. Kadının tarihî gelişimi süreci açısından da günümüzde içinde bulunduğumuz sosyo-kültürel konum açısından erkek hegemonyasının ağırlık kazandığı tarihi gelişim süreci itibariyle de kadının en genel anlamıyla bir tür ‘‘kimliksizlik’’ sorunu ile karşı karşıya olduğu açıktır. Bu bağlamda yukarıda da çokça bahsedildiği üzere günümüzde iyi bir eş ve iyi bir anne olma zorunluluğu yanında evine çeki-düzen veren, temizliğini ve ihtiyaçlarını karşılayan ‘‘iyi bir ev kadını’’ olma zorunluluğu kadınları sonuç itibariyle, üstlenmiş olduğu ya da kendisine biçilen roller noktasında önemli sorunlarla karşı karşıya bıraktığı ve bu sorunların çoğu kadında kimlik bunalımına yol açtığı açıkça ortadadır.

Bugün kadınların sözü edilen bu problemleri yaşıyor olmasında etkili olan ataerkil bağlamda kapitalist sistem anlayışından çok diğer ve belki de asıl etkili olan faktör kadının bizzat kendisidir. Zira kadınların bugüne kadar yok sayılmış olmaları ve bu durumu emek bağlamında ilk ve en çok kabullenen yine kadınların kendisi olmuştur. Ev içinde harcadıkları ve karşılıksız verdikleri emeklerinin şu an dahi farkında olmayan kadınlar emeklerine de bu noktada sahip çıkmamaktadırlar. İşte tam da bu noktada ataerkil yasaların gerektirdiği bir yaşam biçimi kapitalist bağlamda kadınlara kolaylıkla biçilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle benimsenen durum kadının özellikle kadınlar tarafından gerçek kadın tarihi açısından bilinçlendirilmesi ve kooperatifleşmesidir. ‘‘Biz kendi gücümüzün farkındayız ve bizim emeğimiz değersiz kılınmaz!’’ diyerek uyanacak olan

algılar, kadın kooperatifleri etrafında diğer başka alanlarda çalışan kadınlara da yol gösterici olacaktır. Nitekim tüm çalışma alanlarında kadınların bulunduğu her birimde tüm kadınlar aynı sorunlarla karşılaşmaktadır.

Kooperatifler, ev-eksenli çalışan kadınların emeklerini görünür kılabilmek için emeğini parça başı satan kadınlar ile işverenler arasında yer alan ve kadın emeğini sömüren araçları ortadan kaldırarak, kayıt dışı kadın istihdamını azaltıp ekonomik ve sosyal haklara ilişkin erkeklerle eşit şartlar altında farkındalık yaratmak amacıyla Türkiye'nin birçok yerinde en kısa sürede kurulmalıdırlar. Ayrıca kamu politikalarını etkileyebilmek ve tüm ev-eksenli çalışan kadınlarla bir araya gelip sorunları ve çözümleri ortaklaştırmak, birlikte tartışmak ve değiştirmek için de tek çözüm kooperatifleşmek olmalıdır. Bu bağlamda dayanışmacı, paylaşımcı, eşitlikçi bir kültür oluşturmayı hedefleyecek olan kadın kooperatifleri, kadınları bir bütün olarak güçlendirmek, kendilerine güvenmelerini sağlamak için de etkili olacaktır.

Dünya'da birçok örneği olan kadın kooperatiflerinin Türkiye'de de benzer amaçla kurulmuş olan örnekleri ile karşılaşılımıştır. Örneğin; Ankara'da 2007 yılında kurulmuş olan "Kozadan İpeğe Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Kooperatifi", İstanbul'da 2000 yılından beri çalışıyor olan "Kadın Kooperatifleri", "Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı", Mardin'de bulunan "İpek Yolu Kadın Kooperatifi" ile Düzce'de faaliyet gösteriyor olan "Nilüfer Kadın Kooperatifi" vb. kooperatifler ortak hedefleri için güç birliği yapmalarını sağlayacak bir platform oluşturma adına önem atfeden ve yol gösterici olan başlıca örneklerdir. Böylece Türkiye'deki tüm kooperatifler birbirlerine hem sosyal hem de ekonomik alanda yardımcı olabilecek ve kadın kooperatifleri arasında bilgi ve deneyim paylaşımı artarak, kadınlar arası iletişim güçlenecektir.

Nitekim kadınlar artık ataerkil kültürel yapı ile kapitalizmin kısılcısından kurtulmalıdırlar. Nitekim biz biliyoruz ki kadınların sarfettiği ev içi emeği piyasallaştırılarak, fiyatlandırılarak görünmezlikten kurtarılamaz. Aksine, hem üretim hem de yeniden üretim alanında kapitalizmin kar mantığından hareketle, kadının erkeğe bağımlılığını korumaya devam eder ve ısrarla kadın emeğini görünmez kılarak daha fazla değersizleştirir. Bu nedenle kadınlar başta eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde buldukları baskıdan çıkararak, hem üretim hem de yeniden üretim alanında

düzenli ve sürekli gelir elde edebilmeli, sigortalanabilmeli ve en önemlisi de ev işlerini erkekle paylaşabilmelidir.

Sonuç olarak Türkiye’de kadınlar yoksulluktan en fazla etkilenen bireylerdir. Bu bağlamda içinde bulunduğumuz ataerkil kültürel yapı ve kapitalist kurallar kadını ikincilleştirerek emeğini ısrarla değersiz kılmaktadır. Alan çalışmasından da anlaşılacağı üzere ev-eksenli çalışmayı tercih eden kadınlar, düşük gelirli ailelerin anneleri, ablaları, kız kardeşleridir. Ayrıca kadınlar ataerkil kültürel yapının beraberinde getirdiği zorunlu rolleri de her gün düzenli olarak ve yeniden üretim bağlamında zorunlu bir şekilde yerine getiren kadınlardır. Dolayısıyla özellikle Doğu bölgelerinden göç alan şehirlerin “gecekondu mahallelerinde” yaşayan ve ev-eksenli çalışmayla tanışmış olan kadınların hem ev içi emeğinin değerli olduğunun hem de üretimde bulunduğu ev-eksenli emeğinin 2 TL’den çok daha fazla değerli olduğunun farkında olması gerekmektedir. Bu farkındalığı yaratabilmek içinde tek çözüm kadın kooperatifleridir. Bu nedenle Türkiye’de de kadın kooperatiflerinin büyük bir hızla yaygınlaşması gerekmektedir.

**İZMİR-BAYRAKLI İLÇESİ MUHİTTİN ERENER MAHALLESİ'NDE
İKAMET EDEN KADINLARIN EV-EKSENLİ ÇALIŞMASINA ETKİ EDEN
FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ SORU FORMU**

Bu çalışmayla, İzmir–Muhittin Erener Mahallesi'nde yaşayan kadınların ev eksenli çalışmasını şekillendiren faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ankete vereceğiniz cevaplar gizlilik sınırları içerisinde Yüksek Lisans tezinde kullanılacak olup, tamamen bilimsel amaçlı olduğundan kişisel bilgiler gizli kalacaktır. Vereceğiniz cevaplar bu konuda üretilecek politikalara yol gösterici olacaktır.

A. DEMOGRAFİK YAPI İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER

1-) YAŞ ARALIĞINIZ KAÇTIR?

- 10 – 19
- 20 – 29
- 30 – 39
- 40 - 49
- 50 ve üstü

2-) MEDENİ DURUMUNUZ NEDİR? (Cevabınız “bekar” yanıtıysa 4. soruya geçiniz.)

- BEKÂR
- EVLİ

3-) i- ÇOCUĞUNUZ VAR MI?

- EVET
- HAYIR

ii- VARSA KAÇ TANE?

- 0
- 1
- 2
- 3 ve üzeri

4-) EĞİTİM DURUMUNUZ NEDİR?

- OKUMA-YAZMA BİLMİYOR
- OKUR-YAZAR
- İLKOKUL(ORTAÖĞRETİM)
- LİSE
- YÜKSEKOKUL
- LİSANS
- DİĞER

5-) ASIL MESLEĞİNİZ NEDİR?

- İŞSİZ
- EV KADINI
- İŞÇİ
- MEMUR
- UZMANLIK GEREKTİREN MESLEK
- YÖNETİCİ
- DİĞER

B. EKONOMİK YAPI İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER

6-) AYLIK NE KADAR GELİR ELDE EDİYORSUNUZ?

- 500 TL ve altı
- 501 – 1000
- 1001 – 1500
- 1501 – 2000
- 2001 ve üzeri

7-) EVİNİZE AYLIK NE KADAR GELİR GİRİYOR?

- 500 TL ve altı
- 501 – 1000
- 1001 – 1500
- 1501 – 2000
- 2001 ve üzeri

8-) DIŞARIDA(EVE YAKIN KÜÇÜK ATÖLYE vb.) ÇALIŞIYORSANIZ GÜNDE KAÇ SAATİNİZ İŞTE GEÇİYOR?

- 0-3
- 3-5
- 5-8
- 8 ve yukarısı

9-) ÇALIŞMA KOŞULLARI SİZE UYGUN MU?

- EVET
- HAYIR

10-) NE KADAR SÜREDİR EV-EKSENLİ ÇALIŞIYORSUNUZ?

- 0-5 yıl
- 6-10 yıl
- 11-15 yıl
- 16-20 yıl

11-) ÇALIŞIRKEN YAŞADIĞINIZ EN BÜYÜK ZORLUK NEDİR?

- ÜST KADEMEDE ÇALIŞANLARIN SERT DAVRANMASI
- ÇALIŞMA SAATLERİNİN ÇOK FAZLA OLMASI
- YAPILAN İŞE GÖRE ALINAN ÜCRETİN AZ OLMASI
- DİĞER

12-) SOSYAL GÜVENCENİZ VAR MI?

- SİGORTALI ÇALIŞIYORUM
- EŞİME BAĞIMLIYIM
- ÖZEL EMEKLİLİK
- EMEKLİ
- AİLEME BAĞIMLIYIM
- YEŞİL KART
- DİĞER

13-) EKONOMİK ZORUNLULUĞUNUZ OLMASA ÇALIŞMAYI YİNE DÜŞÜNÜR MÜSÜNÜZ?

- EVET
- HAYIR

14-) (AİLENİZ, EVİNİZ DIŞINDA) KENDİNİZE ZAMAN AYIRABİLİYOR MUSUNUZ?

- EVET
- HAYIR
- BAZEN

C. EV İŞLERİ İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER

15-) i- EVDE MUTFAK İŞLERİNİ KİM(LER) YAPAR?

- BEN
- EŞİM
- EŞİMLE BİRLİKTE
- YARDIMCI
- AİLE YARDIMI
- DİĞER

ii- MUTFAK İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1
- 2-3
- 4 ve yukarısı

16-) i- EVDE TEMİZLİK İŞLERİNİ KİM(LER) YAPAR?

- BEN
- EŞİM
- EŞİMLE BİRLİKTE
- YARDIMCI
- AİLE YARDIMI
- DİĞER

ii- EVDE TEMİZLİK İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1
- 2-3
- 4 ve yukarısı

17-) i- EVDE ALIŞVERİŞ İŞLERİNİ KİM(LER) YAPAR?

- BEN
- EŞİM
- EŞİMLE BİRLİKTE
- YARDIMCI
- AİLE YARDIMI
- DİĞER

ii- ALIŞVERİŞ İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1
- 2-3
- 4 ve yukarısı

18-) AİLE BÜTÇESİNİN İDARESİNİ KİM(LER) YAPAR?

- BEN
- EŞİM
- EŞİMLE BİRLİKTE
- YARDIMCI
- AİLE YARDIMI
- DİĞER

19-) EV İŞLERİ BİR ENGELDEN DOLAYI YETİŞMEDİĞİ ADURUMDA(İŞTE ÇALIŞMA SÜRESİNİN UZAMASI vb.) HERHANGİ BİR TEPKİYLE KARŞILAŞIYOR MUSUNUZ?

- EVET
- HAYIR
- BAZEN

Ekleme istedikleriniz.....

KATILIMINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ.

KAYNAKÇA

- Acar, A.C. (1992); “**Kadınların İşletmelerde İstihdamı ve Kadınların Çalışmasına Karşı Tutumlarla İlgili Bir Araştırma**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.46, İstanbul.
- Acar-Savran, Gülnur (2004); ***Beden Emek, Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin***, Kanat Yayınları, s.28, İstanbul.
- Açıkalın, N. (2007); “**Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel Emek Gücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri**”, Sosyo-Ekonomi Dergisi, Sayı No:2, s.50-51, Temmuz-Aralık.
- Akkirman, A.D. (2004); ***Sanal İşyerinde Örgütsel Davranış***, Aktüel Yayınları, s.53-54-82-87, İstanbul.
- Arın, T. (1999); ***İktisat Kuramının Kadına Bakışı***, Derleyen: Necla Arat, Türkiye’de Kadın Olgusu, Sayı Yayıncılık, s.174-175-183, İstanbul.
- Aseme, S. (2011); “**Feodalizmden Kapitalizme Kadın Emeginin Değişimi**”, Sosyalist Kadın Dergisi, Sayı No:7, s.43.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2005); “**Home-Based Work and Informal Sector In The Period Of Globalization An Analysis Through Capitalism and Patriarchy The Case of Turkey**”, Yüksek Lisans Tezi, s.25-28-125, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2010); ***Kapitalizm, Ataerkillik Enformel Alanda Nasıl Eklemlenir? Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme Mekanizmalarının Ev Eksenli Çalışmada İşleyişi***, Derleyen: Saniye Dedeoğlu, Melda Yaman Öztürk - Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi: Türkiye Örneği, s.106-08-109, SAV Yayınları, İstanbul.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2011); “**Çağdaş Kapitalizm, Üretimin Esnekleştirilmesi ve Kadın Emegi**”, Hazırlayan: TEPAV, Kadın Emegi Konferansı, Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları Bildiri Kitabı, s.42, Ankara.

- Atauz, S. - Atauz, A. (2002); “**Enformel Sektör, Kentsel İşgücü Pazarları, Sosyal ve Ekonomik Yapılanmalar Üzerine Betimsel Tartışmalar**”, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Yayını, Sayı No:9, s.4-21, Ankara.
- Aydın, E. (2008); “**Formel ve Enformel Kadın Çalışanların İstihdam edilme Biçiminin İç Doyum Düzeyleri Üzerindeki Etkileri**”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.5-7-9, Ankara.
- Aytaç, S. - Işığışok, Ö. (2001); “**Kadın İşgücünün Yaşam Kalitesi Açısından Ekonomik Bağımsızlığı Üzerine Bir Analiz**”, 8. Ulusal Ekonomi Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, s.30, İzmir, Ekim.
- Barrett, M. (1980); *Women’s Oppression Today*, Verso.
- Belek, İ. (2004); *Esnek Üretim Derin Sömürü*, NK Yayınları, s.49, İstanbul.
- Beneria, L. - Floro, M. (2003); “**Labour market informalization and social policy: Distributional links and the case of homebased workers**”, Vassar College Economics Working Paper, Sayı No:60, s.4.
- Bora, A. (2005); *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İletişim yayımları, s.41, İstanbul.
- Briskin, Linda (1980); “**Domestic Labour: A Methodological Discussion**” Hidden in the Household, Derleyen: Betty Fox, Ontario, The Women’s Pres, s.153.
- Bulutay, T. (2000); “**İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi: Kadın İstihdamı**”, T.C. DİE Yayını, Yayın No:2595, s.157, Ankara.
- Dedeoğlu, S. (2000); “**Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emegi**” Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı No:86, s.165.
- Dedeoğlu, S. (2003); “**Ev-Eksenli Yoksulluk: Türkiye’de Kadın Yoksulluğu**”, <http://www.evrenselbasim.com/ek/dosya>, Sayı No:142.
- Demir, Z. (1997); *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yayıncılık, s.48-49-50-64-65, İstanbul,

- Disk, Birleşik Metal İşçileri Sendikası (2003); “**Ev Eksenli Çalışanlar ve Örgütlenmeleri**”, Mart, s.14, İstanbul.
- Donovan, J. (2001); *Feminist Teori*, Çevirenler: A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan, İletişim Yayınları, s.20, İstanbul.
- Dura, C. ve Atik, H. (2002); *Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye*, s.104, İstanbul.
- Ecevit, Y. (1985); “**Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği**”, Yapıt Dergisi, Sayı No:9, Şubat-Mart, s.83-84.
- Ecevit Y. (1997); “**Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği**”, İktisat Dergisi, Cilt No 30, Sayı No:365, s.105-118.
- Eisenstein, Z. (1981); *The Radical Future of Liberal Feminism*, s.201-214, New York.
- Engels, F. (1971); *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çeviren: Kenan Somer, Sol Yayınları, s.14-27-31-38-9-68, Ankara.
- Er, D. (2008); “**Modern Türkiye’de Kadın Öğretim Üyelerinin Konumuna ve Sorunlarına Sosyolojik Bir Yaklaşım**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraydın, A. ve Erendil Türkün, A. (2002); “**Konfeksiyon Sanayinde Yeniden Yapılanma Süreci, Değişen Koşullar ve Kadın Emeği: Ne Kazandılar Ne Kaybettiler?**”, İktisat Dergisi, Sayı 430, s.18-23, İstanbul.
- Eraydın, A. ve Erendil, A. (2005); *Cinsiyet Ayrımcılığının Sürdüğü Bir Toplumda Kadın Olmak, Cumhuriyet Döneminde Kadın ve Mimarlık*, s.16-20.
- Eraydın, A. (1998); *Ekonomik Başarının Yükünü Üstlenenler: Dış Pazarda Rekabet Gücü Kazanan Konfeksiyon Sanayinde Kadın Emeği*, Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişim: Türkiye Örneği içinde, (Derleyen: F. Özbay), s.106, İstanbul, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı Yayınları.

- Eraydın, A. (2000); “**Dış Pazarlara Eklemlenmeye Çalışan Konfeksiyon Sanayiinde Üretimin Örgütlenmesi ve Emek Süreçleri**”, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara.
- Ercan, Fuat ve Özar, Şemsa (2000); “**Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış**”, Toplum ve Bilim Dergisi, Güz 2000, Sayı: 86, s.43.
- Erdut, T. (2005); “**İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü**”, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı No:3, s.12-21-40.
- Gerşil-Sarı, G. (2004); “**Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt No:6, Sayı No:1, s.147.
- Güngör-Yücesoy, Y. (1993); “**Enformel Sektör, Enformel İstihdam ve Enformel Ekonomi**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, s.4.
- Güneş, F. (2006); “**Kadın Emegi ve Yoksulluk: Türkiye’de Eskişehir Örneği**”, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Harding, S. (1995); *Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?*, Kadın Araştırmalarında Yöntem, içinde (Derleyen: S. Çakır ve N. Akgökçe), Sel Yayıncılık, s.34–47.
- Hartmann, H. (1979); *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union*, Capital&Class, s.1-33.
- Hattatoğlu, D. (2001); *Ev eksenli çalışma stratejileri: Kadın özgürleşmesi açısından bir tartışma*, s.140-173.
- Himmelweit, Susan (1991); “**Reproduction and the Materialist Conception of History: A Feminist Critique**”, The Cambridge Companion to Marx, Derleyen: Terrel Carver, Cambridge University Press, s.221.

- ILO, (1991); **“The Dilemma of the Informal Sector”**, Report of the Director General, Geneva.
- ILO, (2001); **“Decent Work and the Informal Economy Report VI”**, Geneva, <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdsp1.htm>
- ILO, (1996); **“Home Work Convention”**.
- Jackson, S. (1999); *Heterosexuality in Question*, s.124, Londra.
- Karadeniz, O. (2004); **“Evde Çalışanların Sosyal Güvenliği”**, Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi, Yıl:6, Sayı:23, s.25-26, Ocak-Şubat.
- Karadeniz, O. (2011); **“Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik”**, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı No:29, s.106-107.
- Karagül, L. (2001); *Küresel Üretim Süreçlerinde Kadın Emeği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.48-63.
- Kayhan, F. (1999); *Feminizm*, BDS Yayınları, s.36, İstanbul.
- Kazgan, G. (1979); *Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo - Ekonomik Statüsü*, Derleyen: Abadan Onat, Türk Toplumunda Kadın, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s.25, Ankara.
- Koray, M. (1993); *Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri*, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, s.15, İstanbul.
- Koyuncu, A. (2006); **“Enformel Sektörde Kadın Emeği: Evde Çalışma”**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lordoğlu, K. ve Özkaplan N. (2003); *Çalışma İktisadı*, Der Yayınları, Sayı No:358, s.81, İstanbul.

- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (1993); *Komünist Manifesto*, Çeviren: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, s.51, Ankara.
- Marx, Karl (2000), *Kapital*, Çeviren: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Cilt: 1, s.524-532-546, Ankara.
- Martha, A.C. (2009); *Rethinking The Informal Economy: Linkages with The Formal Economy and The Formal Regulatory Enviroment*, s.3.
- Memduhoğlu, H.B; “**Post-Fordist Üretim Örgütlenmeleri ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri**”, Yüzüncüyıl Üniversitesi Eğitim fakültesi, [http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf UT 335.pdf](http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf_UT_335.pdf), s.7.
- Meşe, İ. (2015); “**İslami Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür: Ne Türden Birliktelik?**”, Fe Dergisi, Cilt No: 7, Sayı No:1, s. 150, Ankara.
- Müftüoğlu-Güler, B. (2000); “**İstanbul Gedikpaşa’da Ayakkabı Üretiminin Değişen Yapısı ve Farklılaşan İşgücü**”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı No:86, s.62, İstanbul.
- Naktiyok, A. ve İşcan, Ö.F. (2003); “**İşgörenlerin Evden Çalışmaya İlişkin Tutumları: Bireysel Özellikler ve İş Sürükleyicileri Açısından Bir Uygulama**”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi-6, s.54.
- Ölçer, F. (2004); “**Telework: 21. Yüzyılın Yeni Çalışma Biçimi**”, Cilt No:6, Sayı:22, s.148-150.
- Öngen, T. (2003); “**Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri**”, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, Petrol-İş 2002-2003 içinde, Yayın No:85, Petrol-İş Yayınları, İstanbul.
- Özcüre, G. (2014); *Avrupa Birliği’nin İstihdam ve Sosyal Politikası*, s.209, Derin Yayınları, İstanbul.
- Öztimur, N. (2004); “**Küreselleşme Sürecinde Kapitalizmin Stratejik failleri: Kadınlar**”, Birikim Dergisi, Sayı No:178, s.60.

- Pelizzon S. M. (2009); *Kadının Konumu Nasıl Değişti: Feodalizmden Kapitalizme*, Çeviren: İ. E. Sadi, C. Somel, İmge Kitabevi, Ankara, s.11.
- Ramazanoğlu, C. (1998); *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, Çeviren: M. Bayatlı Pencere Yayınları, s.30, İstanbul.
- Rober, S. (2011); “**Kadının Görünmeyen Emeği**”, Sosyalist Kadın Dergisi, Sayı No:7, s.21– 24.
- Sancar S. (2009); *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, Metis Yayınları, s.17-23, İstanbul.
- Savran G., Tura N. (1992); *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine*, Kardelen Yayınları, s.157-165, İstanbul.
- Selçuk, F. Ü. (2005); “**Hindistan’dan Bir Örgütlenme Deneyimi: SEWA**”, TÜSAM 1.Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s.13, İstanbul.
- Serdaroğlu, U. (2010); *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet*, Efil Yayınları, s.20-21, Temmuz, Ankara.
- Smith, E.D. (1989); *Feminist Reflections on Political Economy*, Studies in Political Economy 30, pp. 47-48, Autumn.
- Şen, S. (2002); Taşeronluk (Alt İşverenlik) ve Endüstri İlişkilerine Etkileri İstanbul: Selüloz-İş Sendikası Eğitim Yayınları, “**Şimdi Şirketlerde Ofissiz Çalışmak Moda**”, Hürriyet Gazetesi e-yaşam (10.Aralık, 2004), s.26-27.
- Tezcek, F. Ö. (2011); *Düşünce Fabrikaları*, SAV Yayınları, s.354, İstanbul.
- Tezcek, F. Ö. (2013); “**Kapitalizmde Emeğin Gayri-Maddi Bileşenleri: TEPAV Örneğinde Bilgi İşçilerinin Yükselişi**”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Sayı: 42, s.94-164.
- Tezcek, F. Ö. ve Polat, Ö. (2015); “**Küreselleşme Kıskaçındaki Ataerkil – Kapitalist Toplumlarda Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar: İzmir Örneği**”, İstanbul Aydın Üniversitesi, Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, s.45-46 (yayın aşamasındadır), İstanbul.

- TİB, (2006); “**Türkiye’de Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu**”, TİB Yayınları, Şubat.
- Toffler, A. (1981); *Üçüncü Dalga*, Altınkitaplar Yayınevi, s.268, İstanbul.
- Toksöz, G. ve Özşuca-Türcan Ş. (2002); “**Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri**”, İktisat Dergisi, Sayı No:430, s.29-30-31-32, Ekim.
- Tokol, A. (1999); “**Dünya’da Kadın İşgücü**”, Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri, TİSK I-II, Tisk Yayınları, Yayın No:192, s.19, Aralık.
- Ulutaş-Ünlütürk Ç. (2009); “**Yoksulluğun Kadınlaşması**”, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı No:2, s.27-28-30.
- Urhan, B. (2009); *Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadın Örgütlenmeleri*, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı No:2, s.83.
- Vogel, Lisa (1983); *Marksist Teoride Kadın*, Çeviren: Mine Öngören, Pencere Yayınları, İstanbul, s.22-28.
- Voyvoda, E. (2005); “**Evin Ekonomisi**” ve Feminist iktisat, www.ceterisparibus.net.
- Yaman-Öztürk, M. (2011); “**Karşılıksız Bakım Emeği ve Kadın İstihdamına Etkisi**”, Editör: TEPAV, Kadın Emeği Konferansı: Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları Bildiri Kitabı, s.54, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.ilo.org/global/topics/employmentpromotion/informaleconomy/langen/index.html,
(Erişim tarihi: 23.10.2014).

[www.wiego.org/informal-economy/occupational-groups/home-based workers](http://www.wiego.org/informal-economy/occupational-groups/home-based-workers),
(Erişim tarihi: 12.11.2014).

www.isbasvurusu.org/2015/05/evde-para-kazanma-yollari-pratik-bilgiler.html
(Erişim tarihi: 13.05.2015).